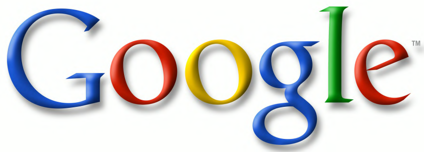

dubitant. Vestrum est, vitia quæque reprimere, innocentiam morum & vitæ sanctimoniam promovere. Huc ergo omnem curam, omnia vestra studia, cogitationes atque operam conferte; hic Vobis non modò contentione, sed etiam omni dimicationis genere elaborandum: propter hoc, sancto lavacro, ut Ecclesiæ membra initiati, sacroq; Magistratu posthac aucti estis, & omnibus Dignitatis titulis, atque Virtutum insignibus illustrati. Vobis itaque, VIRI Illustrißimi, (qui turbidis his temporibus atque tristißimis, propter impendentem magni belli metum, atque annonæ caritatem, jugiter de summis rebus consilia capitis,) Religioni cumprimis etiam consulendum atque inserviendum est, ut post tot tantasq; nubes, affulgeat aliqua tandem spes resurgentis Reipublicæ Christianæ, quod fieri facilè potest, si non tantum ut ferantur & promulgentur, sed etiam ut valeant leges adversus vitæ dissolutionem, ritè curaveritis. Quòd si athleticè ingenti animo atque alacri feceritis, (facietis proculdubio,) Rempublicam eadem opera stabilietis, & firmabitis, ut nullo unquam fortunæ variantis incursu, nullo etiam squalentis ævi senio inclinet aut titubet, ut nulla deniq; vi hostium aut molitionibus injuriam patiatur, aut diminuatur unquam, sed perennet perpetuoq; floreat. Sed plura præfari parvitas Opusculi vetat, ne porticus ædę major sit; quo nihil planè ab-

ſurdius : Veſtræ etiam Amplitudinis habenda eſt ratio, quæ à Clientibus literas obſervantiâ, & officio plenas, ſed minimè verboſiores amat. Quid multis? rem ipſam in pauca conferam; libellum qualemcunque felici vel infelici Muſarum partu editum, Vobis do, dono, dedico, quem ſi fortaſſis parùm elegantem, genere utpote orationis illiberali conſcriptum inveneritis, modeſtum tamen eum cognoſcetis, & pudentem, nihil à Vobis petiturum, niſi quòd Dignitas Veſtra patietur, petitiones enim ejus neque à ſupplicis modeſtiâ, neque à Veſtris Virtutibus abhorrere videntur: rogat enim etiam atque etiam, ea qua par eſt obſervantia, ut non tantùm donetur Civitate, ſed etiam hoſpitio, quòd ſi impetraverit, ſatis benignè ſecum actum iri putabit, neque in ſui tutelam, ut omnia malignorum tela ſcuto & parmâ ſuſcipiatis deſiderabit, abſurdum enim eſſet, identidem invocare Joves ad pigmeos protegendos, ne dicam, injuſtum fore, ſi plus poſtulet, quàm ulli alii libello ejuſdem naturæ tribui poteſt, omnes enim libri, qui ſunt, fuerunt, vel futuri ſunt, habuerunt, vel habebunt ſuos flagellatores: Candidi omnia candidè interpretantur, Phormiones nigri candida quæque denigrant, qui nihil rectè factum, niſi quod ipſi faciunt, putant, quorum planè nulla habenda eſt ratio, ſed illis, prout res & tempus poſtulant, digi-

tus medius ostendendus. Lucubrationes meæ, quas evigilavi jamdudum, nolui ut perirent, malui sanè, iniquorum hominum ut paterentur rixas, quàm ut cum blattis & tineis perpetuò rixarentur. Habet & hoc in mandatis libellus, ut optimum se præbeat internuncium in concilianda mihi Vestra benevolentia, quam si fuero adeptus, ingenti afficiar lætitia & quodam modo gloriâ. DEUS Vos, VIRI Illustrissimi, quam diutissimè sospitet, & pacato regimine beet! id quod humillimis precibus ab ipso contendit

VESTRARUM DIGNITATUM

Submississimus Cultor

JENKINUS THOMASIUS.

ERgonè nunc iterùm prodis fœcunde THOMASI,
Nec cessas doctæ pandere mentis opus?
Ergo & materiam præbet Tibi Numen amanti,
Corde suo summum qui negat esse DEUM?
Scilicet es scatebræ similis, fontiq; perenni,
Quem quis perpetuas fundere cernit aquas.
Si sapis, egregium, Lector, pervolvito scriptum,
Nec poterit genio displicuisse tuo.

JOHANNES BUXTORFIUS,
Ling. Hebr. Prof.

DUm furit impietas, redeunt dum sæcla Gigantum,
Inque DEUM cunctas explicat Orcus opes;
Tu scelus antiqua repetens ab origine pandis,
Armaquè, queîs pugnat Gens inimica DEO.
Da veniam, quæso, non hoc de divite gaza
Speratum, non est de pietate tua.
Tunè tot in cœlum quondam evibrata recudes
Et junges telis spicula prisca novis?
Scilicet arma istis credebas deesse profanis?
Nec nimium multis Numina læsa probris?
Verum ego decipior: Qui sic cuncta Athea narras
Dogmata, queîs firmi possit inesse nihil;
Nec dubias statui certo pro Numine nugas,
Verborum & densa nube latere doces;
Infandæ omnem animis doctrinæ evellis amorem.
Ah! sic describi crimina quæque velim!

JAC. CHRISTOPHORI ISELII,
Hist. Prof. Ord.

HEm, quid ais, tales homines vixisse, THOMASI,
Qui fuerint ausi dicere: Non Deus est?
Falleris; haud homines, sed monstra scelesta fuerunt
Ex homine, & bruto, & dæmone mixta malo.

N. BERNOULLI, J. U. C.

DIATRIBE HISTORICO-PHILOSOPHICA DE ATHEISMO:

SIVE HISORIA ATHEISMI.

CAPUT I.

§. 1.

MIrè placuit Viris doctis omni tempore ea ratio Controversias tractandi, quæ iis subjungit earum Historiam, quippequæ plurimum commodi secum ferre creditur; Videbimus enim scriptorum indolem, vivendi modum, conditionem atque captum illius temporis quo vixerunt; quales denique habuerint adversarios, aliasque circumstantias, quæ simul ignorantiam Lectoris & omne animi tædium & lassitudinem tollent, inde est quod isti libri qui de ortu & progressu alicujus sectæ vel hæreseos agunt, semper in magno pretio sint habiti ' Pelagianismi puta à G: Vossio conscriptus liber, vel hujus generis alii multò recenti ores Ex. gr. Arminianismus, Jansenismus, Quakerismus & Quietismus habuerunt

 suos

ſuos ſinguli hiſtoriographos. Ideoque nemo, quemadmodum ſpero, mihi vitio vertet ſi hæreſeos maxime omnium deteſtandæ, hiſtoriam diligenter pro viribus contexam.

§. 2. Sed ab initio eſt ordiendum, demonſtrando & rationibus, & authoritate Eruditorum, reverà dari poſſe tales homines, qui ſibi perſuadent nullum eſſe ſupremum Numen, (vel, ut cum Theologis loquar,) dari Atheos ſpeculativos contra ſententiam vulgo receptam, quæ aſſerit, nullum poſſe dari Atheum propriè itâ dictum, quia hæc propoſitio: *Deus eſt*, cordibus hominum inſcripta, quæ quidem, ut in Atheis practicis, ſepeliri, ſed nullo pacto deleri poteſt; quod ſi vero Theologi bene attenderent Doctrinam de *Ideis Innatis*, neque ſanæ rationi, neque Experientiæ, neque Revelationi innixam, non eſſet quod itâ metuerent concedere, Atheos ſpeculativos aliquando dari; innititur potius hæc ſententia Platonicorum decretis, ſtatuentibus æternas eſſe animas & nos nihil addiſcere de novo, ſed reminiſci. Mathęus Palmerius Italus non multum abhorruit a ſententia Platonis, cum ſtatueret, animas eſſe Angelos, qui neque ad bonum, neque ad malum ſeſe determinare voluerint, quamobrem Deus amandavit eas in corpora, ut aut bono aut malo ſeſe addicerent. Si quæ ſint hujus modi principia innata, in infantibus utpote nullo vitio acquiſito aut præjudicio infectis, maxime vigere debent; ſed hic contrarium videmus, Infantes enim per aliquot continuos menſes præter ſenſum doloris atque voluptatis, caloris atque frigoris, vel ejus generis perceptiones alias, pauciſſimas exiſtimantur poſſidere ideas, poſt hæc vero, cum organa magis

ſint

sunt firma, versando cum multiplicis generis objectis, diuturnitate temporis infinitis ferè rerum ideis locupletant animum, atque ex his ratiocinando, formant sibi qualemcunque Dei Ideam. Modum acquirendi rerum humanarum atqne Divinarum ideas, necesse est concedas, nisi forte duplicem intelligendi facultatem incongruè affirmaveris, unam ad res naturales, alteram ad res divinas intelligendas (de donis supernaturalibus non est sermò,) quæ hactenus affirmare sustinuit nemo, cum contrarium abunde pateat vel ex hac una consideratione quod nomina, quibus Deus & ejus attributa significantur, desumpta sunt à rebus creatis, & removendo quicquid sit imperfectionis & retinendo omnes perfectiones, summum Numen ejus generis apellationibus indigitamus. Exempli gr. Vocamus Deum *Spiritum*, quæ vox latine, græcè atque hebraicè denotat etiam ventum, aerem subtilissimum, cujus proprietates invisibilitas, velocitas commodissimè Deo possunt tribui; unde liquet opus esse ut prius cognoscam qud sit ventus. Novi Deum esse Ens cogitans, sapiens & bonum, sed hæc nomina de sumpta sunt ab humana mente, & ejus actionibus, idem dictum puta de aliis multis ex Dei Attributis, atque appellationibus.

§. 3. Docet, fateor, Apostolus, Rom. cap. 2. ver. 15. esse naturalem notitiam Dei, quæ comparari & cordibus, inscribi possit, contemplando opera creationis ut inde facile deleri nequeat; non vero quod ante ullam contemplationem talis fuisset inscriptio, quod satis patet ex capite primo ver. 20. *Invisibilia Dei jam inde à condito mundo, ex iis quæ fecit, mente perpensa pervidentur, æterna videlicet*

ejus tum potentia, tum Divinitas. Neque hilum valebit dicere, Paulum in secundo Capite loqui de notitia innata, in primo autem de acquisita, cum ex contextu videre sit, discursum esse continuum & Scopum eundem, neque Apostolum fuisse ita Scholasticum. His ritè consideratis, non est quod affirmare dubitemus, subinde inveniri talia hominum monstra, quæ etiamsi vespertilionum instar, interdiu coram minime compareant, nihilominus in tènebris securè circumvolitant. Sed quid multis, eò impietatis à nonnullis ventum est, ut verbis, scriptis, atque vitæ institutis certiora signa darent se nullum credere Deum esse, quam multi, qui probi & religiosi hàberi volunt, dant, se credere Deum esse.

§. 4. Sed ne cui parum probentur argumenta, vocabo inpartes Viros Erudissimos. Clariss. *Tronchinus* in notis suis ad Systema Theologicum minus Wendelini Manuscriptis, disertis Verbis talia tradidit, *credimus dari Atheos corde & conscientiá, nempe quando induraverunt corda, eò possunt devenire per frequentes repetitiones malarum cogitationum.* Habemus etiam exempla quorundam, qui mortui sunt Athei corde & conscientia; sic Cardinalis *Peronius* in lecto emortuali decumbens dixisse traditur, *omnes Religiones esse indifferentes, quia nihil expectandum post hanc vitam*: Vassor in Histor. Ludovici XIII. JOHANNES D'ESPAGNE in Erroribus popularibus, testatur, cum Viro litterato, & in suâ Professione satis celebri, Colloquia Seria se habuisse, cum esset jam fermè moriturus, qui inter alia dixit, se nunquam potuisse credere esse *DEUM.* Cognovi & ipse, dum essem Londini,

Virum satis doctum, qui non dubitabat affirmare, se de *nihilo isto invisibili plane nihil credere*: Nomen tacebo, forsitan jam ad se rediit, quod faxit Benignissimum etiam erga hostes Divinum Numen. Neque video quid obstet בְּלִבּוֹ *in corde suo* Psal. XIIII. Ita explicare, ut significet insignem stultorum inscitiam: qui eo impietatis pervenerunt, ut ausint toto corde credere, nullum esse Deum. Sed quid opus est pluribus, res ipsa proh dolor se aperit, tristissimis his temporibus! Cum scelerata progenies non eo est contenta, in aulas principum, castra militum, & procerum ædes, jamdudum irrepsisse, nisi in domus civium, officinas artificum, & tantum non in Colonorum tuguria, ulterius serpat, & omnia in urbe & ruri pestifera lue inficiat & corrumpat. Si quis iterum objecerit, nullum unquam fuisse qui ad supremum usque diem perstiterit Atheus, quin appropinquante morte, pessimum quemque ad se redire & summum aliquod Numen, nolentem volentem agnoscere: quicquid sit hujus rei, non multum laboro (etiamsi difficile forsan esset probatu, quia cor hominis fallax atque inpervestigabile) sufficit pro meo scopo dicere, Atheismum aliasque hæreses neque diuturnitate neque brevitate temporis mensurandos. Atque uti non immeritò vocamus eos Socinianos, qui per aliquot annos vel menses pugnant contra Divinitatem nostri Redemptoris; non secus ac si hoc fecissent per totam vitam; Ita idem dictum puta de Atheismo.

CAPUT 2.

§ 1.

HÆc si tam vera sunt quam quæ verissima, horresco quidem referens, operæ pretium duxi, præcipuas hic Atheismi causas proponere. Inprimis hic existimo culpandam esse vanissimam quorundam de Fato Sententiam, quæ per aliquot mille annos mortalium animos magnopere molestavit, utpote sustinens, ab omni æternitate omnia ita destinata fuisse, ut nullis consiliis vel auxiliis, id quod est in fatis evitemus, vel mutemus; imò nec consilio prudenti, nec remedio Sagaci, fatalem dispositionem subverti vel reformari posse. Cicero in lib. de fato, affirmat duas fuisse Philosophorum sententias hac de re, unam eorum, qui censebant *omnia ità fato fieri, ut id fatum afferret vim necessitatis, in qua Sententia Democritus, Empedocles, atque Aristoteles fuere; alteram eorum, quibus videbatur sine fato fieri animi motus voluntarios; Chrysippum tamen asserit medium tenere voluisse, cum & necessitatem improbat. & nihil vult sine præpositis causis evenire, ideoque causarum genera distinguit, ut & necessitatem effugiat, & retineat fatum, causarum,* inquit, *aliæ sunt perfectæ & principales, aliæ adjuvantes & proximæ.* Quæ verba Chrysippi sic exponit Cicero, *Nam quamquam assensio non possit fieri nisi commoto Viso (i.e. objecto,) tamen cum id Visum, proximam causam habeat, non principalem, hanc habet rationem, ut Chrysippus vult, quam dudum diximus, non ut illa (i.e.) assensio quidem fieri possit ulla vi extrinsecùs excitata.* Causam assensionis secundum Ciceronem sic habeto, motus, inquit

quit,*voluntarius, eam naturam in ſeipſo continet, ut ſit in noſtra poteſtate nobisque pareat; nec id ſine cauſa, ejus enim rei cauſa ipſia Natura eſt.* Et argute ſatis refellit Cicero captiones Philoſophorum, *Sive, inquiunt adhibueris medicum, ſive non adhibueris convaleſces: captioſum, tam enim eſt fatale medicum adhibere, quam convaleſcere.* Inſuper Stoici fatalem cauſarum concatenationem poſuerunt, cui & ipſe Jupiter obnoxius, ſecundum dictum Senecæ; *Eadem neceſſitas & Deos ligat atque homines, irrevocabilis Divina pariter atque humana curſus rapit.* Hinc incongrui, informes & triſtes de DEO conceptus, qui hominem captioſum atque curioſum facile in Athsiſmum detrudent, vel in fatum phyſicum, quod omnia fieri neceſſariò ſtatuit, per concurſum atomorum, & ab Epicuro nominatam τὴν τῶν φυσικῶν εἱμαρμένην. & referente Cicerone, Corpora individua gravitate pulſa ad perpendiculum rectis. Nos Chriſtiani, qui meliora novimus, diligenter qaoad poſſumus fugiamus hujusmodi Philoſophorum quæſtiones, quæ rixas generant maximas, & parum vel nihil ædificant. Quod facile eſt factu, ſi ſemper cum Scriptura loquamur, tribuendo omne bonum DEO, & qmne malum noſtræ voluntati. Operationem divinam quod attinet in noſtras voluntates, ſufficit dicere, nequaquam eſſe vim, neq; tantum eſſe ſuaſionem, ſed ſummam efficaciam, quâ tollitur prava voluntatis diſpoſitio. Viri prudentis eſt, nihil ſupra Vires ſuſcipere, & ſi quæ ſint quæſtiones, quæ captum noſtrum videntur tranſcendere, eas planè detrectare, aut modeſte admodúm de iis diſputare, quia in hiſce diſputationibus docti atque indocti ſunt pares, quia æque infeliciter diſputant.

§. 2. Adde huc summam parentum, atque præceptorum incuriam, qua negligitur præcipuus Religionis articulus coli & juventuti inculcari, ita ut passim invenias viros ætate graves, articulorum, qui respiciunt mysteria fidei Christianæ apprimè gnaros, & cujuscunque officii civilis & religiosi mire peritos, quod si eos tamen rogaveris, ut dignentur argumenta aliqua proponere, quibus probetur DEI existentia, vel animæ immortalitas, planè obstupescnnt subito, ceu fulgure aliquo afflati & perculsi, ut nihil habeant (nisi forte maledicta) quod reponant. Unde quæso tanta stupitas & ignorantia, nisi inde quod volumus haberi Christiani non vulgares, cum interea officia hominis plerumque nos lateant. Faverunt quidem stupiditati Aristotelici, asserentes, cum negantibus principia non verbis sed verberibus esse disputandum. Longe melius de re Christianâ merentur Viri egregii nostri temporis, qui de industriâ Theologiæ Naturali excolendæ operam non inutilem locarunt, quo conaru nihil efficacius esse possit ad sistendum Athesmi cursum. Utinam omnes, qui Catecheticas institutiones in usum juventutis Christianæ scribendas suscipiunt, hoc seriò secum reputarent, hoc enim si facerent, non tam levi brachio, vel, ut fieri solet, intactis fundamentis religionis naturalis, ad alias quæstiones difficiliores properarent. Conandum est potiùs in primo limine demonstrare differentiam inter Spiritum & Corpus, quæ captum juvenilem neutiquam superat, modo perspicuitati studeamus: & hac unà differentia rite explicata & percepta, impossibile videtur, ut quis fiat Atheus.

§. 3. Inter primarias Atheiſmi cauſas ponenda eſt ſuperſtitio quæ à Græcis δεισιδαιμονία nominatur, id eſt ſervilis timor Dei, qui etiamſi de exiſtentia Dei non dubitat, triſtem tamen & noxium, eſſe credit, & talem Deum truculentum & minime benignum nemo equidem ſecreto dubitabit carpere, & plane negare (ſi exiſtit) illum debere ex jure diutius exiſtere. Hic craſſus cum Deo agendi modus, Luciano in tract. de ſacrificiis anſam præbuit Jocoſè & cum multo ſale de Diis Gentilium multa proferendi. Et Iuvenalis Sat. 6. Ægyptiacam ſuperſtitionem acriter perſtringit.

Illius lachrimæ mentitaque murmura præſtant
Ut veniam culpæ non abnuat anſere magno
Scilicet & tenui popano corruptus Oſiris.

Quænam quæſo probabilior ratio Atheiſmi in Italia plus cæteris nationibus exuberantis, quàm genius gentis acris, qui facile perſpicit tantas ſuperſtitiones cerimoniales, ad oſtentationem & ad lucrum faciendum compoſitas, nihil aliud eſſe, niſi Sacerdotales fraudes & technas; & cum nullam meliorem norit religionem, facile in eam opinionem veniet, omnem ſcilicet religionem nihil aliud eſſe quam commentum politicum. Eò profectò ſpectant peregrinationes in longinquas oras, corporis flagellationes, abſtinentia ab aliquibus cibi ſpeciebus, ejuſque furfuris ſuperſtitiones aliæ, quæ planè deſtruunt verum, quem de Deo habere debemus conceptum, qui planè & benignus, & nihil aliud à nobis poſtulat, quam ſolam innocentiam morum, atque Obedientiam, *quam ſi obtuleris, ſatis piè, ſatis religioſe litaviſti.* Lactant de vero cultu.

§. 4. Neque tacenda est detestanda illa animi superbia fastusque, quo plus nimio tribuimus nostro ingenio, solis æterni radios divinarumque perfectionum profunditates, luscis oculis contemplari, & bolide heu nimis brevi, tentare volumus: ex hoc animorum fastu & elatione provenit tantus sacrarum literarum contemptus, nova mundi sistemata Mosaico ex diametro opposita, & si credere fas est, etiamnovi orbes proveniunt. Etquamvis omni contentionis genere, ad debellandam istam animi curiositatem & impotentiam, urgeat nos sana ratio, & purior doctrina, nihilosecius insistunt suis cæptis, donec tandem, permittente irato DEO, tantopere obdurentur corda obducto callo, ut nihil amplius credere velint, nisi allatâ demonstratione Matthematica: Hinc Prophetarum & Apostolorum scripta, pro farragine variorum tractatuum, à variis proprio motu conscriptorum existimantur. Hæc sane causa inquit *Spizelius* in Scrutinio Atheismi, cur *Petrus Bembus ad Sadoletum veniens, eumque in enarratione loci alicujus Biblici occupatum deprehendens, illud eructavit: Omitte has nugas, non decent gravem virum tales ineptiæ.* Et Lazarus Bonamicus blasphemo fastu dicere non erubuit, se odas Pindaricas Psalmis Davidicis præferre. His adde Angelum Politianum, qui roganti, an Biblia legeret, cum fastidio respondisse dicitur; *semel perlegi librum illum, & tempus nunquam pejus locavi.* Satis denique irreligiosè Religionis Medicæ Author: Sect. XX. ubi inquit, *fateor quædam in Scripturis Sacris esse, quæ si quis cavillandi animo legerit, nugacissimas quaslibet Poetarum fabulas superare videntur, omnium licet & superiorum*

ætatum legendas & præſentes ineptias percurras, vix quicquam reperias, quod cum Samſone certare poſſit. Sed antequam ad alia transſeamus, infami ſtigmate notandi ſunt illi, qui ſub prætextu Atheiſmi expugnandi, eum intereà aſtruunt & ſtabiliunt reverà, infirmando Antiquorum argumenta valida, & omnibus obvia, & loco horum ſubſtituendo rationes Metaphyſicas & ſubtiles, quæ captum vulgarem transcendunt, & ſuperant; hinc Antiquorum contemptus, novorum atque difficiliorum inordinata deſideria: quæ argumenta Nova, cum diſcutienda veniunt & æqua lance ponderanda, evaneſcunt in auram, leviora vento; Et Veteranis argumentis antea rejectis, mens humana fluctuat & vacillat, Atheis ſerius citius in prædam ceſſura. Inſuper Viri docti & alias pii, qui ſcribunt contra Atheos ſæpè ſæpius argumenta hauriunt ex Sacra Scriptura, qua ſanè methodo nihil infelicius, aut triſtius eſſe poteſt, quia allegando Sacras Scripturas, ſupponimus Deum exiſtere, à quo illas emanaſſe credimus. Quod ſi cum Atheo tibi fuerit confligendum, incumbit tibi, hanc propoſitionem Deus eſt, aliasque multas veritates probare, alioquin fruſtrà plane allegaveris Scripturas, imò Atheum magis atque magis in opinione ſuâ firmaveris, quemadmodum ſi cum Judæo vel Turca diſputandum, neceſſe eſt habeamus principia communia & ab utraque parte conceſſa, ut ſuo gladio jugulemus adverſarium. Ex Scripturæ Sacræ indole, ex ſublimitate puta rerum contentarum, ex conſenſu partium, aliisque ejus attributis argumentari licet; non ſecus ac ex mirandis naturæ, partium conſenſione &c. Propter ſubtilitatem ſuam nimiam

ſuam

fuere plures, qui improbarunt Methodum Cartesianam; & Spizelius, in Scrutinio causarum Atheismi, eam per quam acerbe tractat & minime comiter; *Cum enim*, inquit, (*inter Gallos educatus*) *Mercurium Gallicum profunde biberit, & latenter sua philosophemata per Belgium dissemitarit, hactenusque unanimes, etiam armarit in prælia fratres, subiit quorundam mentes, num ingenuè, an per insidias philosopharetur; Imò apertè quidem novam istam Methodum examinando, Cartesium cum Julio Cæsare Vanino Atheorum aquila comparare ausi, & potius calcem & lateres ad Atheismi muros erigendos, quam subvertendos subministrasse opinati sunt.* Fateor, hac in parte Cartesium à multis corripi, & inter alios à *R. Cudworthio* in suo *Systemate intellectuali*, qui eum assirmat Deum otiosum & inertem ponere; & alius Scriptor Anglus Anonymus, qui scripsit doctissimè contra præexistentiam animarum, vocat Cartesium crudelissimum, & truculentissimum lanionem, cum non aliquas Hecatombas, sed brutorum species suo genio Philosophico mactaret, ut eum alacrius doceret Artem mechanicam. Hinc multi sibi timuerunt, ne forsan occasione data, ejus discipuli *Animas humanas* hâud magis comiter, vel benignius tractarent. Sed quicquid sit de ejus Metaphysica, in physicis eum omne tulisse punctum, à paucis negabitur; Neque vellem temerè tantum Virum insimulare Atheismi, qui tam clare ac distinctè materiæ atque Spiritûs naturam atque indolem explicuit, & à se invicem tam accuratè distinxit; quantum ad multa alia ejus argumenta, valeant quantum valere possunt.

§. 5. Huc

§. 5. Huc accedunt Theologorum Digladiationes & animorum acerbitas de articulis etiam non rarò, qui neque bonos mores respiciunt, neque vitam æternam; attamen si quis à receptis systematibus discesserit vel latum unguem, væ homini! De omni spe amicitiæ conclamatum est, & in Papatu pro hæretico habendus & vivicomburio, ni palinodiam cecinerit quantocyùs, puniendus: qui procedendi modus, procul omni dubio, spectantium animos tepore aliquo vel potius odio adversus omnem religionem imbuit. Neque omnino hac in parte excusandi sunt Protestantes, qui nescio quo malo fato, etiamsi bene inter se conveniant de omnibus, quæ ad salutem sunt necessaria, nihilominùs tamen de factitiis fidei articulis, primævis Christianis incognitis, de rebus cultum externum spectantibus, de vocabulorum atque syllabarum apicibus, aut denique de rebus captum nostrum longè superantibus, omni laterum contentione & animorum dissensione, in se invicem ità acerbe invehuntur, ut facile possis conricere, ex odio adversarii potius, quam amore veritatis, istas infinitas rixas deductas fuisse: Inde homines de religione parum benigne sentientes consulunt principibus, ut omnem religionem negligant, affirmantes, quod princeps pacem & concordiam perpetuam sic demum obtinere possit in imperio, si omnes rixas & odiosas quæstiones quas Theologi excitare soleant, acriter prohibeat; ex istis enim disputationibus, oriri diversas sectas, quibus diversi adhæreant, atque sic mutuis erga seinvicem pugnis stimulatis, diversa judicia, odia, convitia & calumnias nasci, quæ intestino bello, nonnunquam haud

exiguam præbeant occasionem. Caveas velim existimes, me omnes de rebus divinis disputationes improbare; nequaquam, quia sæpe sæpius Ecclesiæ necessitas atque nostra officia hoc postulant, sed & est modus in rebus, nollem homines Christianos se invicem proscindere & lacerare, ne profani quique tripudient, & in contumeliam religionis conclament, Ubi est vester Deus?

§. 6. Nec satis, proh dolor! lugere possumus vitæ morumque dissolutionem, quæ prima & fere unica causa Atheismi nuncupanda venit; quia turpis & impura praxis, & malesana Theoria aliquo modo se invicem ponunt & tollunt. Ita ut qui semper scientes volentes malè agunt, de iis jure dubitetur, an de Deo rectè sentiant, certè hi nihil magis cupiunt, quam ut nullus Deus existeret, ut repagulis omnibus remotis, timore scilicet divini vindicis, & ultimo judicio, hilarius & liberius cupiditatibus suis indulgere possint. Huc sanè tendunt innumeræ bonorum querelę & exclamationes: *sicut bona opera*, inquit *Cyprianus*, *profitentur Deum, ita mala, quodamodo loquuntur, non est Deus, nec est scientia in excelso.* Hinc Apostolus 2. Tit. 1. 16. *profitentur se Deum nosse, sed factis eum abnegant.* Qua inutili ac nuda cognitione, Christianorum maxima pars ita est capta, ut credat Religionem nihil esse aliud, quam ritum civilem vel ceremonialem, inane nomen & præterea nihil: neque mirum, si benè attenderis, disciplinam Ecclesiæ primitivam passim locorum jacere, ut homines inpurissimi, nullâ pœnitentia publicè facta (quemadmodum factum legimus in purioribus Ecclesiæ seculis) redeant in gremium Ecclesiæ quamprimum à Pastoribus, vel à Consistoriis

sistoriis veniam petant. Hinc eo impietatis deventum est, ut vix habearis Urbanus, nisi & vitiis pene obrutus. Sunt quidem & alii viri Principes, nobiles inferiorisque cujusvis ordinis, qui praxin Christianæ pietatis heu! nimium inclinatam restaurare sedulo laborant, neque irrito planè successu, quin indies aliqui vitiis antea deditissimi ad bonam frugem se redigi patiuntur. Qui bonorum omnium in reformandis Christianorum moribus labores, prosperos ut habeant successus, Deum optimum Maximum vehementer veneror!

§. 7. Inter causas Atheismi multi numerant quoque perversam Sapientiæ naturalis tractationem, dum impio ausu & temerario, intra Naturæ limites atque cancellos, omnia volunt compingere, causasque duntaxat secundas, posthabita aut neglecta prima, observantes: hi quippe rerum abstrusarum, mysteriorumq; Naturę studio mancipati videntes rerum naturalium ordinem Semper eodem tenore se habere, nonnunquam in Atheismi barathrum dilabuntur, Existimantes nullum plane esse moderatorem Universi, sed unamquamque rem suopte ingenio hos & illos cursus peragere. Ita olim impii argumentabantur: 2. Pet. III. *Ex quo Patres dormierunt, omnia sic perseverant:* Cum tamen è contrariò, ex ordine constantique rerum tenore, concludere debuissent, re verâ Sapientissimum esse Moderatorem, qui modo convenientissimo, atque Sapientia ineffabili, hæc omnia in debitum ordinem redegerit atque adhuc conservet. Huc referuntur, *Spizelio* Judice, Medici nonnulli atque Philosophi, imprimis Italici, quorum Scripta sapiunt passim impietatem; Hoc ipso nomine suas

quoque

quoque Professionis Sociis suspectus, est *Hieronymus Cardanus*, adeo ut Mersennus in Genes. pag. 602. illum Atheis maximopere favisse contenderit. Ad hanc classem quoque redigendi sunt ii, qui uni atque alteri experimento de virtutibus magneticis seu Idiocrasibus, de viribus Imaginationis atque constellationis, perpetuò in hærentes; Legibus istis etiam supernaturalia subjicere, ex iisque omnes quosque stupendos effectus deducere non erubescunr. Sed quod Naturalis Philosophiæ studium tendat sua indole ad Atheismum, tantum abesse mihi videtur, ut nihil magis ad eum radicitùs extirpandum conducere possit, utpote armamentarium quoddam, unde omnis fere generis arma produci possunt ad hoc monstrum debellandum. Nec inepte *Baconus in Lib. de augmentis scientiar.* concedit *Leviorem aliquem gustum rerum naturalium inclinare animum ad Atheismum. Sed pleniorem haustum magnoperè pro divina mente Sapientissima militare.* Unde constans Philosophorum antiquorum sententia, affirmat esse Deum, ut videre est apud *Authorem libri de Mundo. Vetus Sermo est, à majoribus proditus, inter omnes homines, Universa tum ex Deo, tum per Deum constituta fuisse, atque coagmentata, nullamque naturam Satis instructam esse posse, quæ citra Dei præsidium, suæque demum tutelæ permissa sit.* Et isti veteres physici, qui Atheismi postulantur, profecto sunt pauci, & ab aliis omni tempore ut monstra hominum habiti: Et si quæ sinr Nationes ita rudes, quæ nullum Numen norunt, quod referunt recentiores peregrinatores, barbari sunt, non Naturæ indagatores, quos commodius dicas Deum ignorare, quam ejus existentiam negare. Galenus de usu partium

tium differens humani corporis in laudem creatoris hymnos componere se contendit: Neque omittenda Verba Paracelsi, tract. de mineral. *Oppido* inquit, *admirabilis in suis operibus Deus à quorum contemplatione nec interdiu, nec noctu desistendum, sed jugiter illorum indagotioni vacandum, hoc enim est sensu satis proprio, ambulare in viis Dei.* Adde huc, quod solers naturæ indagator satis percipit, nulla phænomena clarè posse explicari, si negaveris esse Deum; causam equidem proximam intelligimus omnium fere operationum, motum puta, sed unde ipse motus cum materiæ non sit essentialis, quæ nunquam nisi ab alio movetur, debes, velis nolis, aut ignorantiam agnoscere, aut Deum ponere primam rerum omnium causam, & motorem. Videre expedit Nobilissimum *Boyleum* de usu Philosophiæ naturalis etiam in Theologiâ. Consule insuper doctissimum Johannem Raium in libro, cui titulus: the Wisdom of God manifested in the Workes of Creation.

§. 8. Neque opinor abs re esse Physiologiam atomicam in Specie ab omni ad Atheismum propensione vindicare, quæ apud multos non bene audit. Sed injuria, quod patebit paulò infra, cum Ideam generalem hujus Philosophiæ proposuero, quam verbs brevissimis sic habeto: Philosophia atomica statuit, materiam nihil aliud esse, nisi massam extensam, ad quam pertinet magnitudo, Indivisibilitas, figura, positio, motus, quies, diversi scilicet Extensæ substantiæ modi: Hinc omnes formæ substantiales excluduntur; quia absque earum opera commodissimè poterant explicare phænomena corporea, quæ oriebantur ex

diversis materiæ dispositionibus, diversa postea in nobis phantasmata excitantibus, alioquin aut ista antiquissima regula Philosophorum: *Ex Nihilo nihil fit*, penitus fuisset eversa, cum ingens formarum Substantialium turba perpetuò ex Nihilo fieret, quia in materiæ idea non comprehenduntur, aut quod multo est absurdius, Deus sine ulla pausâ in scenam adducendus ad creandas formas Substantiales: Quia constans fuit opinio omnium Philosophorum ante tempora Leucippi & Democriti, duas esse substantias diversas in mundo, materiam scilicet extensam διάστασιν ἀντίτυπον, quam antea descripsimus, atque *Mentem* sive spiritum, qui nihil habet cum materia commune, sed omnes ejus proprietates sunt diversissimæ, puta cogitatio, dubitatio, imaginatio, memoria, atq; sui ipsius Conscientia, quæ nullo pacto materiæ competunt; quia quantumvis materia sit sublimata atq; rarefacta usque habebit omnes qualitates essentiales corporis cujusvis crassissimi. His suppositis non miraberis, Veteres Philosophos tenacissimos fuisse hujus regulæ, *Ex nihilo nihil fit*: Ut firmissimè astruerent immortalitatem animæ, cum ut jam dictum est, sit ens substantiale à materia distinctum, & non ejus modificatio aliqua mutabilis, & cum nulla ratio dictet annihilationem ullius Substantiæ, alioquin timendum ne successu temporis, omnes Substantiæ an nihilarentur, imò omnis materia, quippe quæ animâ longè ignobilior. Eadem hypothesis fortassis eos movit ad animarum præexistentiam ponendam & trans mutationem; quia satis videbant à materia non posse derivari, cum in materiæ conceptu, neque cogitatio, neque imagnitatio, neque con-

conscientia vel memoria includatur ; alioquin actum fuisset de supra dictâ regulâ : *Ex nihilo nihil fit :* Unde patet materiam & Mentem , haberi Substantias distinctas , atque ex iis duabus absolutum & perfectum fieri Philosophiæ Systema, quæ si sejunxeris , necessario eris Hæreticus , & si materiam solam ad hibueris negando, ullam aliam esse substantiam , eris Atheus , quod Leucippus & Democritus fecetunt , ut in sequentibus videre est. Plato autem contrà , plus nimio ideis suis indulgens , affectiones materiæ non ità clarè explicuit , quod si atomicè de materia Philosophatus fueris, & Platonicè de mente vel spiritu disputaveris, meritò habeberis Philosophus orthodoxus, quod fecisse veteres Philosophos , ante tempora *Leucippi* atque *Democriti* abunde demonstrabo ; Unde liquebit istam Philosophiam , nullam habere cognationem cum Atheismo , cum omnes isti antiqui Philosophi quorum mox meminero , essent atomici , simulque supremi numinis cultores observantissimi. *Pythagoras* exempli gratia videtur fuisse Atomicus, Gassendus enim observavit , atomos *Epicuri* aliquando etiam vocari monadas , atque Aristoteles discutrens de secta Pythagorica & eorum monadibus dicit ὀυδὲν διαφέρει μονάδας λέγειν ἢ σωμάτια σμικρά. (i.e.) Nihil interesse inter monadas Pythagoricas & minima corpora sive atomos, neque dubitat Cudworthius asserere hanc Philosophiam per atomos esse veram & genuinam *Mosaicam*, cum *Jamblichus* , affirmet Pythagoram suam Philosophiam hausisse à *Mocho* vel Moscho Phœnicio aliquo, sui temporis celeberrimo , & apud Athenæum citato , quem Arcerius

Jamblichi publicator coniicit fuisse *Mosem Hebræorum*, cum quo *Sidone* Pythagoras Colloquia habuit. Quam conjecturam *Seldenus*, & post eum Huetius minimine improbant. Insuper *Empedocles*. apud *Plutarchum* judicat, quatuor Elementa ex minimis corpusculis consistere, quæ appellat Elementa elementorum; Porrò *Elephantus Pythagorista* Syracusanus apud Stobæum, facit τὰ ἀδιαίρετα σώματα καὶ τὸ κενὸν, scilicet indivisibilia corpuscula & vacuum, principia suæ physiologiæ. Multique alii atomorum cultores qui tamen ab Atheismo maximopere abhorruerunt, quos invenies apud *Cudworthium* lib. 1. cap. 1. Hæc breviter proferre non piguit, ne mendace fama à studiis omnium nobilissimis absterreantur optimi Juvenes.

CAPUT III.

§. 1.

EXpeditis præcipuis Atheismi causis, indoles ejus accuratius discutienda venit, proponendo certos characteres, atque notas, ex quibus Athei possint dignosci, cujusmodi sequentes, minime quidem contemnendæ I. Si omni occasione datà negaverint, aut in dubium vocaverint supernaturalia, miracula scilicet, Prophetias, apparitiones omnes atque operationes spirituum in Scriptura Sacra revelatas, cunctaque ad naturales sympathias, ad fictas crases, & peculiaria hominum temperamenta retulerint II. Si Sacræ Scripturæ authoritatem, tam in historicis, quam in Dogmaticis, hominibus identidem Suspectam reddant III. Si mètum omnem & justam sollicitudinem omnibus excutere laboraverint, nihil nisi

nisi securitatem & hilaritatem introduxerint, quorum vulgare axioma *Ede, bibe, dormi, post mortem nulla voluptas* IIII. si à cunctis animarum pastoribus abhorreant, eosque tamquam aves infelices passim declinaverint & de iis contemptibiles habeant sermones, ad *Bodonis* istius *Prætorii* exemplum, qui (tradente *Classenio Rel. Polit. cap. II.*) asserere non erubuit, se imperitiores in mundo non vidisse homines quam sacerdotes, quod inepto & stolido inserviant Vulgo, eique variis concionibus de regno Christi, DEI cultu, divina vindicta, & æterna damnatione os oblinant. V. Si Atheismos aliorum cupide enarraverint, aut frigidam eorum rejectionem, aut elumbem refutationem subjunxerint, aut tanquam in solubilia quædam in medio reliquerint. VI. Si publicas Atheorum & Atheismi impugnationes ægerrimè tulerint, cunctasque contra Atheos dissertationes, æquo animo ferre nesciant. VII. Si denique religionem ac pietatem nunquam aut rarò & parcè admodum coluerint, sed impias opiniones identidem in cœlum extollere consueverint. Hæc & alia ejusdem generis refert *Vœtius* in suis disputationibus contra Atheismum. Et *Buddeus* in sua Exercit. Juris natural. de pietate Philosophica; Sed circumspectione summa hic opus est, ne temerè Atheismi notam viris bonis inuramus, siquidem tum hisce probandi vis in est, si juncta sint inter se, aut omnia, aut pleraque, sique nobis cognita accuratè sint & explorata. Ut cunque sit, cum suspiciones indè facile desumantur, danda opera, ut tanto melius nobis caveamus, aliosque incautiores præmoneamus ab hujus furfuris hominibus, atque præcipue hoc

signum attendant quod videtur instar omnium, si fatalem aliquam necessitatem obtrudere videantur, ut omnem libertatem imò mentem ipsam jugiter excludant, & solam materiam, unicum rerum omnium agnoscant principium, affirmantes extensionem esse materiæ Ideam inadæquatam, tum cogitationem & Conscientiam ejusdem esse proprietates, atque modos, & ad adæquatum materiæ conceptum pertinere, quia nemo unquam negabit esse Deum, qui mentem & intelligentiam distinctam à materia posuerit. Qui vero substantiam in corpoream negaverit, necessariò deveniet Atheus.

§. 2. Priusquam ad Atheorum historiam ventum fuerit, necesse est, ut vocem *Atheus* ad unam ideam restringamus, quippe quæ plures habet significationes, valdeque æquivocè passim usurpatur ab authoribus, ita ut singulæ sectæ diversæ, se invicem opprobrii causâ Atheos vocitent. Sic Apostata *Julianus* Christianismum vocat *Atheismum*. Sozom. lib. 5. cap. 15, imò ante Julianum Christianæ fidei Professores vulgò Atheos fuisse nuncupatos constat ex. Clem. Alex. Strom. VII. apud Judæos *Epicureus* scil. Atheus & מין scilic. *Hæreticus* & *Christianus* sunt Synonyma, ut videre est apud R. Mos, Maimon. tract. de Idololatr. Sunt & Pontificii, qui Ecclesias nostras turpissimo Atheismi stigmate notare non erubescunt. Sic *Cornel. à Lapide in II. Tim. III. asserere non dubitat Lutheranismum & Calvinismum tandem abire in Atheismum, eorumq; asseclas fieri libertinos.* Qui quosdam ex suis sæpe sæpius eodem stigmate deturpat, Gallos puta & Venetos, qui nutibus Curiæ Romanæ se non manciparunt. Vide Spizelium.

imo neque Eraſmus neque Grot. potuerunt fœdam hanc Atheismi notam evitare, ea eſt in Scriptoribus quibusdam acerbitas animi & iniquitas. Sed calumniosâ hâc ſignificatione nunc miſſâ, nos intelligimus per Atheum hominem talem, qui aut ignorat eſſe Supremum Numen (uti forte nonnulli inter in cultas nationes atque barbaras, qui beſtiarum more nihil fere cognoſcunt, niſi quæ ad victum & libidinem attinent, ſi qui tales ſunt eos docere oportet ratiocinari, ut ſe ipſos & res creatas cognoſcant,) âut qui credit & ſibi perſuadet, nullum eſſe Deum, vel ſaltem jugiter dubitat, an exiſtat, etiamſi aliquando habeat ſuos Conſcientiæ morſus atque Scrupulos, (fiducia enim nulli ſectæ eſt eſſentialis,) Chriſtiani etiam habent ſuos ſcrupulos, qui tamen neutiquam deſtruunt eorum Chriſtianismum: ſed de his ſupra. Vocantur & Athei paſſim qui Providentiam, Animæ immortalitatem, Reſurrectionem atque Ultimum Judicium negant; Per conſequentiam, & indirecte, concedo, ſed ſi illi ipſi conſequentias noſtras non agnoverint, non illicò Atheiſmi ſtigmate ſunt notandi, etiamſi craſſiſſimum errent errorem, reſpectu Religionis Chriſtianæ. Ideoque debemus magis propriè loqui addiſcere, atque res quasque denotare ſuis nominibus, alioquin viri probi per calumniam probroſa atque execranda iſtâ appellatione nominandi venient. Apud *Voetium* tot diviſiones, ſubdiviſiones, tot gradus Atheiſmi, atque ſpecies, ut omnes mortales in una harum claſſe vel altera tantum non recenſendi veniant.

Præter miſſis itaque omnibus diviſionibus parum neceſſariis, diſpeſcimus iſtos homines, qui di-

cuntur, numen supremum negasse in tres ordines, quorum ptimus erit illorum Antiquorum Philosophorum, de quorum *tamen Atheismo nihil certi habetur.*

Sed adhuc sub judice lis est, quia proculdubiò male audiebant omnes, qui de simulachris & pluralitate deorum non ita benignè sentiebant. Deinde accuratius tractabimus de istis, qui videntur ex proposito contra existentiam DEI disputasse, qui possunt nominari Athei systematici. Denique de istis, qui identidem apud historicos summo cum contemptu de DEO loquentes in veniuntur, quinimo ejus essentiam plane negare, sed suas blasphemias nullis argumentis sustinere. Hos homines vocat *Cudworthius* Atheos Enthusiasticos. De Antiquitate Atheismi, ex sacris literis nihil constat, quum Moses in Historia creationis nullis controversiis se immisceat, sed res .gestas fideliter enarret, neque vero simile est, in primordiis mundi & incunabulis, fuisse Atheos, cum Origines rerum tum posteris a Majoribus, utpote grandævis commodissime possent communicari. Ante diluvianos impensè fuisse scelestos abunde constat, sed nullum eos agnovisse Numen nullibi liquet. Neque statim post diluvium videntur fuisse Athei, cùm à filiis Nohæ ad Seros Nepotes historiam diluvii atque causas traditas fuisse sit verisimile; Imò adeo primævis temporibus abhorruerunt ab Atheismo, ut Polytheismum, atque Idololatriam adstruerent, ut ex Historia Chaldæorum, Ægyptiorum, aliarumque Nationum abunde patet, & valde est simile vero, hanc Idololatriam atque Polytheismum superstitiosum quemadmodum supra memorabam, primam an-

ſam dediſſe Atheiſmo; atque, uti ſuperſtitio & Polytheiſmus videntur fuiſſe inventæ, à ſimplicibus colonis, qui vitam agebant Paſtoralem, ita Atheiſmum opinor fuiſſe inventum inſequentibus Seculis, poſtquam homines vitam Civilem incepiſſent agere, & mercaturam colere, quæ plerumque acuit ingenia hominum, atque reddit eos cupidiſſimos novitatis, ut raro acquieſcant priusquàm cognoſcant cauſas rerum.

Equidem Rabbini aſſerunt, Moſem incepiſſe Librum Geneſeos cum his בראשית ברא *in initio creavit cœlos & terram:* ב Ibi volunt habere Senſum. ב Inſtrumentalis, ut Senſus ſit: Deus creavit Cœlum, &c. Cum eorum principio. לבטל דעת המינין (i.e.) *Ad deſtruendam opinionem Atheorum vel Hæreticorum*, qui affirmabant, unicum rerum omnium principium eſſe materiam, eandemque eſſe æternam. Vide *Michlol Jophi* ad Geneſin. Si qua ineſt vis eorum conjecturis, patet, tempore Moiſis fuiſſe Atheos, niſi mavis, per prolepſin ita ſcripſiſſe Moſem. Sed quicquid ſit, fruſtra fuiſſet ſi ſcriptor ſacer de Atheis ſcripſiſſet, ſed ex purâ ratione, quia Scriptura ſupponit eſſe Deum, & ad opera Creationis contemplanda paſſim locorum invitat homines.

CAPUT IV.

§ I.

MIſſa itaque *Paleſtina*, in *Græciam* transfretemus, ubi, poſtquàm Pöetæ ânimos hominum fabulis anilibus corrupiſſent, ut de Diis crederent, quæ viro bono plane eſſent indigna, ità ut non poſſent non odio habere, & prorſus

ſus negare, talem Deum, turpes amores atque vagos exercentem, ex æquo & bono debere exiſtere; Hinc forſan iſta Gigantomachia *Lucretii.*:

Humana ante oculos fædè cùm vita jaceret,
In terris, oppreſſa gravï ſub relligione,
Primum Graius homo mortales tollere contra
Eſt oculos auſus, primusque obſiſtere contra,
Quare religio pedibus ſubjecta viciſſim
Obteritur, nos exæquat victoria cœlo.

Quæ Carmina, etiamſi ad *Epicurum* referenda, tamen non eſt quod dubitemus, ante ejus tempora fuiſſe ejusdem ſententiæ viros, cum *Ariſtoteles*, Metaph. lib. 1. cap. 3. affirmet, fuiſſe antiquiſſimos qui crediderint, omnia ab Oceano & Theti fuiſſe derivata, vel, aquam eſſe rerum omnium principium. Inde eſt quod pöetæ per *Stigem* jurare ſoliti, utpote rerum omnium antiquiſſimam: *Plato* inſuper in *Theæto* aſſerit, Sectam iſtam, quæ nullum aliud præter materiam agnoſceret principium, eſſe antiquiſſimum; ὅλα πάντα ἔγονα ῥοῆς δὲ καὶ κινήσεως. (i.e. *omnia eſſe à fluxu & motu generata.* Atque Hom. ejusdem Atheiſmi, *Cudworthio* judice, poſtulandus, cùm ex iisdem principiis producit omnes Deos.

Ὠκεανὸν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα τηθύν. Scilic. *Oceanum eſſe Patrem & Thetim matrem Deorum*, Vel ut alii, es chao & nocte, quæ poſuit ovum, & ex iſto ovo productus eſt amor, qui ſe de novo, cum chao immiſcens, cœlum & terram & animalia generavit; ut videre eſt apud *Ariſtophanem* de *avibus*. Sunt equidem, qui exiſtimant, Philoſophos iſtos atque pöetas ad Hiſtoriam Moſaicam alludere, quia dicitur ſpiritum motitaſſe ſuper aquas, ſed *Salmaſius* exiſtimat, haſce fabulas Cabbalam

Atheiſi:

Atheiſticam multum ſapere, quæ ſuppoſuit, Chaos eſſe omnium rerum principium, utpote æternum, ſed ſenſim in ordinem motu proprio redactam fuiſſe, primum ſcilicet res inanimatas produxit, poſthæc animalia, atque homines, denique ipſos Deos. *Heſiodus* tamen, atque Parmenides Atheiſmi minimè ſunt poſtulandi, cùm per *Amorem* videantur principium aliquod activum intelligere, neque *Amorem* à Chao & nocte, quemadmodum alii fecerunt, derivant.

§. 2. Sed quandoquidem pictoribus, atque Pöetis quidlibet fingendi ſemper fuit æqua poteſtas eos nimium exagitare non eſt operæ pretium, ad Philoſophos antiquiores nos accingimus, qui affirmabant, quod ὕλη & πάθη τῆς ὕλης eſſent unica rerum principia (i. e.) materiam *Ejusque qualitates, vel formas.* Inter quos, teſtante *Ariſtotele Thales* fuit ἀρχηγὸς τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας. (i.e.) princeps iſtius Philoſophiæ, cùm omnia ab aqua deduceret, nullo admiſſo principio activo, ſed injuriâ *Thaleti* tribuitur hæc impietas, cùm apud *Diogenem Läertium* affirmet, mundum eſſe à Deo factum, & Deum omnium rerum antiquiſſimum, quippe ingenitum, cui ne quidem cogitationes mortalium latere poſſunt. Huc accedit teſtimonium: *Valer. Max. lib.* 7. *cap.* 2. mirificè *Thales*, nam interogatus, *an facta hominum Deos fallerent, nec cogitata, inquit.* Sed D. Bælius aſſerit, hæc dicta ab aliquibus authoribus *Pittaco* tribui, ita ut, non adeò certum ſit, *Thaletem* de Deo tam religioſè loquutum fuiſſe; ſed quid quæſo obſtat, quo minùs ambo in eadem cogitata atque verba inciderent, ut paſſim fit, cum de rebus

valdè obviis instituendus est sermo. Quod attinet rerum omnium productionem ex aqua, haud ita incommodè argumentari videtur, cum forsitan sensu Chymico loqui voluerit. Multis experimentis *Boyleus* in libro, cui titulus *The usefulnesse of natural Philosophy*, demonstrat multa alia corpora derivari posse ab aqua. Dicitur etiam apud *Diogenem Läertium*, Thales primum omnium docuit animæ immortalitatem, & rogatus quid esset velocissimum, respondit, *Mens*, nam per Universum discurrit: Iterum interrogatus, quid est Deus? respondisse dicitur, *quod initio* & fine caret, quæ omnia abunde probant, Thaletem principium aliquod activum, vel Mentem à Materia distinctam agnovisse.

§. 3. Sed etiamsi *Thales* piè Philosophetur, non omni plane crimine vacuus videtur fuisse ejus discipulus, nomine *Anaximander*, qui meliore jure ἀρχηγὸς τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας nominandus, (i.e.) Principium activum agnoscentis, sed materiæ omnia tribuentis, imò materiam aliquam primam, eamque infinitam supponentis. οὗτος ἔφασκεν ἀρχὴν καὶ στοιχεῖον, τὸ ἄπειρον οὐ διορίζων ἀέρα, ἢ ὕδωρ ἢ ἄλλο τι, καὶ τὰ μὲν μέρη μεταβάλλειν, τὸ δὲ πᾶν ἀμετάβλητον εἶναι. (i.e.) Principium & rerum omnium Elementum esse infinitum, cujus partes mutabiles. Vide *Diogen. Laërtium.* Neque est quod mireris *Anaximandrum* aliosq; *Materialistas*, materiam omni intellectu vacuam, aliquando divinam, aliquando numen appellare, quùm illi nihil antiquius, aut divinius agnoscerent, quàm materiam stupidam, neq; dubitarent alia Dei attributa illi tribuere. Sed ut eo magis pateat ejus Philosophiam fuisse impiam, lubet describere ver-

ba

ba *Plutarchi*, lib. de placit. *Anaximander Milesius affirmat infinitum esse primum principium, & ex eo omnia generari, & in idem corrumpi, ideoque mundos infinitos alternatim generari & corrumpi; Sed in hoc errat, cùm posuerit tantùm causam materialem, principium activum prorsus tollendo, quia infinitum Anaximandri nihil aliud est quam materia, quæ sine causâ activâ & efficiente nihil potest producere.* Unde patet ejus *infinitum* non fuisse mentem, prout voluit *Clemens Alexandr.* in Protrept. Corripitur & à *Cicerone* ejus opinio lib. de natura Deorum. *Anaximandri sententia est, nativos esse Deos, longis intervallis orientes occidentesque, sed nos Deum nisi Sempiternum intelligere quî possumus?* Plura de ejus opinione apud *Eusebium* lib. de præparat. Evangel. quorum summa huc redit, homines ex ventre aliorum animalium fuisse natos. Eandem de eo ridiculam historiam refert Plutarchus. Hic videtur primus fuisse, qui Philosophatus est per formas atque qualitates, nullam substantiam incorpoream admittens.

§. 4. Hujus Sectæ erat *Anaximenes Eurystrati* Filius *Milesius*, qui nullum aliud agnovit principium præter aërem, atque infinitum. Hujus Discipulus fuit *Diogenes* Apolloniates, qui hoc modo Philosophatus est, Elementum esse aërem, mundos esse infinitos, & inane infinitum; densumque aërem ac rarescentem mundos gignere: Nihil ex eo, quod non sit, fieri; neque in id quod non sit corrumpi. *Cicero de Nat. Deorum.* hæc habet. *Quid? aër, quo Diogenes Appolloniates utitur Deo, quem sensum habere potest, aut quam formam Dei?* Hinc *Augustinus*, de Civitat. Dei lib. 8. cap. 2.

Diogenes quoque Anaximenis *alter auditor*, *aërem quidem dixit rerum esse materiam, ex qua omnia fierent, sed eum non esse compotem divinæ rationis, sine qua nihil ex eo fieri possit.* Sed judicio *D. Baylii*, aër habuit rationem materiæ tantum, à divina mente agitatus, ideoque eum non esse purum putum Atheum, cùm agnosceret aliquid distinctum à materia, animam mundi puta, ut multi Theistæ, qui Deum aliquem corporalem agnoverunt, nisi potius eos Atheistas nominaveris, qui cogitationem & perceptionem, materiæ esse modos atque proprietates affirmavere. Utcunque sit, *Cudworthius* omnes fere Philosophos Jonicæ Sectæ, *Thalete* excepto, ejusmodi Atheismi postulat, ut nullum præter materiam principium agnoscerent, insuper probat, *Anaxagoram* Clazomenium *Anaximenis* discipulum primum esse post *Thaletem*, qui Philosophando materiæ, mentem adjecit, inde *Timonis* carmen de eo apud *Laertium*

Nunc ibi Anaxagoras mens est, fortissimus heros,
Qui mentem subito, (nam mens non defuit illis)
Composuisse putat, fuerant quæ in condita quondam.

Erat proculdubio Vir egregius, quod abundè patet ex vitæ instituto atque ex sermonibus: patrimonium non modicum cognatis, sponte sua concessit; atque cuidam illum ità compellanti nullane tibi Patriæ cura est: retulit, mihi vero Patriæ cura, & quidem summa est, digitum in cœlum extendens. Responsio profecto viro Christiano etiam dignissima: sed cum affirmaret, solem candens ferrum, & Peloponeso majorem esse, lunam habitacula in se habere, & colles, & valles, stigma Atheismi ab Atheniensibus evitare

non

non potuit, etiamsi magnoperè à Pericle suo discipulo, Atheniensium principe, defensus diu fuisset, tandem à civibus in exilium pulsus & Lampsaceni diem obiit extremum, & ibidem hoc Epitaphium est meritus,

Candentem ferri massam Phäetonta putavit
Quondam, & ob id morti addictus Anaxagoras;
Hunc tamen incolumem Pericles servavit; & ille
Rursus ob invisam perdidit inscitiam.

Ex *Anaxagoræ* infelici fato, satis patet, iniquissimum esse vulgus Atheismi judicem; quamplures enim puros putos Atheos intactos dimiserunt, aliosque Numen supremum agnoscentes, pro Atheis morte vel exilio multarunt, nullam aliam ob causam, quàm quòd ausi fuerint affirmare, simulachra & imagines non esse Deos, ut testatur *Plato*, in apologia pro *Socrate*: & eadem de causa Christiani à Gentilibus nominabantur Athei, ut videre est apud *Justin. Martyrem.*

§. 5. *Empedoclem* Agrigentinum *Pythagoræ* discipulum *Aristoteles* Atheismi postulare videtur cum affirmat, *Empedoclem* animam asserere ex quatuor elementis esse compositam, & partes animalium fortuitò ità esse dispositas, non verò ex consilio alicujus causæ, efficientis; porrò intellectionem nihil aliud esse quàm sensus; sed postremum parvi est momenti, quàm sensus & intellectus sæpenumero pro synonymis haberi soleant; & quod attinet primum, ab omni impietatis criminatione verba ejus apud *Clement. Alex.* allegata, quorum summa latinè huc redit: *Si sanctè & justè vivamus, in hâc vita erimus felices, & post mortem feliciores, cùm circumstantiæ temporis*

non affixa sit nostra felicitas, sed in perpetuum cum spiritibus immortalibus convivia celebrabimus. Multa etiam carmina, Empedoclis, quæ adhuc supersunt, satis probant, illum fuisse divinum Philosophum, & *Pythagoræ* Præceptoris asseclam Strenuum.

CAPUT V.

§. 1.

DE his hactenus, jam ad Philosophos *atomicos* transeat Oratio, inter quos *Leucippus* atq; *Democritus* sunt facilè principes, quia illi fuerunt primi, qui ab atomis amoverunt substantiam incorpoream, quæ iis præsideret, & hoc modo mancum aliquod Philosophiæ Systema condiderunt. *Laertius* ita de *Leucippo* scribit, placebat illi infinita esse omnia, & in seipsa commutari, atque universum istud inane, esse plenum corporibus: Mundosque fieri corporibus in hoc *inane* incidentibus, & in se invicem implicatis, atque ex motu, Secundum illorum incrementa sidera fieri, porrò, ut generationem, ita & incrementa mundi, & diminutiones & corruptiones, ex quadam necessitate esse: porrò πρῶτος τε ἀτόμους ἀρχὰς ὑπεστήσατο. (i.e.) primus hic atomos principia subjecit. Insuper *Illustrius lib. de Vita quorundam Philosophorum scribit, Leucippum primum insectilia corpuscula rerum initia statuisse, & universum cum multis antiquioribus, fine carere statuit: Asseruit & Elementa, & mundos ex his infinitos esse, ac in elementa abire dissolvique: Mundos autem hac ratione fieri, ex infinito multa & figuris omnibus prædita corpuscula dissilire in magnum inane; quæ coacta rapiantur una vertigine,*

gine, & circumacta, cujus impetu impacta & modis variis in orbem rotata, similia seorsim separari secernique contingat; quibus æquo momento libratis, & ob multitudinem circumagi nequeuntibus, exilia discedere ad exterius inane, veluti cribro increto, reliqua considere simul & complexu quodam in unum concurrere; primumque efficere coagulum quoddam sphæriforme, atque id seu fætus involucrum edi ac produci, in se omnigena corpuscula quæ ambit continens, quibus circa centri medii umbilicum circum rotatis, ambientem membranam extenuari, dum semper continua corpuscula attactu vertiginis rapta in unum confluunt. Eaq; ratione tellurem esse factam, sidera omnia ignescere, ob concitatissimi motus celeritatem, à sideribus solem quoque flammam concipere, lunam verò paululum ignis participare credidit.

§. 2 Fuisse antiquiores *Leucippo*, qui Philosophabantur per *Atomos*, quod supra innuimus, clarum est, sed isti adhibuerunt divinam atque incorpoream substantiam ad completum Philosophiæ systema adornandum, cujus pars una eaque minus nobilis *atomi*: hæc sunt verba *Strabonis* latine reddita, *Imò si Posidonio credimus, antiquum de atomis dogma Moschi est*, hominis Sidonii, qui ante Trojani belli tempora vixit. *Strab. lib. 6.* Idem affirmat *Sextus Empiricus*, sed Leucippum atque Democritum Authores esse hujus Philosophiæ, quatenus Atheisticæ, nemo, nisallor, ibit inficias. (i.e.) *Leucippus. Democritus, Epicurus*. distinctis, atque succedentibus temporibus, coluerunt, imo invenerunt hanc hypothesin, quæ omnia phænomena opera atomorum explicare conatur; atque ita

impio ausu omnem substantiam incorpoream, & intelligentem prorsus proscribit. Ideoque diligenter distinguendum inter doctrinam *atomorum* absolutè sumptam, & eorum æternitatem, & fortuitum concursum, sine ullo Sapiente moderatore omnia producente, quæ non immeritò tribuitur *Leucippo* atque *Democrito*. Doctrina verò Atomorum uti formis substantialibus opposita, multò est antiquior, neque temere reiicienda; ideoque illi concursui atomorum, utpote rerum omnium formatori; (animis humanis non exceptis) *Cicero* videtur opponere. Ista enim flagitia *Democriti*, sive etiam antè *Leucippi*, esse corpuscula quædam lævia, alia aspera, alia rotunda, partim angulata, curvata quædam, & quasi adunca; ex his effectum esse cœlum atque terram, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito: lib. de natura Deor. *Lactantius* eleganter confutavit hanc Atheisticam hypothesin, sed quando conatur probare, non dari corpora minima invisibilia, satis infeliciter rem gessit, monstrans, se Theologiæ, quàm Physicæ multo magis gnarum; neque abs re ejus verba hic nos describere, ut videamus, quàm horridè Philosophati sint Patres. *Non est, inquit providentiâ opus, sunt enim semina per inane volitantia, quibus inter se temere conglobatis universa gignuntur, atque concrescunt: Cur igitur illa non sentimus, aut cernimus? Quia nec colorem habent, inquit, nec odorem ullum: Saporis quoque & humoris expertia sunt, & tam minuta, ut secari aut dividi nequeant, sic eum, quia in principio falsum susceperat, consequentium rerum necessitas ad deliramenta perduxit. Ubi enim sunt, aut unde illa corpuscula?*

Cur

Cur illa nemo præter Leucippum somniavit? A quo Democritus hæreditatem stultitiæ reliquit Epicuro. Quæ si sint corpuscula, & quidem solida, ut dicunt, sub oculos certe venire possunt. Institut. lib. 3. cap. 17. Denuo. *Ubi aut unde sunt quæro, quis illa minuta semina vidit unquam? Quis sensit, quis audivit? An solus Leucippus oculos habuit, solus mentem? Qui profectò solus omnium cæcus & excors fuit, qui ea loqueretur, quæ nec æger quispiam delirare possit, nec dormiens somniare, &c.* Et multa ejus generis invenies, *lib de ira Dei*; quæ profecto à physicis hodiernis exploderentur planè, utpote commiseratione aut cachinnatione digna; Nemo etenim est hominum experimentis instructus, qui meliora non noverit, patet enim dari corpuscula ita minuta, ut omnem oculorum aciem longissimè fugiant, & quoad nos indivisibilia, etiamsi in se & mathematicè divisibilia maneant. *Leucippus*, si substantiam incorpoream retinuisset, Vir omni laude fuisset dignissimus, testante *Thoma Burnetto*. Archæolog. Philosoph. lib. 1. cap. 12. *Ad hanc sectam Eclecticam aggregari solent Leucippus & Democritus, viri celebres & eximii, qui hypothesin atomorum invexerunt, quæ licet mea sententia falsa sit, & male fundata, dedit tamen occasionem philosophandi strictiùs & accuratiùs; Hi enim non quærunt corporum principia aut agendi vires inter numeros, harmonias, proportiones, ideas, qualitates, aut formas elementares, ut ab aliis factum est: Sed ipsa adeunt corpora, eorumque conditiones physicas & mechanicas, examinant, motum, figuram, partium situm, tenuitatem aut magnitudinem & similia: & ex his cujusque virtutes æstimant, actiones definiunt, effecta ex-*

plicant, idque rectè solideque. Quod verò has minutias indivisibiles esse vellent, aut inatum impetum habere, aut inclinationes ad certa loca, aut denique inanibus spaciis disjungi, hæc & alia hujusmodi non tantum gratis dicta sunt, sed etiam claræ rationi refragantur. Utcunque, cùm viam aperuerint ad saniorem differendi modum circa res physicas, & in hac parte de Republica literaria non malè meruerint, illos laude sua ne fraudemus. Hanc præter cæteras coluerunt hypothesin, utpote magis ingeniosam, quàm *Heracliticam*, aut *Anaximandricam*, quæ formas & qualitates supposuerunt & universam mundi formam esse Deum: Ita ut hæ hypotheses supponerent, mundum esse animal sapientissimum, partes suas prudenter dirigens, sed *Leucippus* cum asseclis, ne quando volentes, nolentes per hanc hypothesin cogerentur agnoscere non tuntùm Deum corporeum, sed etiam incorporeum, ab omni materia sejunctum & ab ea minime dependentem, formis substantialibus & qualitatibus quibuscunque nuntium remiserunt, ut liberiùs, & sine metu alicujus summi numinis summo otio philosopharentur. Nihil præter motum, situm, magnitudinem, figuram, atque quietem materiæ tribuendo; sed hic turpiter eos fefellit opinio, quum nulla phænomena per concursum atomorum fortuitum, quin mille appareant absurditates, explicari possint, cum ipse motus præcipuum inter materiæ attributa, illi non sit essentialis.

§. 3. De *Leucippo* plus satis, de *Epicuro* multa restant dicenda, natione Milesius fuit, Damasippi filius, Magos atque Chaldæos habuit præceptores, à quibus & Theologiam, & Astrologiam didicit

dicit, quum adhuc puer esset, postea vero *Leucippum* convenit, & secundum quosdam *Anaxagoram*, quùm annis quadraginta minor ætate quàm ille esset. Insuper memoriæ traditum est, illum in Ægyptum contendisse ad sacerdotes, Geometriam percepturus. Non defuere, qui dicerent, eum cum Gymnosophistis in India congressum esse: denique in Æthiopiam venisse, atque rem familiarem in itineribus dimetiendis, etiamsi lautam, prorsus consumpsisse, ita ut propter rerum omnium indigentiam à Damaso fratre aliquando nutriretur. De cujus sagacitate in rebus physicis multa proferuntur, quæ non similia vero videntur, exempli gratiâ, præsente *Hypocrate* lac efferri cum jussisset, inspecto lacte, dixisse, & Capellæ primum partum & nigræ esse. Sed & puellam, Hypocratis primo ita salutasse dicitur, *salve virgo*, posttridie verò, *salve mulier*. puella enim vitiata fuit ea nocte. Quod attinet ejus opiniones, eas sic habeto ex *Laertio* & *Hesychio Illustrio*. *Principia* omnium esse *atomos* & *inane*; cætera omnia fas esse opinari, infinitos esse mundos, generationi & corruptioni obnoxios, *atomos* præterea numero esse infinitos? Aquam ignem, aerem, terram, solem item & lunam ex vertiginibus, tumorumque circumferentiis componi; animamque humanam itidem; cunctaque secundum necessitatem fieri, quum sit vertigo causa generationis omnium, quam necessitatem esse dicit. Finem vero rectum quietumque animæ statum asserit, ut nullo metu, nullâ superstitione agitetur. Porrò testatur *Lucianus* in Philopseud. *Democritum* firmiter credidisse mortalitatem atque dissolutionem animarum cum corpo-

re, ideoqre nihil ſibi timuiſſe, dum petulantes aliqui juvenes tentaſſent illum noctu territare, adeò firmiter credidit, animas nihil eſſe, poſtquam è corporibus exierint. Ex his conicere licet, illum nullum alium agnoviſſe numen, quàm ſtupidam materiam, perpetuis circumgirationibus velociſſimè rotatam, cum animum in corpore exiſtentem, nihil aliud eſſe ſtatuit. Hoc poſito, unde quæſo Ideam ullam ſubſtantiæ incorporeæ concipere poſſum, quàm ex idea, quam habeo de mea mente utpote ab omni materiâ diſtincta, & minime dependente, recte concludo, Deum ſimiliter eſſe ſubſtantiam maxime incorpoream & à materia independentem?

§. 4. Non ita ſe res habet in illis, qui negant reſurrectionem, & animarum immortalitatem, ſive durationem perpetuam, quia fatendum eſt, eam dependere à Dei beneplacito, quia ſi ita viſum fuerit illi, etiam omnes Angeli in nihilum redigerentur. Eapropter ille planè Atheiſmi poſtulatur â Cicerone de Nat. Deor. lib. 1. *Democritus, inquit, dum imagines earumque circuitus in Deorum numerum refert, cum illam naturam, quæ imagines fundat admittat, tum ſcientiam & intelligentiam noſtram, nonne in maximo errore verſatur, cúmque idem omnino, quia nihil ſemper ſuo in ſtatu maneat, negat eſſe quicquam ſempiternum, nonne Deum ita tollit omnino, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat.* Huc accedit teſtimonium *Plutarchi* luculentiſſimum de placit. Philoſoph. Δημόκριτος νοῦν τὸν Θεὸν ἐμπυροειδῆ τὴν τοῦ κόσμου ψυχήν. (i.e.) Illum nullum alium Deum agnoſcere, niſi animam Mundi. (Inde videre eſt, quomodo *Athei* ſolent, retento tantum Dei nomine, quod impudenter cum ſtupida materia communicare non du-

hitant

bitant, ablata verò larva, rem ipsam jugiter eos negare, satis perceperis.) Ita ut loci nonnulli in ejus operibus, ubi commemorat aliquem δημιουργὸν (i.e.) Creatorem, non possint eum excusare, cum δημιουργὸς & φύσις videntur apud eum esse synonima: Idem dictum puta de loco in Epistola Hypocratis ad Damogetem de Sapientia Democriti, ubi refertur, illum non dissecasse partes animalium, ac si vilipendisset opera Dei, sed ut sedem bilis inveniret. Porrò *Epicurus* (qui certè si quis alius, maximè fuit Atheus) dicitur omnia sua philosophemata à *Democrito* sumpsisse mutua, quod testatur Cicero de natura Deor. lib. 1. *Quid est in Physicis Epicuri non à Democrito? Nam etsi quædam commutavit, ut quòd paulò ante de inclinatione atomorum* dixi: *tamen pleraque dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum. eorum ortus & interitus, omnia fere quibus naturæ ratio continetur. Et alibi. Democritus vir magnus imprimis, è cujus fontibus Epicurus hortulos suos irrigaviti.* Fertur *Plato* ita *Democrito* fuisse infensus, ut omnia ejus scripta Vulcano tradidisset, nisi ei à multis fuisset reclamatum, affirmantibus hoc fore laborem plane irritum, cum multa jam exemplaria essent dispersa. Vero simile est hoc odium concepisse *Plat.* contra *Democritum* magis propter opinionum oppositionem mutuam, quam ex merâ invidia propter ejus celebritatem, quum notum sit, *Platonem* agnovisse sapientissimum mundi creatorem, contrà *Democritum*, omnia tribuisse atomorum circumgirationibus. Accedit huc *Augustini* sententia de *Democrito*; *Quanto melius, ne audissem quidem nomen Democriti, quam cum dolore cogitarem, nescio quem suis temporibus magnum putatum, qui Deos esse arbitraretur imagines, quæ de solidis corporibus fluerent, solidæque*

ipsæ non essent, easque hac atque hâc, proprio motu circumeundo; illabendo in animas hominum facere, ut vis divina cogitetur; cùm profectò illud corpus unde imago flueret, quanto solidius est, tanto præstantius quoque esse judicatur: ideoque fluctuavit, sicut isti dicunt, nutavitque sententia; ut aliquando naturam quandam, de qua fluerent imagines, Deum esse diceret. Ex quibus verbis Augustini licet concludere *Democritum* neque cogitationem à materia distinxisse. Opinio ejus de ortu hominum est absurdissima, quùm ex vermibus satos crediderit, sed successivis mutationibus hanc formam, quam habent, induisse, ita ut non immeritò eum mentis impotem haberent Abderitæ, compellantes cum summa festinatione *Hypocratem*, ut hujus maniæ porrigeret remedia, vide *Stillingfleetium* Origin. Sacr. part. 2. pag. 26. Qui ibidem dolet, opera hujus Philosophi omnia esse perdita, cum ea quæ remaneant sublestæ sint fidei & parum genuina habeantur.

CAPUT VI.

§. 1.

DEmocritum excepit *Diagoras* Teleclidis filius, natura servus, & propter indolem & acumen ingenii, decem drachmarum millibus à *Democrito* emtus, & postea ab eodem Philosophiâ imbutus, atque ut fas est credere, minus de DEO sentire edoctus, adeò ut *Impius* vel *Atheus* cognomento dictus fuerit. Alii causam ejus Atheismi sic referunt, quod eidem arti (i.e.) pöeticæ operam dederit quispiam, à *Diagora* accusatus de subrepto pöemate nominato pæane, & cùm ejurasset se furti non teneri, coram Jovis imagine; Atque poëmate non ita multo post in lucem prolato, mæstus valdè

valdè & contristatus *Diagoras*, λόγους θεῶν scripsit ἀποπυργίζοντας: (quasi dicas Orationes è turribus suis Deos præcipitantes:) quæ defectionis suæ causas à communi de Diis sententia continebant; ita imprudenter conclusit, Deum nihil aliud esse quàm statuam, cùm concludere debuisset, statuam non posse esse Deum. Prosperitas impiorum magnum profectò omni tempore attulit mortalibus præjudicium, ut parum benignè de Deo atq; de ejus providentia sentirent; Quod abunde patet ex verbis *Divini Psaltis, tantum non pedem suum fuiße lapsum* testantis, cùm videret impios in omnibus suis conatibus prosperimos habere successus, dum boni viri durissima uterentur sorte, sed cùm ingrederetur Templum vel Tabernaculum Jehovæ, facili labore omnes istas diluit tristes cogitationes. *Clemens Alexandrinus Diagoræ* Philosophiam damnari à multis existimabat, fictitios. atque falsos Gentilium Deos quia acriter corriperet, quod fatemur verum fuisse de aliquibus qui à Gentilibus existimabantur Athei. Quod si diligentius consideraverimus ejus scommata contra providentiam, non abs re erit credere, illum nullum Deum agnovisse præter concursum atomorum fortuitum, vel materiam, ut antea ejus Præceptor *Democritus*. Diagoras cùm in Samothraciam venisset, & quidam amicus ei dixisset *tu qui putas Deos humana negligere, nonne animadvertis ex his tabellis pictis quam multi votis vim tempestatis effugerint, & in portum salvi pervenerint? Ita fit, inquit, illi verò nusquam picti sunt qui naufragium fecerunt in mariq; perierunt. l. 3. de* Natur *Deor. Idemq; cùm ei naviganti vectores adversa tempestate timidi & perterriti dicerent, non injuriâ sibi illud accidere, qui illum in navem eandem recepissent, ostendit eis in*

eodem curſu multas alias laborantes , quæſivitque , num etiam in iis navibus Diagoram vehi crederent. Acutiſſimè dictum, quod nos monere debet , ne nimia feſtinatione impiorum miſeriam illicò eorum impietati tribuamus, quia & hæc accidit viris quibusque optimis. Propter impietatem ejus decreverunt Athenienſes magnam argenti vim cuicunque qui illum trucidaret, atque largiorem tali mercedem, qni vivum adduceret. Sed fugâ ſe ſalvavit & poſtea naufragio periit. Multa alia de eo referunt authores, ſed non ſunt hujus commatis, neque ad noſtrum faciunt inſtitutum.

§. 2. Fuit & *Protagoras* Democriti auditor, teſtante Laërtio, atque is Atheiſmi accuſatus, dicebat nihil eſſe animam præter ſenſus, *de Diis quidem ſtatuere nequeo, inquit; an ſint necne, ſunt enim plurima, quæ id ſcire prohibeant, quippe & ſumma rei incertitudo, & brevis hominis vita.* Nihil videtur conceptis verbis contra exiſtentiam ſumi numinis ſtatuiſſe, ſed cautiùs, forſan, propter magiſtratûs metum loquutus, ſed cùm Diagoræ condiſcipulus eſſet, par eſt credere, illum coluiſſe eandem Philoſophiam: pulſus tandem ab Athenienſibus, librique illius in foro cremati, ſub præconis voce. Lubet huic ſubjicere hiſtoriam *Theodori* cognomento dicti *Athei.* Vixit Athenis tempore *Demetrii Phalerei*; omnes opiniones de Diis antiquavit penitus & ſuſtulit, & ut ampliùs dicam, ſuſtulit & amicitiam, quod ea neque penes ſtolidos, neque penes Sapientes ſit, nam ſublato uſu, amicitiam confeſtim aboleri atque interire; Sapientes rurſus, quum ſua ſint ſorte contenti, amicorum opem non requirere: *furto, adulterio ſacrilegioque ſe dediturum ex uſu temporis,* horum enim naturâ nihil eſſe turpe, ſi tollas po-

pularem de hiſce opinionem, quæ ad continendum in officio vulgus hominum recepta eſt. Hinc addiſcere licet, nihil Atheo Patriæ vel Reipublicæ peſtilentius, nihil eo timidius in periculis, in convictu fraudulentius, aut injuſtius eſſe poſſe, qui, neque æqualem toleret, neque agnoſcat ſuperiorem, niſi quando coactus eſt commoditati ſuæ inſervire atque temporibus; alioquin, *vivitur ex rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus*: neque ſalus populi reſpicienda, neque majeſtas principum. Atheus nullum agnoſcit Numen, niſi ſeipſum, neque aliud cœlum, præter hujus vitæ commoditates, neque alium Infernum, præterquàm rerum omnium inopiam; hic timiditas & ignavia, ut ſtrictum enſem vix audeat adſpicere, quia ſi forte hoſtili ferro caderet, conclamatum eſſet de omni illius ſpe & expectatione. At forſan objicies, in bello nihil Atheo fortiùs, cùm poſt mortem neque pœna eos maneat neque Infernus, neque ulla rerum anteactarum recapitulatio, neque profectò moleſtè ferenda ſit, brevis hujus vitæ jactura. Ita eſt, fateor, ſi meliorem vitam ſpectaveris, jactura eſt nulla, attamen homini Atheo graviſſima eſt & irreparabilis, quia nihil habet aliud quod expectet. Inſuper quod Atheus *pacis* ſit *amantiſſimus*, utpote omnia ſummum numen, atque religionem quæ reſpiciunt, ſuſquedeque habens, atque æquiſſimo ferens animo, ut quisque abundet ſuo ſenſu, quum *non quid ſentiant homines*, *ſed quid agant* curet Atheus, nullo pacto verum eſſe arbitror; contrà, eſt animal maximè diſputax, atque ardentiſſimo zelo percitum ad conquirendos ſibi aſſeclas, neque fortè hoc nomine Phariſæo multum inferius. Praxis, & ho-

minum Atheisticorum mores, extra omnis aleæ controversiamhoc ponunt quippe qui nuspiam desinunt, si non palàm, saltem clanculum corrumpere aliorum animos. Obiter monendum est; execrandam esse opinionem Atheorum, secundum quam, ipsis fatentibus, nullus in officio contineri potest, sed opus est commento religionis, quamvis fabula absurdissima sit, Religionem à politicis fuisse excogitatam, quùm nemo hactenus potuerit ostendere, quibus temporibus, quibus locis, vel à quo deniq; principe tanta fraus introducta fuerit; Imò impossibile est, ut experientia satis docet, unum Universos posse decipere, vel ab uno Universos decipi, quia omni tempore inveniuntur homines astuti atque sagaces ad detegendas ejus generis fraudes, imprimis, cùm Sua magnopere intersit, excutere talis supremi numinis dominationem, quæ identidem incutit terrorem mortalium animis.

§. 3. *Theodoro* Coætaneus fuit *Stilpo Megarensis*, & ut aliqui volunt *Euclidis* auditor, qui tantum valuit dicendo, ut parum abfuerit, quin cuncta Græcia in illum intenta, in Megaram transiret. Aiunt, ita illum quemdam de Phidiæ minervâ compellasse: *Num*, inquit, *Minerva Jovis filia Deus est?* Quùm vero annuisset ille, dixisse dicitur, *at illa non Jovis, sed Phidiæ est*: non ergo ipsa, (Ita concludebat,) *Deus*: qua ex re, quùm in Areo pagum pertractus fuisset, nihil inficiatum ferunt, imò rectè se loquutum asseruit, *non enim Deus erat, sed Dea*: Areopagitæ tamen nihilo secius continuò urbe excedere jusserunt. Denique, cùm rogasset eum *Crates*, an Dii precationibus, ac divinis honoribus gaudeant, *noli me*, inquit, *in via de hisce rogare, sed solum*, ac

seor-

sim. Horum nihil *Hesychius Illustrius* in ejus vita commemorat, sed de ejus festivo ingenio & facundia, multa prædicat, & quandoquidem ex ejus operibus nihil est reliquum, non temerè inter Atheos recensendus irrisor lepidus, qui Idololatriam sui temporis non sine multo sale subinde jocosè perfricuit. Hujus temporis erat *Bion Borysthenites*, etiam Atheus à multis habitus, aliàs ignobilis, sed ab Antigono, Macedoniæ Rege in deliciis habitus, propter summum viri leporem & acumen ingenii: *Theodori* impii fuit assiduus auditor. à quo malè de Deò sentire didicit, & profana multa effutire, sed postremis vitæ temporibus incidens in adversam valetudinem, ad saniorem mentem rediit, propterea à *Laertio* Græcis carminibus acriter perstrictus, quæ Latinè ità se habent.

Bionem Borysthenitem quem Scythica tellus produxit,
Dixisse audivimus, revera nihil esse Deos,
Ac siquidem id dogma tueri perstitisset, merito dicendus esset
Sensisse ut visum fuisset, Et si male visum esset.
At nunc quùm in longum morbum incidisset, ac mori pertimesceret,
Qui Deos non esse dixerat, qui fanum non viderat,
Mortalibus qui illuserat, dum Diis immolarent,
Non pro foco solum, arisque ac mensa,
Nidore, adipe, thureque Deorum nares implevit,
Nec solum peccavi dixit, delictis parcite,
Sed & anui collum facile porrexit excantandum,
Brachioque loris persuasus devinxit
Rhamnumque, & lauri ramum januæ imposuit
Cuncta administrare magis, quam mori paratus.

Stultus, qui mercede voluerit Deos esse,
Quasi nunc essent, quum illos Bion demum esse arbitra-retur.

Hæc est profectò omnium fere Atheorum indoles, ut moribundi in turpissimam superstitionem & maximè ridiculam incidant. *Tullus Hostilius* Deorum infrequens cultor, ipse quoque, magno morbo implicitus, tum adeò fracti simul cum corpore sunt Spiritus illi feroces, ut qui nihil ante ratus esset minus regium, quàm sacris dedere animum, repente omnibus magnis parvisque superstitionibus obnoxius degeret, religionibus etiam populum impleret *Liv.* Dec. 1. lib. 1. Eapropter aliqui Athei non temerè queruntur de suorum asseclarum inconstantia & tergiversatione, quia pauci, vel nulli firmi manent atque immobiles in sua Sententia: Causa est inpromptu, à turpibus voluptatibus feriari coguuntur, quæ eos à recto rationis usu distrahebant, & jam tandem ad se redeuntes, Atheismo nihil ineptius aut periculosius satis percipiunt, contrariam verò Sententiam valde securam bene intelligunt, quùm plane nihil secum adferat periculi, si esset falsa, nequidem minimum infamiæ, quia tum nemo foret, qui me pro ludibrio haberet, vel qui pænas à me sumeret si nullus sit Deus, & Animarum immortalitas, quod si detur (datur autem certissimè) tum væ & miseria incredibilis, familiæ Atheorum.

§. 4. Jam tandem tangit ordo *Epicurum*, Neoclis & Chærestratæ filium, patria *Atheniensem*. Sunt qui dicunt, quùm *Athenienses* Samum sortiti essent, illic illum nutritum esse, ac demum octavum vel dicimum agentem ætatis annum, rursus Athenas concessisse, quo tempore & *Xenocrates* in Academia-

mia, *Ariſtoteles* in Halcide, Scholam habebant. Defuncto autem *Alexandro Macedonum* rege, & Atheniensium ſub *Perdiccâ* afflictis rebus, Colophonem ſe ad Patrem contuliſſe, ubi cum aliquamdiu moratus eſſet, collegiſſetque diſcipulos, Athenas iterum rediiſſe dicitur, ibique cum cæteris in communi Philoſophatum fuiſſe, deinde ſeorſum ſectam conſtituiſſe. Verùm enim verò *Diotimus* Stoicus infeſto adverſus illum animo acerrimè eum inſectatus eſt, quinquaginta circumferens impudicas & laſcivas, veluti ab Epicuro ſcriptas Epiſtolas. Quicquid ſit, hoc certum eſt, ab omnibus fere Philoſophorum ſectis, impietatis atque Atheiſmi poſtulatum fuiſſe *Epicurum*; imprimis à Stoicorum ſecta, illi maximè fuit reclamatum; neque minùs à Judæis Scriptoribus, qui eoùsque devenerunt, ut Atheum & Epicureum haberent pro ſynonimis. Vide *Buxtorf.* Lexicon. *Epictetus* quoque, ut laſciviùs loquentem ſugillat. Inſuper memoriæ eſt traditum, bis illum diebus ſingulis vomere ſolitum fuiſſe, & nimiis deliciis ſolutum, corporeque adeò miſere affectum, ut multos annos è ſella conſurgere nequiverit, minam interim quotidiè in cibos conſumſiſſe, ut ipſe in Epiſtola ad Leontiam teſtatur. Multa alia hujus generis de ejus diffluentia vitæ, atque crapula apud Authores paſſim inveniuntur. Sed nec, ei defuere omni tempore Viri doctiſſimi, qui ab omni impuritate vitæ eum acriter defenderunt, quùm ille non in turpi voluptate corporis poneret felicitatem, ſed in voluptate animę, ita ut quod Stoici vocarent *apathiam*, Moliniſtæ noſtri temporis *quietudinem animi*, atq; nos ipſi *bonam conſcientiam*, *Epicurus* appellaret voluptatem. Quod ſi ita

ipsæ non essent, easque hac atque hâc, proprio motu circumeundo; illabendo in animas hominum facere, ut vis divina cogitetur; cùm profectò illud corpus unde imago flueret, quanto solidius est, tanto præstantius quoque esse judicatur: ideoque fluctuavit, sicut isti dicunt, nutavitque sententia; ut aliquando naturam quandam, de qua fluerent imagines, Deum esse diceret. Ex quibus verbis Augustini licet concludere *Democritum* neque cogitationem à materia distinxisse. Opinio ejus de ortu hominum est absurdissima, quùm ex vermibus satos crediderit, sed successivis mutationibus hanc formam, quam habent, induisse, ita ut non immeritò eum mentis impotem haberent Abderitæ, compellantes cum summa festinatione *Hypocratem*, ut hujus maniæ porrigeret remedia, vide *Stillingfleetium* Origin. Sacr. part. 2. pag. 26. Qui ibidem dolet, opera hujus Philosophi omnia esse perdita, cum ea quæ remaneant sublestæ sint fidei & parum genuina habeantur.

CAPUT VI.

§. 1.

DEmocritum excepit *Diagoras* Teleclidis filius, natura servus, & propter indolem & acumen ingenii, decem drachmarum millibus à *Democrito* emtus, & postea ab eodem Philosophiâ imbutus, atque ut fas est credere, minus de DEO sentire edoctus, adeò ut *Impius* vel *Atheus* cognomento dictus fuerit. Alii causam ejus Atheismi sic referunt, quod eidem arti (i. e.) pöeticæ operam dederit quispiam, à *Diagora* accusatus de subrepto pöemate nominato pæane, & cùm ejurasset se furti non teneri, coram Jovis imagine; Atque poëmate non ita multo post in lucem prolato, mæstus

valdè

valdè & contristatus *Diagoras*, λόγους θεοὺς scripsit ἀποπυργίζοντας: (quasi dicas Orationes è turribus suis Deos præcipitantes:) quæ defectionis suæ caussas à communi de Diis sententia continebant; ita imprudenter conclusit, Deum nihil aliud esse quàm statuam, cùm concludere debuisset, statuam non posse esse Deum. Prosperitas impiorum magnum profectò omni tempore attulit mortalibus præjudicium, ut parum benignè de Deo atq; de ejus providentia sentirent; Quod abunde patet ex verbis *Divini Psaltis, tantum non pedem suum fuisse lapsum* testantis, cùm videret impios in omnibus suis conatibus prosperimos habere successus, dum boni viri durissima uterentur sorte, sed cùm ingrederetur Templum vel Tabernaculum Jehovæ, facili labore omnes istas diluit tristes cogitationes. *Clemens Alexandrinus Diagoræ* Philosophiam damnari à multis existimabat, fictitios atque falsos Gentilium Deos quia acriter corriperet, quod fatemur verum fuisse de aliquibus qui à Gentilibus existimabantur Athei. Quod si diligentius consideraverimus ejus scommata contra providentiam, non abs re erit credere, illum nullum Deum agnovisse præter concursum atomorum fortuitum, vel materiam, ut antea ejus Præceptor *Democritus*. Diagoras cùm in Samothraciam venisset, & quidam amicus ei dixisset *tu qui putas Deos humana negligere, nonne animadvertis ex his tabellis pictis quam multi votis vim tempestatis effugerint, & in portum salvi pervenerint? Ita fit, inquit, illi verò nusquam picti sunt qui naufragium fecerunt in mariq; perierunt. l. 3. de* Natur *Deor. Idemq; cùm ei naviganti vectores adversa tempestate timidi & perterriti dicerent, non injuriâ sibi illud accidere, qui illum in navem eandem recepissent, ostendit eis in*

eodem cursu multas alias laborantes, *quæsivitque*, *num etiam in iis navibus Diagoram vehi crederent.* Acutissimè dictum, quod nos monere debet, ne nimia festinatione impiorum miseriam illicò eorum impietati tribuamus, quia & hæc accidit viris quibusque optimis. Propter impietatem ejus decreverunt Athenienses magnam argenti vim cuicunque qui illum trucidaret, atque largiorem tali mercedem, qni vivum adduceret. Sed fugâ se salvavit & postea naufragio periit. Multa alia de eo referunt authores, sed non sunt hujus commatis, neque ad nostrum faciunt institutum.

§. 2. Fuit & *Protagoras* Democriti auditor, testante Laërtio, atque is Atheismi accusatus, dicebat nihil esse animam præter sensus, *de Diis quidem statuere nequeo, inquit; an sint necne, sunt enim plurima, quæ id scire prohibeant, quippe & summa rei incertitudo, & brevis hominis vita.* Nihil videtur conceptis verbis contra existentiam sumi numinis statuisse, sed cautiùs, forsan, propter magistratûs metum loquutus, sed cùm Diagoræ condiscipulus esset, par est credere, illum coluisse eandem Philosophiam: pulsus tandem ab Atheniensibus, librique illius in foro cremati, sub præconis voce. Lubet huic subjicere historiam *Theodori* cognomento dicti *Athei.* Vixit Athenis tempore *Demetrii Phalerei*; omnes opiniones de Diis antiquavit penitus & sustulit, & ut ampliùs dicam, sustulit & amicitiam, quod ea neque penes stolidos, neque penes Sapientes sit, nam sublato usu, amicitiam confestim aboleri atque interire; Sapientes rursus, quum sua sint sorte contenti, amicorum opem non requirere: *furto, adulterio socrilegioque se dediturum ex usu temporis*, horum enim naturâ nihil esse turpe, si tollas po-

pularem de hisce opinionem, quæ ad continendum in officio vulgus hominum recepta est. Hinc addiscere licet, nihil Atheo Patriæ vel Reipublicæ pestilentius, nihil eo timidius in periculis, in convictu fraudulentius, aut injustius esse posse, qui, neque æqualem toleret, neque agnoscat superiorem, nisi quando coactus est commoditati suæ inservire atque temporibus; alioquin, *vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus*: neque salus populi respicienda, neque majestas principum. Atheus nullum agnoscit Numen, nisi seipsum, neque aliud cœlum, præter hujus vitæ commoditates, neque alium Infernum, præterquàm rerum omnium inopiam; hic timiditas & ignavia, ut strictum ensem vix audeat adspicere, quia si forte hostili ferro caderet, conclamatum esset de omni illius spe & expectatione. At forsan objicies, in bello nihil Atheo fortiùs, cùm post mortem neque pœna eos maneat neque Infernus, neque ulla rerum anteactarum recapitulatio, neque profectò molestè ferenda sit, brevis hujus vitæ jactura. Ita est, fateor, si meliorem vitam spectaveris, jactura est nulla, attamen homini Atheo gravissima est & irreparabilis, quia nihil habet aliud quod expectet. Insuper quod Atheus *pacis* sit *amantissimus*, utpote omnia summum numen, atque religionem quæ respiciunt, susquedeque habens, atque æquissimo ferens animo, ut quisque abundet suo sensu, quum *non quid sentiant homines, sed quid agant* curet Atheus, nullo pacto verum esse arbitror; contrà, est animal maximè disputax, atque ardentissimo zelo percitum ad conquirendos sibi asseclas, neque fortè hoc nomine Pharisæo multum inferius. Praxis, & ho-

minum

minum Atheisticorum mores, extra omnis aleæ controversiamhoc ponunt quippe qui nuspiam desinunt, si non palàm, saltem clanculum corrumpere aliorum animos. Obiter monendum est; execrandam esse opinionem Atheorum, secundum quam, ipsis fatentibus, nullus in officio contineri potest, sed opus est commento religionis, quamvis fabula absurdissima sit, Religionem à politicis fuisse excogitatam, quùm nemo hactenus potuerit ostendere, quibus temporibus, quibus locis, vel à quo deniq; principe tanta fraus introducta fuerit; Imò impossibile est, ut experientia satis docet, unum Universos posse decipere, vel ab uno Universos decipi, quia omni tempore inveniuntur homines astuti atque sagaces ad detegendas ejus generis fraudes, imprimis, cùm Sua magnopere intersit, excutere talis supremi numinis dominationem, quæ identidem incutit terrorem mortalium animis.

§. 3. *Theodoro* Coætaneus fuit *Stilpo Megarensis*, & ut aliqui volunt *Euclidis* auditor, qui tantum valuit dicendo, ut parum abfuerit, quin cuncta Græcia in illum intenta, in Megaram transiret. Aiunt, ita illum quemdam de Phidiæ minervâ compellasse: *Num*, inquit, *Minerva Jovis filia Deus est?* Quùm vero annuisset ille, dixisse dicitur, *at illa non Jovis, sed Phidiæ est*: non ergo ipsa, (Ita concludebat,) *Deus*: qua ex re, quùm in Areo pagum pertractus fuisset, nihil inficiatum ferunt, imò rectè se loquutum asseruit, *non enim Deus erat, sed Dea*: Areopagitæ tamen nihilo secius continuò urbe excedere jusserunt. Denique, cùm rogasset eum *Crates*, an Dii precationibus, ac divinis honoribus gaudeant, *noli me*, inquit, *in via de hisce rogare, sed solum*, ac

sim. Horum nihil *Hesychius Illustrius* in ejus vita commemorat, sed de ejus festivo ingenio & facundia, multa prædicat, & quandoquidem ex ejus operibus nihil est reliquum, non temerè inter Atheos recensendus irrisor lepidus, qui Idololatriam sui temporis non sine multo sale subinde jocosè perfricuit. Hujus temporis erat *Bion Borysthenites*, etiam Atheus à multis habitus, aliàs ignobilis, sed ab Antigono, Macedoniæ Rege in deliciis habitus, propter summum viri leporem & acumen ingenii: *Theodori* impii fuit assiduus auditor. à quo malè de Deò sentire didicit, & profana multa effutire, sed postremis vitæ temporibus incidens in adversam valetudinem, ad saniorem mentem rediit, propterea à *Laertio* Græcis carminibus acriter perstrictus, quæ Latinè ità se habent.

Bionem Borysthenitem quem Scythica tellus produxit,
Dixisse audivimus, revera nihil esse Deos,
Ac siquidem id dogma tueri perstitisset, merito dicendus esset
Sensisse ut visum fuisset, Et si male visum esset.
At nunc quùm in longum morbum incidisset, ac mori pertimesceret,
Qui Deos non esse dixerat, qui fanum non viderat,
Mortalibus qui illuserat, dum Diis immolarent,
Non pro foco solum, arisque ac mensa,
Nidore, adipe, thureque Deorum nares implevit,
Nec solum peccavi dixit, delictis parcite,
Sed & anui collum facile porrexit excantandum,
Brachioque loris persuasus devinxit
Rhamnumque, & lauri ramum januæ imposuit
Cuncta administrare magis, qaam mori paratus.

Stultus, qui mercede voluerit Deos esse,
Quasi nunc essent, quum illos Bion demum esse arbitra-
(retur.

Hæc est profectò omnium fere Atheorum indoles, ut moribundi in turpissimam superstitionem & maximè ridiculam incidant. *Tullus Hostilius* Deorum infrequens cultor, ipse quoque, magno morbo implicitus, tum adeò fracti simul cum corpore sunt Spiritus illi feroces, ut qui nihil ante ratus esset minus regium, quàm sacris dedere animum, repente omnibus magnis parvisque superstitionibus obnoxius degeret, religionibus etiam populum impleret *Liv.* Dec. 1. lib. 1. Eapropter aliqui Athei non temerè queruntur de suorum asseclarum inconstantia & tergiversatione, quia pauci, vel nulli firmi manent atque immobiles in sua Sententia: Causa est inpromptu, à turpibus voluptatibus feriari coguuntur, quæ eos à recto rationis usu distrahebant, & jam tandem ad se redeuntes, Atheismo nihil ineptius aut periculosius satis percipiunt, contrariam verò Sententiam valde securam bene intelligunt, quùm plane nihil secum adferat periculi, si esset falsa, nequidem minimum infamiæ, quia tum nemo foret, qui me pro ludibrio haberet, vel qui pœnas à me sumeret si nullus sit Deus, & Animarum immortalitas, quod si detur (datur autem certissimè) tum væ & miseria incredibilis, familiæ Atheorum.

§. 4. Jam tandem tangit ordo *Epicurum*, Neoclis & Chærestratæ filium, patria *Atheniensem*. Sunt qui dicunt, quùm *Athenienses* Samum sortiti essent, illic illum nutritum esse, ac demum octavum vel decimum agentem ætatis annum, rursus Athenas concessisse, quo tempore & *Xenocrates* in Academia-

mia, *Aristoteles* in Halcide, Scholam habebant. Defuncto autem *Alexandro Macedonum* rege, & Atheniensium sub *Perdiccâ* afflictis rebus, Colophonem se ad Patrem contulisse, ubi cum aliquamdiu moratus esset, collegissetque discipulos, Athenas iterum rediisse dicitur, ibique cum cæteris in communi Philosophatum fuisse, deinde seorsum sectam constituisse. Verùm enim verò *Diotimus* Stoicus infesto adversus illum animo acerrimè eum insectatus est, quinquaginta circumferens impudicas & lascivas, veluti ab Epicuro scriptas Epistolas. Quicquid sit, hoc certum est, ab omnibus fere Philosophorum sectis, impietatis atque Atheismi postulatum fuisse *Epicurum*; imprimis à Stoicorum secta, illi maximè fuit reclamatum; neque minùs à Judæis Scriptoribus, qui eousque devenerunt, ut Atheum & Epicureum haberent pro synonimis. Vide *Buxtorf.* Lexicon. *Epictetus* quoque, ut lasciviùs loquentem sugillat. Insuper memoriæ est traditum, bis illum diebus singulis vomere solitum fuisse, & nimiis deliciis solutum, corporeque adeò misere affectum, ut multos annos è sella consurgere nequiverit, minam interim quotidiè in cibos consumsisse, ut ipse in Epistola ad Leontiam testatur. Multa alia hujus generis de ejus diffluentia vitæ, atque crapula apud Authores passim inveniuntur Sed nec, ei defuere omni tempore Viri doctissimi, qui ab omni impuritate vitæ eum acriter defenderunt, quùm ille non in turpi voluptate corporis poneret felicitatem, sed involuptate animę, ita ut quod Stoici vocarent *apathiam*, Molinistæ nostri temporis *quietudinem animi*, atq; nos ipsi *bonam conscientiam*, *Epicurus* appellaret voluptatem. Quod si ita

res

res se habuerit, in hoc articulo non à vero abhorruisse videtur, quandoquidem sine illa animi voluptate, certo certius nulla felicitas obtineri possit, vid Sr. *William Tem. Essay appon the garden of Epicurus.* De ejus parsimonia prædicat multa *Laertius*, tacebo *Gassendum*, qui omnia congessit, quæ illi ornamento aut laudi esse possunt.

Quis furor, O cives, ut vos ob vile lucellum
Rixas, & bellum sollicitetis atrox?
Nam natura opibus facile est contenta pusillis,
Contenta nullis ambitio est opibus.
Hoc Epicurus ait, dulces quem nempe Camenæ,
Aut suadætripodes edocuere Sacri.

Sed quicquid sit, de ejus moribus non ita laborabo, præsertim, cum gravissimi authores de hac re mimine consentiant, & quia non est necesse, ut quisque Atheus illico omni dissolutione vitæ & luxu diffluat, ea propter non ex moribus tantum & vitæ instituto judicium de Atheismo ferendum, sed etiam ex cujusque opinionibus, de natura, principio atque omnium rerum causa.

§. 5. Quid verò de his opinatus sit *Epicurus*, videndum nunc est: Physicam Epicuream in compendio sic habeto: Principia esse individuas corporum naturas, sive atomos in infinito spatio infinitas, *si enim*, inquit, *esset infinitum vacuum, & corpora finita, nusquam manerent corpora, sed ferrentur per infinitum inane dispersa, quum non haberent quô se figerent atque cohiberent. Quod si vacuum finitum esset, non haberent infinita corpora ubi subsisterent. Inde mundum ex vacuo & atomis compositum infinitum esse statuit; Atomis nihil attribuit præter figuram, magnitudinem & gravitatem, quarum mutuis cohæsionibus ac circumrotationibus infinitos mundos es-*

se compositos, nec non corpora in iisdem singularia: animam verò ex atomis levissimis atque rotundis esse compositam, multum ab illis differentibus, quæ igneæ sunt; pars tamen ejus, quæ ratione caret, corpori quoque reliquo connexa est. Incorporeum autem per se intelligere non possumus, inquit, præter vacuum; itaque qui incorpoream dicunt esse animam desipiunt. Nihil enim aut facere posset, aut pati, si esset hujusmodi. Unde liquet, nullum posse dari Deum incorporeum ex sententia *Epicuri*, nisi voluerimus pro Deo agnoscere infinitum ejus spatium, quod neque agere, neque pati potest. Illicò reddit omnium animi perturbationem causam, videlicet, quia non videntur multarum actionum atque phœnomenorum causæ veræ atque primæ, inde sibi metuunt, ne forte detur aliqua substantia atque causa incorporea, qui metûs eos etiam post mortem exagitabit, atq; in hujus exilio ponitur animæ felicitas. Monet insuper, mortem non esse timendam, *quoniam cum nos sumus, mors non est, cùm verò mors adest, nos non sumus, neq; igitur adviventes neq; ad mortuos pertinet.* Hic non abs re duxi Verba *Joh. Francisc. Buddei* interponere. Si quis inquit, nonulla *Epicuri* placita defen-
" denda sibi sumat, eum simul necesse est, ut & nu-
" minis providentiam tollat, & immortalitatem men-
" tis neget, & summam hominis felicitatem in dolo-
" rum & curarum absentia, quam animæ tranquilli-
" tatem dixit, collocet. Contrà, si quis aliquod *Epi-*
" *curi* assertum, missis cœteris, assumat, ille quidem
" hoc ipso à mente *Epicuri* discedit, nec quod do-
" cet pro Epicureo dogmate venditare potest. Id
" quod *Petro Gassendo* contigit, qui Epicureus vi-
" deri voluit, cum tamen præcipua *Epicuri* decre-

" ta reiiceret, atque refelleret: quo ipso peccavit
" quidem, sed minus tamen, quam si detorquere
" in alienum sensum veterum opiniones annisus
" esset, quod *Justus Lipsius* fecit, ineptissimus po-
" tius Stoicorum adulator, quam Stoicæ Philiso-
" phiæ restaurator dicendus. *In Præfatione ad Histor. juris natural.* Neque tamen videtur *Stillingfleetius* magis favorabiles, quam veras, *Diagoræ* & *Theodori* apologias nominare, quando destruentes polytheismum atque cultum idololatricum, nullum alium rationalem cultum adstruxisse deprehenduntur. Id quod non ineptè *Epicuro* applicabimus, qui etiamsi conceptis verbis cum *Diagora* esse Deos non sit ausus negare, ne subiret fata eadem, nihilominus cùm nulla principia rerum agnosceret præter materiam, & circumgiratas fortuitò atomos, non dubitamus, Gregis impii illum ducem ponere. Neque à nostra hac sententia abhorret Cicero, cùm verba facit de pæna *Protagoræ*, propter ista verba: *De Diis neque ut sint, neque ut non sint habeo dicere: Ex quo equidem tardiores existimo ad hanc sententiam profitendam, multos esse factos, quippe cum pænam ne dubitatio quidem effugere potuisset.*

§. 6. Deorum Democratiam, quam agnovit *Epicurus*, fuisse comicam, potiùs quàm veram, satis patet, cum eos in spatiis aliquibus intermundanis collocet, quæ spatia imaginaria à *Lucretio* eleganter habemus descripta his verbis:

Illud item non est, ut possis credere, sedes
Esse Deûm Sanctas, in mundi partibus ullis.

Atque Porrò:

" *Quas neque concutiunt venti, neque nubila nimbis*
" *Aspergunt, neque nix acri concreta pruinâ*
" *Cana cadens violat, semperque innubilus æther*
" *Integit, & largè diffuso lumine ridet.*

Epicu-

Epicurus tamen hos otiosos atque delicatulos Deos colendos dixit, non quod haberent nobiscum quid commune, & nostrarum rerum curam, sed propter earum excellentiam, & naturam tenuissimam atque subtilissimam, quasi tamen carneam & quasi sanguineam; unde dicitur Deos jocandi causâ introduxisse *Epicurum* pellucidos atque perflabiles, & habitantes quasi inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinarum. *Possidonius* clarè affirmat, *Epicuro* nullos esse Deos; quæque is de Diis immortalibus dixerit, invidiæ detestandæ gratiâ dixisse. Vid. Cudworth. intellectual. system. pag. 60. Qui cum bona venia *Gassendi*, firmiter *Epicurum* pro Atheo habet, non obstantibus ejus Diis subtilibus atque aëreis, dum passim affirmat, mundum esse factum à corporibus fortuitò motis sine moderatore, ita ut juxta cum *Democrito* statuat, mundum ὠὸ τῆς νυκτὸς *ovum noctis*, & merum *Tohu-ve Bohu*, pro causâ ejus habuisse, vel magnum inane, unde *Lucretius*:

Quod cunque erit, esse aliquid debebit id ipsum,
Augmine vel grandi, vel parvo - - -
Cui si tactus erit, quamvis levis exiguusque
Corporis augebit numerum summamque sequetur.
Sin intactile erit, nulla de parte quod ullam
Rem prohibere queat per se transire meantem,
Scilicet hoc id erit vacuum, quod inane vocamus.

Item.

Præter inane & corpora, tertia per se
Nulla potest rerum in numero natura relinqui.

Unde patet, nihil agnovisse *Epicurum*, (cujus amanuensis *Lucretius*,) præter materiam Philosophiæ partem ignobiliorem, ut causam & principium omnium rerum, sed de causa motûs, atque

operationum physicarum, nihil protulit, nisi ineptias; Unde *Cicero in lib. de finibus*, cùm in rerum
"natura duo sint quærenda, unum quæ materia sit,
" ex qua quæque res efficiatur, alterum, quæ vis
" sit, quæ quidque efficiat: de materia disseruerunt
" *Epicurei*; Vim & causam efficiendi reliquerunt.
" Dum causam motus *Epicurus* ponit gravitatem
" atomorum rectis lineis deorsum tendentem; ab-
" surdius vel insulsius quid dici poterat? Cùm in-
" finito spatio, (cùm adhuc nulla esset atomorum
concretio,) neque sursum, neque deorsum ullo jure statuere poterat. Adhæc cum liberum arbitrium explicare voluerit, fastigia insaniæ transcendisse videtur, apud *Ciceron.* lib. de fato: *Sed Epicurus* de-
" clinatione atomi vitari fati necessitatem putat:
" Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus
" & plagam, quum declinat atomus intervallo mi-
" nimo: quam declinationem sine causa fieri, si
" minus verbis, re cogitur confiteri - - - - - ra-
"tionem hanc *Epicurus* induxit, ob eam rem, quod
" veritus, ne, si semper atomus gravitate ferretur
" naturali ac necessaria, nihil liberum nobis esset,
"quùm ita moveretur animus, ut atomorum motu
" cogeretur. Hinc *Democritus* auctor atomorum
" accipere maluit, necessitate omnia fieri, quàm à
"corporibus individuis naturales motus avellere.
Horum verborum summa huc redit: anima humana composita est ex atomis recte necessario motis, sed parum ad latus declinantibus, ergo anima debet esse in suis actionibus libera, quod si more solito in lineis rectis moverentur, tùm actum esset de libero arbitrio. Et credo nihil absurdius in mentem hominis insani cadere potuisse, quùm nulla
planè

planè relatio aut proportio inter atomos, & liberam agendi poteſtatem, ideòque non immeritò à *Cicerone* vehementer reprehenſus. *Hoc perſæpe*, inquit, facitis, ut cùm aliquid non veriſimile dicatis, & effugere reprehenſionem velitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem poſſit: ut ſatius fuerit, illud ipſum, de quo ambigebatur, concedere, quâm tam impudenter reſiſtere. Veluti *Epicurus* cum videret, ſi atomi ferrenrur in locum inferiorem ſuopte pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, quod eſſet earum motus neceſſarius; invenit, quomodo neceſſitatem fugeret, quod *Democritum* fugerat: ait atomum, cum pondere & gtavitate directè deorſum feratur, declinare paululum. Hoc dicere turpius eſt, quam illud quod vult, non poſſe defendere, de Natur. Deor. lib. 1. Sed de *Epicuros* plus ſatis.

§. 7. De *Lucretio* lubet hic paucis meminiſſe, qui Philoſophiam Epicuream carminibus latinis eleganter cecinit, & veſtigia magiſtri aſſiduè preſſit, niſi fortè minime conſtare ſibi videatur, dum invocatione Almæ Veneris ſuum poëma orditur, cùm in ſequentibus nullum Deum agnoſcere voluerit. Verſus iſti initiales ita ſe habent:

Æneadum genitrix, hominum divumque voluptas,
Alma Venus, cœli ſubter labentia ſigna,
Quæ mare navigerum, quæ terras frugiferenteis
Concelebras - - -
Te ſociam ſtudeo ſcribendis verſibus eſſe,
Quos ego de rerum natura pangere conor.

Conformat ſe proculdubio loquendi formulis poëticis, quæ obtinebant iſtis temporibus, quia ipſe Diis omnibus hoſtem infenſiſſimum ſe præ-

bet, neque ullam moderationem, vel providentiam in mundo esse agnoscit, ut ex sequentibus videre est:

Omnis enim per se Divûm natura necesse est,
Immortali ævo summa cum pace fruatur,
Semota ab nostris rebus, sejunctaque longè
Nam privata dolore animi, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.

Pergit, *Epicurum* supra modum extollens qui liberavit homines à metu Deorum, omniaque scelera ab isto infrunito metu profecta fuisse ausus est affirmare; & postquam sacrificio Iphigeniæ Agamemnonis filiæ multis reclamasset, tali concludit Epiphonemate:

Tantum religio potuit suadere malorum!

Insuper gloriatur, se vias antea inaccessas tentaturum.

Avia Pieridum peragro loca nullius ante trita Solo.

Thomas Crech Oxoniensis, Vir doctissimus, non ita pridem ad *Lucretium* edidit notas & multa bona de authoris moribus prædicavit, quin etiam in linguam vernaculam metricè traduxit, ut ea versio Anglicana cum latino carmine contendere videretur, atque lauream omnibus Poëtis Britannis eripere existimaretur, hinc populari innixus auræ, magno animo *Horatium* agressus ligato sermone donare, sed (ut fama istis temporibus ferebat) iratis Musis atque invitis, quod ille tam indignanter & molestè tulit, ut eodem, vel simili fato sit functus, quo ipse *Lucretius*, qui manus sibi injecit violentas; Tristissimum quidem fatum, sed memoratu dignum.

§. 8. Hactenus de Atheis, qui aut per qualitates

& formas, vel per atomos & inane philosophati sunt, restat tertium Atheismi genus *Hylozoicum* passim apud *Cudworthium* dictum, cujus inventor *Strato Lampsacenus* fuisse dicitur, physicus autem idcirco appellatus est, quod in ea speculatione præ cæteris diligentissimè versatus sit. Fuit autem & præceptor *Ptolomæi Philadelphi*. Nullum præter materiam Deum statuebat, sed ut evitaret absurditates Epicureas, ex concursu atomorum fortuito promanantes, vitam materiæ essentialem esse dixit. Imò quælibet atomus vitâ, atque appetitu & perceptione secundum *Stratonem* erat animata, quæ repetitis actibus atque exercitiis, facultatem discursivam, & fruitionem assequi posset, ut maximo suo commodo & utilitate sese disponeret, & sibi provideret, ut plane hoc pacto non opus esset ullo Numine. Quapropter apud *Ciceron. lib.* 1. *de natur Deor. Nec audiendus Strato, que physicus appellatur, qui omnem vim divinam in natura esse sitam censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendique habeat.* Huc referendus est *Diodorus Siculus* judicio *Stillingfleetii*, quia passim ejus historia Atheismum sapit: Imò hinc inde insinuat, se in sententia Euhemeri Messenii fuisse, omnem Religionem à Politicis esse excogitatam affirmantis. In principio suæ historiæ, duas fuisse Philosophorum sententias ait, de mundi Origine, unam, mundum in eodem statu quo est, ab æterno fuisse, alteram vero, ex indigesta mole, omnia atque singula corpora sensim à se invicem separata, atque in hasce formas, quas jam induunt tandem redacta; atque terram calore solari tepefactam, & imprægnatam, produxisse animalia bruta, atque homines. Ut si quis collationem institueret

inter *Diodorum* & *Lucretium*, illum ab hoc doctrinam suam de rerum formatione accepisse mutuam constet. Quandoquidem tempore Diodori, quod fuit Augusti, in magno pretio erat *Lucretii* Poëma, & ille linguæ latinæ bene gnarus. Adde, quod hæc Philosophia stabilit ejus hypothesin de rerum origine: refert mures à limo Nili calore solari quottannis productum iri: & quidni & animalia cœtera? *Ovidius* habet Versus hujus commatis nonnullos.

Altera pars vivit, rudis est pars altera tellus. Sed hæc sunt verba fabulosa nulli fidei, nisi Ægyptiacæ innixa, isti mures enim aliundè, verosimiliter vi aquarum ferebantur, & subsidente Nilo, extricabant se à limo jam indurescente, in quo, ut antea, mures vivere non poterant. Recentiores Philosophi atque Medici satis probarunt, omnia animalia quantumvis minima, ova ponere, è quibus perpetim fætus excluduntur, ut merito omnes ejus generis fabulæ à doctis explodantur.

CAPUT VII.

§. I.

HI sunt præcipui, qui Atheisticè philosophati inter antiquos; fateor alios esse hujus impietatis postulatos apud *Ciceronem* lib. de Natura Deor. aliosque Authores; sed aliquando minus rectè, atque sæpius propter sermones aliquos Diis gentilibus nimium infestos. Post tempora Jesu Christi, per multa continua secula, hæreticos quosvis pessimos invenies, qui *Polytheismum* introducere in Ecclesiam, atque absurdissimè varios *Eones* ponere maximopere conati sunt. Sed qui directè

directè Atheismum ſtatuerit, vix invenies. *Lucianus* equidem apud authores Atheus audit, ſed forſitan injuria, cùm præcipuus illius ſcopus in eo ſit poſitus, ut vanitatem cultus gentilium ob oculos poneret: Chriſtianos etiam aliquando acerbè ſatis, & petulanter, more ſuo profano ſcommatibus excepit, ſed quod Numen ſupremum exiſtere negaret, percipere Ego quidem ex ejus ſcriptis non poſſum.

§. 1. Deſcendendum eſt itaque ad ſecula proximè elapſa, atque inprimis *ITAILA* nobis erit examinanda, quæ impriorum hominum ſemper fuit feraciſſima, teſtante *Petro Matheo*, Hiſtorico Gallo, in Hiſtor. Henrici IV. *ingenia* (ſcribit) " *quorundam in Italiâ ſunt ſatis libertina, & quo propio-* " *ra ſunt Pontifici, eo minus fulmen Vaticanum curant;* " *de Anima, opinionem in deliciis ac voluptatibus ponunt,* " *eamque pro ſalis grano habent, quod corpus à corruptio-* " *ne tutum ſervet, atque in hoc unicè incumbunt, ne ho-* " *mines videri queant.* Sic etiâm Author alius à *Spi-* " *zelio* allegatus; *Si Atheos quæris, nuſquam plures,* " *quàm in ipſa Roma invenies. Quot Romæ Cardinales,* " *quod Prælati, quot regulares, irregulares ſunt, quibus* " *facilius ex Homero aut Virgilio purgatorii fabulas per-* " *ſuaſeris, quam reſurrectionem mortuorum.* Addamus Verba Apolog. *Wilhelmi* principis Arauſionenſis: pag. 66. *In Domo principis Parmenſis Atheiſmus & aliæ Virtutes Romanæ in deliciis habentur, & hujusmodi nuſquam uberius invenias, quam apud hæredes Petri Aloyſii.* Hinc etiam *Melanchton* aliquando Italo Theologo occinnebat: *Vos Itali vultis diſputare, Deum, ſeu Chriſtum eſſe in Euchariſtia, quem non creditis eſſe in Cœlo.* Neque abs re noſtra erit Hiſtoria *Sabini*, Melanchtonis generi, qui cum per Ita-

liam peregrinaretur, & Cardinalem *Bembum* ob celebritatem nominis salutaret, ab eo fuit interrogatus, quid *Melanchton* de immortalitate animæ, resurrectione corporis, & de vitâ æterna sentiret, cui cum respondisset, illum de his veritatibus planè persuasum esse, quod ex ejus scriptis satis appareret; regessit Cardinalis; æstimarem *Philippum*, Virum sapientem, si hæc non credidisset. *Mullerus* refert, in *Atheismo devicto* pag.223. Imò eo impietatis, & dementiæ ventum est, ut passim immortalitas animæ negaretur. Inde in Concilio Lateranensi, ut serpenti malo occurreretur, decretum fuit, animam esse immortalem; nihilominus tamen JOHANNEM XXIII. legimus, in Concilio Constantiensi, coram Viris Celeberrimis plane negasse animæ immortalitatem, atque dixisse, post hujus vitæ curriculum nihil esse aut sperandum aut metuendum. Neque huic impietate Secundus *Clemens* VII. Romanus Pontifex, qui moribundus pronuntiasse dicitur, se illico trium rerum fore certiorem, de quibus per omnem vitam dubitasset vehementer, videlicet, an esset Deus? an anima esset immortalis? An denique esset altera vita. *Wolfius* Tom. 2. Lection. memorab.

§. 4. Concilii Lateranensis decreto occasionem dedit Doctrina *Pomponatii*, qui *Bononiæ* docuit publicè, mortalem esse animam, testante *Spondano* Annal. Eccles. Occasionem, inquit, prædictæ de "Philosophis Sanctioni dedisse dicitur *Petrus Pomponatius* Mantuanus, *Jovii* in Philosophia Præ"ceptor: qui enarrans *Aristotelem* & *Averroem* "Bononiæ, animas post corporis mortem, vel "dissolutionem interituras, ex sententiâ Aristotelis proba-

"probare conatus, Juventutem valde corruperat, "se eo defendens, quod Philosophicè loqueretur, "sed aliter, cùm Christianus esset, sentiret. Sed lubet ipsa Verba *Pomponatii* à *Baylio* allegata hic apponere, quæ planè ab omni impietate nomen ejus liberare videntur apud candidos interpretes. "His itaque sic se habentibus, *inquit*, mihi (Salva Sanio-"ri sententia) dicendum in hac materia videtur, *quod* "*quæstio* de immortalitate animæ est neutrum problema, "sicut etiam de mundi æternitate; mihi namque vide-"tur, quod nullæ rationes naturales adduci possunt co-"gentes statuere, animam esse immortalem; quapropter "dicimus, sicut Plato lib. I. de legib. Certificare de ali-"quo, cum multi ambigunt, Solius est DEI; Cum itaque "tam illustres Viri inter se ambigunt, non nisi per Deum "hoc certificari posse existimo - - - - Quapropter dico, "quod ante donum vel adventum gratiæ, multifariam "per Prophetas, & bona Spiritualia hanc quæstionem "terminavit, ut manifesté per Vetus Testamentum est vi-"dere; Novissime autem per Filium, quem constituit "hæredem universorum, per quem fecit & secula, eam "quæstionem dilucidavit, sicut scribit Apostolus ad "Hebræos - - - - Quanto lux distat à lucido, & veritas "à vero, & quantò causa infinita est potior effectu finito, "tanto efficacius hoc demonstrat immortalitatem ani-"mæ, quare si quæ rationes probare videntur morta-"litatem animæ, sunt falsæ & apparentes, cum prima "lux, & prima veritas ostendant oppositum, si quæ "verò videntur probare ejus immortalitatem, veræ "quidem sunt & lucidæ, sed non lux & veritas; qua-"re hæc sola via (*revelationis*) inconcussa & stabilis est, "cæteræ verò sunt fluctuantes - - - - quare indubiè, "ipsam immortalem esse, asserendum: Verùm ea via non "incedendum est, qua hujus Seculi sapientes incesse-"runt, qui cum Sapientes se dixerunt, stulti facti sunt, "qui cunque enim hac via incedet, ut existimo, sem-"per ut incertus & vagus fluctuabit. Si bona fide hæc protulit, atque ex animi sententia, non temere impietatis stigmate est notandus, cum nihil aliud

adſtruere videatur, quàm hoc, quod ſine Revelatione Divina, animæ immoatalitas dilucidè demonſtrari non poſſit, quod non adeò abhorrere à vero videtur, cùm hoc veriſſimum ſit, nullum ens abſolutè eſſe immortale, niſi unum Deum, omnes alios Spiritus, atque ſubſtantias incorporeas Soli DEO immortalitatem ſuam acceptam referre debere, qui vult ut per omnium Seculorum ætates exiſtant, quippe quæ ſua naturâ aptæ natæ ad iſtam immortalitatem, cum nulla cauſa externa præter unum Deum illas poſſit deſtruere, aut in nihilum redigere: Deus verò voluntatem de illorum perpetuitate paſſim in Sacris paginis patefecit. A cucullatis Monachis ſui temporis vehementer fuit exagitatus & paſſim pro Atheo habitus, quùm ille ficta monachorum miracula exſibilaret, plane atque exploderet, in libro ſuo de incantationibus, ut videre eſt apud JOH. WIERUM de præſtigiis Dæmonum lib. 5. cap. 17. *Pomponatius*, inquit, dicere non veretur in Sanatione acquiſita ex veneratione oſſium Divis ad ſcriptorum, ſi eſſent oſſa canis, & tanta & talis de iis haberetur imaginatio, non minus ſubſequeretur Sanitas.

§. 5. Pergamus; a multis Atheiſmi àccuſatus fuit *Petrus Aretinus*, propter ingenium ingens, *divnius* dictus, & propter ſcripta Satyrica *flagellum principum*, neque minus fuit infeſtus Eccleſiaſticis, ut ex Epiſtola *Johannis Paludani* ad *Dioniſium Lambinum data patet: penè me fugerat, quod ſcribendum* " *inprimis fuiſſe arbitror. A Cardinale Peronio edi*- " *tam eſſe audio orationem adverſus* Petrum Areti- " num, *periculum eſt ne, ut jampridem principum,* " *ità poſthæc & monachorum flagellum eſſe & nomina*-

ri

ri velit. Poſt mortem hoc Epitafium meritus eſt:

Condit Aretini cineres lapis iſte ſepultos,
Mortales atro qui ſale perfricuit.
Intactus DEUS eſt illi, cauſamque rogatus,
Hanc dedit, ille, inquit non mihi notus erat.

Atque apud *Laurentium Craßum* in *Petri Aretini* vita, Italicè ſic habentur eadem Carmina:

Qui giace l'Atretino Poëta Toſco,
Che d'ognun' diſſe mal, che di DIO,
Scuſandoſi col dir, io non lo conoſco.

Plures aſſerunt hæc carmina Sepulcro ejus eſſe inſcripta Venetiis, ſed alii abſurdiſſimum hoc eſſe opinantur, cum Athei neque Eccleſiiis ſepeliri neque Epitaphiis honorari ſoleant. *Spizelius* in Scrutin. Atheiſmi p. 18. Ita de eo: *Aretinus* horrendi iſtius libri de tribus impoſtoribus Author: étſi eo nomine *Campanella* in Atheiſmo Triumphato ſuſpectum habeat *Poggium Florentinum*. & *Thomas Broune* in Relig. Med. Sect. 19. nefarii illius libri Authorem dicat *Bernardinum Ochinum*. Quomodo cunque res ſe habeat, Sunt qui affirmant, *Aretini* opera Atheiſmum neutiquam ſapere, imò in Volumine ſecundo Epiſtolarum Henrico Octavo Regi Angliæ dicato, hæc verba invenio: *Siche merito ſcuſa delle ciancie da me compoſte per ridere & non per malitia*: Ita ut ſi aliquando æquo liberiùs atque nimis jocosè, de rebus Sacris luſerit, cupiat hoc ſibi condonari. cùm non animo malo talia unquam protulerit.

§. 6. Quod attinet librum *de tribus impoſtoribus*, nonnullis videtur is eſſe mera chimera, de qua multi multa loquantur, ſed nemini unquarum viſa. Fateor, *Müllerus* in Atheiſmo devicto affirmat, ſe

poſſe

nosse virum sibi familiarem, qui possideat istum librum, sed se vidisse non scribit, imò hodiernus Hamburgensis Theologus *Frid. Mayerus* excerpta ex eodem libro in apricum promisit propediem se editurum; gratum proculdubio multis facturus, si promissis steterit. Sed cur *Ochinus* habendus sit Atheus, non video, cum ejus scripta profectò elegantissima, passim pietatem atque observantiam erga Deum maximoperè spirent: Liber de libero arbitrio, quem propter intricatas materiæ difficultates vocat Laberinthum, Reginæ Angliæ Elisabethæ inscriptus haudquaquam impietatem sapit. Multo minus *Catechismus*, in quo eleganter statim ab initio, Dei Existentiam demonstrat, modo *Cartesii* non planè dissimili. *Audiamus illum: Prego, inquit, Illuminato mio, che tu mi dica, S'egli ti par essere ó nó?* Illuminato. *Mi par essere*, mà per questo, non *son certo, che io sia; imperoche in parermi esser, forse m'inganno.* Ministro. *E' impossibile, che à chi non è*, gli paia d'essere, *percio poi ch'ei ti par' essere, bisogna dire che tu sia.* Id est: Mi discipule illuminate rogo te, bona fide, ut mihi dicas, an existimes, te existere, necne? Illuminat. Ita sanè, opinor me existere, sed tamen fortè decipior. Minister. Est impossibile, ut tibi existere viedearis, si re vera non existeres, nam dum tibi existere videris, necesse est dicere, te existere. Hisce positis, probat eleganter, summum Numen infinitè perfectum necessario existere. Unde certe miror, cur litteratorum Hallensium unus neget, Ochinum scripsisse, Cathechismum illum, nulli alii rationi innixus nisi quod ille nullam Editionem viderit, præter eam, quæ diu post mortem Authoris prodiit, acsi nulla alia antiquior Editio unquam

quam exstitisset, mutaturus certè sententiam, si hujus Cathechismi Editionem Basiliensem, Anno M. D. LXI. vidisset, cujus mihi copiam fecit Cl. PARAVICINUS, Gymn. Bas. Conrect. Cæterùm hunc *Ochinum* ad sententiam *Socini* Senensis sui concivis inclinasse, ego non ausim negare; Sed illum esse Atheum, jure negare possum, tot Concionum voluminibus linguâ Italicâ, aliisque scriptis contrarium testantibus.

§. 7. Huc etiam accedit memorabilis illa Athei Itali historia apud *Henricum Stephanum à Spizelio* citatum ubi refert, nobilem quendam Italum in civili bello Gallico, sclopo trajectum se Regi commendasse, (cùm alii moribundi DEO se commendare soleant.) Eundem sæpe in vita familiaribus confessum, desiderare quidem se, ut juxta cum aliis in Deum crederet, sed non posse, insuper se oblectasse blasphemiis contra Deum, historiasque sacras data occasione traduxisse. Sic *Nannus Grossus* & *Lucas Oræfus* Florentini, per totam vitam Atheismum professi sunt. Horum alter moriens crucifixi statuam sibi afferri curavit, cui se commendaret, sed nullius alterius quam *Donatelli* manufactam: alter potentiori se commendavit, sive Deus ille, sive Dæmon esset, cum hac horrenda exclamatione: *chi più può, più tiri!* (i. e.) Qui plus potest, plus rapiat! Hactenus *Spizelius. Porro in Historia Universali* Jo. Læti *refertur de* Cosmo *Italo, homine literato:* Atheus ex vita migravit, moriturus *nec parochum nec capucinos ferre voluit, monitus ut extremum reformidaret judicium, affatim risit, stulti, inquit, abite, nulli sunt Diaboli, nisi hostes nostri, qui nos in hoc mundo vexant, neque alius Deus, est, præter reges & principes, qui soli nos possunt juvare & nobis benefacere.*

§. 8. Pauca denique de *Nicolao Machiavello* Florentino, sui temporis rerum politicarum maxime gnaro, antequam Italiæ valedicam, memoranda sunt. Quod attinet ejus pietatem erga Deum, maxima sunt animorum divortia, etenim laudatur ab his, culpatur ab illis, propter libellum, quem scripsit de *principe*. *Baconus* de augmentis scientiarum. lib. 7. cap. 2. honorificè satis de hoc libro scribit. *Est quod gratias agamus Machiavello, inquit*, & hujusmodi *scriptoribus, qui apertè & indissimulanter proferunt quid homines facere soleant, non quid debeant*. Observarunt viri docti, hunc librum nulla virga censoria fuisse notatum, usque ad tempora Clementis Octavi, qui eum damnavit ex instigatione Jesuitæ *Possevini*. *Spizelius* in Scrutinio Atheismi p. 132. longe pejus de eo judicat, atque refert, quòd cùm Florentiæ jam in extremis esset, & scrupulis agitaretur conscientiæ, ob metum damnationis jam imminentis, in mentem vero ei recurreret, quod viri illi magni, orbisque sapientes *Aristoteles*, *Plato*, *Alexander* & similes damnati sint, & quod viri sancti, ut plurimum fuerint homines miseri, in mundo despecti, variisque angustiis & afflictionibus pressi, insana voce dixerit; Malo in Infernum descendere cum magnis illis & illustribus viris, quàm cùm infimis istis, & vilis conditionis hominibus in cœlo degere. Neque de illo benigius sentit *Müllerus* in Atheismo devicto, p. 677. ubi increpat ejus Apologistas, quòd frustra ex ejus opere conentur demonstrare, Machiavellum aliter sensisse, quam scripsisse; *Imò clare sensus animi exprimere videtur lib. 2. disput. de Repub. cap. 13. Id mihi significare videtur Xenophon, inquit, quòd necessaria sit ars quædam decipiendi, si al-*

tum fastigium ascendere, & insignes aliquos progressus facere velit: Hac arte Johannes Galeazzius, Principatum Mediolanensem, Bernardo avunculo suo eripuit, addens, *fraudem necessariam putamus omnibus, quicunque ex parvis crescere conantur, quæ tanto minùs turpis est, quanto quis magis illam poterit occultare, & honesto aliquo prætextu tegere.* An pius, vel impius fuerit, Deus cordis indagator unus novit, hoc tamen certè novimus, in *Machiavelli* animad versionibus ad *Livium* caput integrum reperiri *de necessitate religionis*, sine cujus auxilio & interventu nullus principatus, aut, dominatio diu subsistere possit: demonstrat etiam, nullum certius declinantis alicujus imperii signum esse, quàm Religionis negligentiam.

CAPUT VIII.

§. I.

QUàm ferax porrò monstrorum istorùm sit *Gallia*, (inquit *Spizelius*,) non ipsa solùm testatur experientia, verùm cumprimis etiam libri, tractatusque varii contra Atheos vernacula ibidem editi: imò una *Lutetia* Anno 1623. jam 50000. continebat Atheos, ut *Mersennus* ait Comment. in Genesim. cujus etiam hæc sunt verba: *Ne quis suspicetur, me injuriâ conqueri, vel enim paucos, vel nullos esse, qui Deum negent, sciat velim, non solùm in Gallia, sed etiam in aliis regnis, tantam esse nefandorum Atheorum multitudinem, ut jure mirari possimus, quomodo Deus eos vivere sinat, quippe qui bonitatem infinitam in eis ad resipiscentiam expectandis effundit.* Conqueritur similiter in præf. Tract cui titulus. Questions rares &c. ad Cardinal. Richelieu

chelieu. *Quod ante aliquot annos impietas sub nomine Atheismi vomuerit blasphemias contra Deum, quæ etiam flammis in terris sit expiata; Sed quod renata sit in corde Galliæ, ex cineribus infelicis illius* (Vaninum notat) *alia secta, quæ sub nomine magis specioso exposuerit venenum, magis contagiosum, quàm prius: Complices hujus sectæ fabricasse sibi nomen* Deistarum, *ad animas simpliciores & credulas decipiendas.*

§.2. Mittam in præsentia *Rabelæsium* aliosque Gallos à multis Atheismi postulatos, & mentem appellam ad historiam cum primis infamis illius *Julii Cæsaris Vanini*, qui aliquandiu virus suum ita texit, ut nova quadam Methodo Atheorum præ se tulerit convictionem, magno siquidem in specie molimine, libroque peculiari, quem *Amphitheatrum* vocavit *æternæ providentiæ divino-magicum*. Providentiam divinam adversus Philosophos veteres, Epicureos cumprimis, & Peripateticos & Stoicos defendere instituit, revera tamen ubique turpiter destituit, atq; prostituit, id agens sollicite, ut incautiores in Scepticismum, imò in ipsum Atheismum sponte sua prolabantur. In hac scelerata opinione perstitit ad rogum usque, & vitæ suæ extremum terminum, quam pertinacissimè. Cumque more solito imponeretur ei, ut à Deo, à Rege & Justitia, „ veniam postularet, negavit id se facturum; non à „ Deo, quandoquidem eum esse, nec ipse crederet, „ non à Rege, quod nihil in eum peccasset, non à Ju- „ stitia, sive à judicibus, quod nec in eos deliquisset, „ si Diaboli essent in inferno, ut quidem hoc cre- „ di & dici soleat, se devoturum Judices, ut ab illis auferantur. Alii perhibent, illum dixisse, *se potiùs precatu-*

precaturũ, ut vindicaret, sed quia certum non esset, Deum & Diabolos esse, ideò nec veniam à Deo & judicibus petiturum, nec vindictam imploraturum. Memorabilis etiam extat relatio de hujus *Vanini* supplicio apud *Gramondum. Lucilius Vaninus*, inquit, (Lucilii nomen aliquando mentitus est) apud plerosque pro hæresiarcha habitus, qui Deum negat. Medicinæ Professor erat nomine, sed re, seductor incautæ juventutis, Deũ ignorabat, sorte omnia fieri existimabat; Naturam pro matre optima, & omnium nutrice adorabat, ut dici possit ex multis error unus, quem pervicaciter profitebatur Tholosæ, loco sancto. Et ut novis allicimur, præcipuè dum calescit primæ adolescentiæ sanguis, statim errorum sequaces habuit nõ paucos, ex iis quos schola recens dimiserat. Gente Italus, literarum rudimentis Romæ imbutus, Philosophiæ & Theologiæ incubuerat, magna spe; cùm ad impia prolapsus, sacrum sacerdotii characterem polluit libro infami, quem scripsit in hunc titulum, *de Arcanis Naturæ*, quo non erubuit profiteri, Naturam rerum omnium Deam. Ob crimen, cujus in Italia reus agebatur, in Galliam profugus, Tholosam venit. Delituit *Vaninus* per tempus, donec illum libido in gloriam adegit, ut fidei Catholicæ arcana vulgaret, in problemata primùm, dein in irrisum. Statim alta admiratione capti adolescentes, quibus inter nova placent maximè, quæ probantur paucis, &c. *Lucilius* ferocitate contumax, dum in patibulum trahitur, monachi solatium aspernatus, objectam crucem aversatur, Christoque illudit in hæc eadem verba; *illi in extremis præ timore imbecillis sudor, ego imperterritus morior.* Falsò sanè imperterritum se dixit Scelestus homo, quem vidimus dejectum animo, philosophia uti pessimè, cujus se mentiebatur

tur Professorem. Erat illi in extremis aspectus ferox & horridus, inquieta mens, anxium quodcunque loquebatur; & quamquam philosophicè mori se clamabat, identidem finivisse vitam ut brutum, nemo negaverit. Antequam rogo subderetur ignis, jussus sacrilegam linguam cultro submittere, negat, neque exerit, nisi forcipum vi adprensam, carnifex ferro abscidisset. Reliqua absumpsit ignis, in aërem sparsi cineres. Hactenus Gramondus. Insuper dum esset in extremis, publicè fassus est, Neapoli tredecim emissos, qui venenum hoc per omnem Europam spargerent, sibi autem designatione certa Lutetiam contigisse, ubi strenuè execrabili isto functus sit munere, per aliquod tempus, donec ejus liber publicis flammis combureretur, eapropter quantocyus clam se surripuit, & Tholosam venit: & mox filiis *Cremailensis* Comitis factus Præceptor, sed non ita multò pòst detectus & in carcerem conjectus, & Decreto Parlamenti, ad vivicomburium, ut suprà, damnatus. Vid. Tom. 5. de l'Mercure François p. 46. Variis Scriptis inclaruit *Vaninus*, imprimis libro, cui titulus *Amphitheatrum Æternæ Providentiæ Divino-Magicum, Christiano-Physicum, nec non Astrologico-Catholicum, adversùs Veteres Philosophos, Atheos, Epicureos, Peripateticos, & Stoicos, Lugduni impresso apud Viduam Antonii de Harsy, ad insigne Scuti Coloniensis, M.DC.XV. cum privilegio Regis, porrò honestissimis Approbationibus atque Carminibus ornato*; Ex quibus non possum, quin unicum exempli gratiâ, consultò interponam, (ut intelligat Lector, subinde in Ecclesia Romana, Atheorum operibus parcere calamum punctorium, & veniam dare corvis, dum vexat censura columbas:) Illa autem Approbatio sic habet *R. D. D.*

Fran-

Franciscus du Soleil Officialis ordinarius, & Metropolitanus, nec non Vicarius Generalis Substitutus Illustrissimi & Reverendissimi Domini Archiepiscopi Lugdunensis, Galliarum Primatis, liber, qui inscribitur Amphitheatrum Providentiæ Æternæ Divino-Magicum, Authore Julio Cæsare Vanino, Philosopho, Theologo & Juris utriusque Doctore, ut in lucem edatur facultatem concedo. Lugduni die 6. Junii 1615. huic Approbationi altera substituitur, quæ ita habet: *Has Exercitationes partim Philosophicas, partim Theologicas*, Ego *Jacobus Davaeyne*, *Regis Procurator*, *typis mandari*, *tum demum in lucem edi consentio.* Alias Approbationes, ne cui multus videar, & æquo longior, prudenter transeo.

§. 3. Sed fortassis scire percupis; unde hic liber tantis ornamentis atque laudibus condecorandus fuerit à viris eruditis, quorum est officium, libros cognoscere? rationem unam atque alteram tecum communicabo; Earum prima hæc est, *Vaninus* ubique fictâ religionis specie, atque pietate erga Pontificem & Jesuitas non vulgari, scripsit Defensionem Concilii Tridentini, Lutherum, Calvinum, Chemnitium sugillavit, ut ille ipse memorat. *Ego Catholicæ matris Ecclesiæ filius in Apologia pro Tridentino Concilio, in Decreto de Sanctorum invocatione scripsi adversus Lutherum existimantem,* „ *B. Franciscum, ex vehementi erga Christum amore, propriis manibus seipsum ferro stigmatizasse, quod* „ *à vero alienum est, quandoquidem sic mortem sibi* „ *conscivisset, vel vitam saltem manifesto periculo, ob* „ *inanem finem exposuisset, quod de seraphico viro* „ *præsumendum non est, pag. 70.* Quantum attinet ad Societatem Jesu, *pietatis & eruditionis altricem, Romanæ Ecclesiæ, & splendori fuisse, & ornamento, ipsamq; Dei immortalis munere, tanquam Romanæ*

Ecclesiæ Palladium, cæterarum Religionum columen totius Universitatis anchoram hominibus esse concessam existimat. *Epist. ad Lectorem.* Unde dubio procul benignius de hujusmodi Viri scriptis proclive erat, ut ejus temporis Censores judicarent. Insuper in hoc libro multa extant argumenta elegantissima contra veterum Philosophorum errores, ut facilè rapiat incautorum animos in admirationem sui, sed eâdem opera detegit suam malitiam, dum omni nisu aliorum argumenta explodere conatur, loco quorum argumenta sua cabalistica atque perplexa substituit. Unum, exempli gratiâ, pròferam *Averrois.* Probabat is è motu, necessariò DEUM existere; perabsurdè, inquit *Vaninus*, non enim primi mobilis motor DEUS: *Entium verò partitionem à me fortassis Lector exiget subtiliorem; accipiat, non scholasticam, sed divino-magicam, sed cabalisticam: neque ex Pythagoreis desumptam numeris, illustrius namque meditamur opus: illi cùm septenarium numerum miris extollerent laudibus, non animadverterunt, præter alias nobilitates, illud quoque à natura obtinuisse, ut limes esset ac terminus numerorum inferiorum; sicut Novenarius omnium summus, ac perfectissimus, cæteros omnes arcet ac continet; neque ab ullo, nisi ab unitate augeri potest, ut denarius fiat, qui est omnium ultimus. Unitatis igitur omnipotentiam quandam celebramus, tum quia est finis, claudit namque Novenarium, in quo sunt omnes species, ac proportiones quantitatis, tam primariæ quàm consequentes, seu resultantes; Longitudo, latitudo, profunditas, perfectum, imperfectum, divisibile, indivisibile, trigonum, cubum, oblongum, varielaterum, æqualitas,*
inæqua-

inæqualitas, abſolutum, comparatum, ſimplex, multiplex, ſimile, diverſum. In ſpecie verò duplicitas, ſeſquilaterum, triplicitas, ſeſquitertium, quadruplicitas, ſuperpatiens. Eſt autem principium, & formale, & materiale, & officiens, & finis. Materiam eſſe nemo dubitat, efficiens, eſt quippe principium creans numerum: finis quoque eſt, quia conveniunt omnes unitates, ut unus ſit numerus, & omnis numerus ſicut inchoatus, ita & terminatus ab unitate. Forma eſt, quia ipſa addita variat ſpeciem, & effectum ſpeciei, par, impar. Novenarius igitur cum ab alio numero non claudatur, & alios ipſe complectatur, mundi machinæ ſimilis eſt, quæ omnes in ſe partes continet, ipſa ab unitate finitur; qui Deus eſt: illius æquè principium ac finis. Dividamus ergo Novenarium in partes duas, quod non ſolùm ante Julium Cæſarem factum non eſt, ſed ne fieri quidem poſſe clamat imparitatis ratio, at enimverò Mundus cùm duas in partes dividatur, inferas, & ſupernas: in ipſo quoque numero Novenario, quem mundi imaginem eſſe dicebamus, aliqua diviſionis ratio excogitanda eſt: poteſt igitur ſic. Ablegata ab hac partitione ipſa Unitate, quæ refert illud unum verè τὸ πᾶν, verum principium à nullo comprehenſum, vel incluſum, Novenarius, qui citra eam eſt, per ſuas multiplicationes cumulatus, in duo ſectilis eſt, ita ut in bina vicena ſeptena diviſus, prioris æqualitatis finem habeat ſeptenarium. Plura habet ejusdem commatis, quæ longa nimis eſſent, ſi deſcriberentur. Concludit hoc modo: *Novenarius alios complectitur, ab unitate tamen finitur, mundi igitur machinam repræſentat, quæ omnes in ſe continet partes, ipſa nonniſi ab unitate continetur, qui eſt Deus, ſummum, & Unum Ens, illius principium & finis.* Qui hæc poteſt capere, capiat!

§. 4. Librum claudit his verbis, ſicque etiam ſummum illum rerum omnium Effectorem, Conſervatorem, & Gubernatorem DEUM, in noviſſimo libri hujus margine, cum gratiarum actione putavimus exorandum.

DEI supremo percita flamine
Mentem voluntas extimulat meam:
Hinc pernegatum tentat alta
Dædalii iter ire ceris,
Audetque Cœli non memorabile
Metare numen, principio carens,
Et fine, definire Musæ
Exiguę breviore gyro.
Origo rerum, & terminus omnium,
Origo, fons, & principium sui,
Suique finis, terminusque,
Ubique totus, tempore in omnibus
Omni quiescens ipse Deus locis,
Partes in omnes distributus,
Inter usque manens ubique.
Nec comprehensum ullis regionibus,
Ullisvé clausum limitibus loca
Tenet, sed omnis liber omne
Diditus in spatium vagatur.
Illius alta est velle potentia,
Opus, voluntas invariabilis,
Et magnus absque est quantitate,
Atque bonus sine qualitate.
Quod dicit, uno tempore perficit,
Mirere, fiat vox vel opus prius:
Cum dixit, en cum voce cuncta
Universa simul creata.
Cuncta intuetur, perspicit omnia,
Atque in sua unus, solus est omnia,
Quæ sunt, fuerunt, & futura
Prævidet ipse perennitate,
Atque ipse plenus, cuncta replet, sui,
Et semper idem: sustinet omnia.
Et fert, movetque, amplectiturque,
Absque supercilio gubernat.
Te te, tandem respice me bonus,
Tibique nodo junge adamantino,
Id namque solum unumque & omne,
Reddere quod potis est beatos,
Quicunque junxit te sibi, & altius.
Uni adhærescis, continet omnia,

Teque omnibus circumfluentem
Divitiis, nihilque egentem.
Tu cùm necesse est, nullibi deficis,
Ultroque præbes omnibus omnia.
Ipsumque te, qui sis futurus
Omnibus omnia, subministras.
Laboriosis tu vigor inclitus,
Tu portus alto navi fragantibus,
Tu fons perennis perstrepentes
Qui latices salientis ardent.
Tu summa nostris pectoribus quies,
Tranquillitasque & pax placidissima,
Tu mensus es rerum modusque,
Tu species & amata forma.
Tu meta, pondus, tu numerus, decor,
Tuque ordo, tu par atque honor, atque amor
Cunctis, salusque & vita & aucta
Nectare & ambrosia voluptas.
Tu verus altæ fons sapientiæ,
Tu vera lux, tu lex venerabilis,
Tu certa spes, tuque æviterna
Et ratio, & via, veritasque,
Decus, jubarque, & lumen amabile,
Et lumen almum atque inviolabile,
Tu, summa summarum, quid ultra?
Maximus, Optimus, Unus, idem.

Hæc carmina, quantumvis specietenùs sint divina, attamen revera nihil aliud sunt, quàm panegyricon in laudem Mundi, qui ab Atheis hàbetur animal sapientissimum, cui omnia attributa Divina (horrendum dictu) applicare non erubescunt, ut eo tutius atque liberius, quo tectius, virus impietatis in Vulgus propagent. Lubet ex libro, qui inscribitur, *De Admirandis Naturæ Reginæ Deæ omnium Arcanis*, pauca quædam describere, utpote satis raro hisce temporibus, & paucis viso. Est quidem systema Physicum per Quæstiones & respo-

siones, pro captu istorum temporum non ineptè conscriptum, Stylus tersus est,& latinissimus, Philosophia ipsa Aristotelica, per formas, qualitates, humidum atque calidum concepta: Varia sumsit mutuo à *Cardano* de subtilitate; ab Aristotele histor. Animal. & Plinio, histor. Natural. Subinde ingenti nisu disputat de Chimeris, quæ in natura rerum nunquam exstiterunt, de Basilisco puta, de Chamæleonte, de Salamandrâ, de quorum virtutibus subtilissimè atque ineptissimè disserit; ejus opinio de æternitate mundi subinde occurrit. Et affirmat cap. de Cœlo pag. 20. Si in Christianorum Scholis enutritus non esset, asseveraturū se, Cœlum esse animal, quod à propria forma, quæ anima est, movetur, & pro more, dicit esse æternum pag. 101. Cùm de immortalitate animæ ex ordine disputare deberet, hoc modo Alexandrum suum discipulum dimittit. *Alex.* Quæso, mi Juli, tuam mihi de animæ immortalitate sententiam explices. *Jul. Cæsar.* Excusatum me habeas rogo. *Alex.* cur ita? *Jul. Cæsar.* Vovi Deo meo, quæstionem hanc me non pertractaturum, antequam senex, dives, & Germanus evasero. Scripsit varia alia, quorum non est immemor, commentarios scilicet Medicos, comentarios ad librum Aristotelis de Metoris, Apologiam pro Religione Christiana, atque Mosaica, attamen in hoc libro affirmat, *omnes novas Relligiones oriri ex influentia alicujus potentis stellæ. Qualibet Religio in sui ortu & interitu, non in medio, miracula ostentat, cujus rei ratio illa est: Quia in longissimis temporis intervallis potentissimæ intercedunt planetarum conjunctiones, quo tempore novam Religionem institui, ac proinde cessare veterem, clarissimis experimentis Astronomi comprobant, & ego,* inquit, *validissima ratione: Ea est, quia ex magnis*

magnis siderum conjunctionibus inferiora hæc summam cum nanciscantur potestatem, admiranda opera proferunt. Insuper hominum voluntates tunc immutantur: Phantasia, qua intellectus voluntatis consiliarius utitur, Cœlo subjicitur: Quare vir sapiens sacros æterni nominis honores appetens, cùm hæc futura prævidet, Prophetam à Deo missum se prædicat: Quæque necessariò cœlestium corporum vi Miracula fiunt, confictæ sui ipsius omnipotentiæ adscribit, atque ita delusa plebecula illum admiratur & adorat: Sanè ea Miracula vocitantur, quæ post longissimàm cœlorum circuitionèm accidunt, non quæ Naturæ vires exuperant: Desierunt oracula, quia inceperunt: Nam juxta præcedentes suppositiones, quicquid incipit, desinit, desinere autem non potest, nisi dispositiones contrariæ adveniant, Veluti non corrumpitur sanguis menstruus, nisi introducantur dispositiones hominis formatrices, quæ prioribus adversantur: Sic post oracula advenit lex illis opposita, apud posteros Oraculorum lex etiam vigebit. Quæ profecto male sani deliria, quam Constantis Philosophi decreta videntur. Dicit tandem frigidè, *in obsequium Christianæ Religionis, Ea omnia se detestari,* quod huic authori est familiare. Habet & hic liber Aprobationem publicam æque ac Amphitheatrum. *Nos subsignati Doctores in Alma Facultate Parisiensi fidem facimus, vidisse & legisse nos Dialogos Julii Cæsaris Vanini Philosophi præstantissimi, in quibus nihil Religioni Catholicæ Apostolicæ, & Romanæ, repugnans aut contrarium reperimus, imò ut subtilissimos, dignissimos, qui typis demandentur, judicamus. Die 19. Maii 1616. F. Edmundus Conradin Guard. Convent. F. Min.* Paris.

P. CLAUDIUS le PETIT
Doctor Regens

CAP. IX.

CAPUT IX.

§. 1.

CLaruit in Galliâ multo ante, tempore scilicet *Caroli IX. & Henrici III. Johannes Bodinus*, qui à nonnullis impietatis postulatur, propter librum ab eo scriptum, cui titulus *Heptaplomeres de abditis rerum sublimium arcanis*; Non à numero librorum, ut *Claudius Sarravius* in Epist. p. 325. conjectat, sed septem personarum colloquentium, quos libris illis induxit, ita dictus. In illo autem Paulo Coronæo partes dedit agendas religionis Pontificiæ, Frederico Podamico Lutheranorum, Antonio Curtio Reformatorum, Hieronymo Senamo Indifferentium, Diego Toralbæ Naturalistarum, Solomoni Barcassiæ Judæorum, & Octavio tandem Fagnolæ Muhammedanorum. Eâ vero ratione inter se colloquentes committuntur, ut præcipuè Judæi; inde Indifferentes; tandem Naturalistæ palmam obtineant; reliqui vero instructi levibus argumentis, responsionibus suis titubent & hallucinentur, & præter Naturalistas, causa sua cecidisse quisque videatur. Sic hactenus Clar. *Hartnaccius* in Continuatione Histor. Eccles. *Micrelii*, sed *Bælius* in Dictionario dicit, Judæum ubique victorem: & sunt, qui scriptum reliquerunt, *Bodinum* in sententia Judæorum è vivis decessisse; alii, eum fuisse Magum, memoriæ tradiderunt: sed omnia incerta, hoc tamen, opinione omnium, certissimum est, fuisse sui temporis Jurisconsultorum facilè peritissimum.

§. 2. Bodino *Edwardum Herbertum* adjungo, Comitem de Cherbury, & parem Angliæ, quem &

& *Kortholtus*, in libello de tribus Impoſtoribus, omnium trium primum facit, atque ejus opiniones de induſtria explicat & refellit, quarum ſummariæ atque præcipuæ hæ ſunt, quæ & *Bodino* communes. (1) eſſe ſupremum aliquod Numen, (2) coli debere, (3) virtutem pietatemque eſſe præcipuas partes cultûs divini. (4) Vitia & ſcelera quæcunque expiari debere pœnitentia. (5) dari præmium & pœnam poſt hanc vitam. Ex quibus abundè conſtat neutrum fuiſſe Atheum: ſed an fuerint Chriſtiani, altioris eſt indaginis: vide laudatos Authores, qui eorum opiniones fusè explicant.

§. 3. Properat noſtra oratio ad virum longè celebratiſſimum *Thomam Hobbeſium*. An. 1588. d. 5. April. Malesburiæ, agri Wiltonienſis oppido natum, præmaturo quidem partu, matre nempe, metu imminentis claſſis Hiſpanicæ portubus Anglicanis metu perculſa. Patrem habuit ejus loci verbi divini Miniſtrum, ut tempora atque locus ferebant, ſatis doctum. Anno ætatis octavo *Roberto Latimero* Oxonienſi commendatus fuit, apud quem prima literarum rudimenta poneret, ſub cujus ductu in Latinis atque Græcis eos progreſſus fecit, ut condiſcipulos longis intervallis poſt ſe relinqueret. Anno 1603. ætatis verò decimo octavo Oxonium miſſus in aulam Mariæ Magdalenæ, cui eo tempore Jacobus Huſſæus Legum Doctor, poſtea Eques auratus, & Cancellarius Sariſburienſis, Præfectus erat: ſummum quoque, eadem tempeſtate, magiſtratum Malesburiæ agebat *Franciſcus Hobbes*, Thomæ hujus patruelis. Is non tantùm illum Oxonii per quinquennium ſuis ſum-

ptibus aluit, sed & postea moriens haud parum illi testamento legavit. In hac Academia Logicæ præcipuè atque Physicæ Aristotelicæ, prout ex mente Scoti prælegebantur, operam dedit, cursuque illó Philosophiæ emenso; Baccalaurei titulo ornatus est. Anno 1608. *Gulielmus Cavendisch*, Baro de Harwich postea Devoniæ Comes, Juvenem doctum & moribus gravem filio suo natu maximo, annis propemodum æqualem, eique eò gratiorem futurum, sibi dare præoptavit, qui studiis scilicet & moribus ejus præficeretur; atque Præses tunc Aulæ Mariæ Magdalenæ, *Johannes Wilkenson*, præ cæteris ei hanc in rem laudavit Hobbium. Hic quoque illustris Juvenis latus ejus assiduè texit, artibus hoc genere dignis eum imbuit, in venatione omnibusque ejus generis exercitiis fuit Comes discipulo individuus, ut patris atque filii singularem sibi conciliaret favorem, atque dignus haberetur, quem in Gallia & Italia peregrinantem sequeretur. Illo in itinere, cum plurimis passim Viris doctis colloquia instituit, exque iis adeò profecit, ut sordere illi jam inciperet umbratilis sapientia Academica; postea reversus, gratiâ Candisianæ Gentis facilè obtinuit, ut in amicitiam *Francisci Baconis de Verulamio*, Baronis & Vice-Comitis Sancti Albani, Magni Angliæ Cancellarii reciperetur; Hic enim *Hobbii* vel maximè operâ, in scriptis suis ex Anglicano Idiomate in Latinam transferendis usus. Obiit autem An. 1626. *Gulielmus*, Devoniæ Comes, & biennio pòst idem ille ejus filius, cui *Hobbius* Comes addictus fuerat, magnifici hactenus studiorum illius Patroni. Huic dolori, cùm in Anglia solatium non inveniret, diverti-

verticulum ſaltem *Hobbius* quæſivit in Gallia, conditionem ferente Nobiliſſimo Viro *Gervaſio Cliſton*, in agro Nottinghamienſi, ut ſcilicet filio peregrè ituro Dux itinerum atque ſtudiorum eſſet. Eo tempore annum jam quadrageſimum prætervectus, Euclidis lectione, Demonſtrationum ſcilicet perſpicuitate & continuâ ſerie delectatus, huic poſtmodum viæ in promovendis aliis quoque ſcientiis inſiſtere conſtituit. Anno 1631. à Comitiſsâ Devoniæ revocatus eſt, ut filii ſui tredecim annorum ſtudiis præeſſet: pro grato itaque erga patrem fratremque affectu, eam curam libentiſſimè accepit, & cum eo Anno 1634. Pariſios abiit, ibique cum *Marino Merſenno*, Ordinis Minorum; & *Petro Gaſſendo*, Celeberrimis Mathematicis, ferè quotidie colloquutus, in promovenda rerum naturalium ſcientia omnem operam impendit: atque licet An. 1657. cum Comite ſuo in Angliam rediret, cum Celeberrimis his tamen Philoſophis literarum commercia continuavit, donec ingrueret bellum Civile in Anglia; *Hobbius* eapropter quantociùs in Galliam ad eos, ut diximus, Viros Celebres contendit, ubi honeſtiſſimo otio literario uſus eſt, (dum horrida bella affligerent ſuam patriam,) atque ibidem conſcripſit librum *de Cive*. Obiit An. 1679. ætate graviſſimus. Anno ſequenti Hobbeſianiſmi *Anatomen Gisbertus Coquius*, Verbi Divini in Cokkengen Miniſter, *Ricardus* autem *Cumberlandus* in diſquiſitione de legibus Naturæ, Philoſophiæ Hobbeſianæ Elementa accuratiſſimè expendiſſe videtur. Si fortè plura quis de ejus fatis percupiat ſcire, conſulat eos, qui vitam Hobbeſii ſoluta oratione & ligata conſcripſerunt.

§. 4. Quantum attinet ejus scripta, non sunt unius argumenti, neque idiomatis, præcipua tamen sunt problemata physica, quibus annexæ propositiones de magnitudine circuli, & duplicatione cubi; Examinatio & Emendatio Mathematicæ hodiernæ liber, *Johanni Wallisio*, Professori Oxoniensi oppositus; Elementa Philosophiæ, opus tribus Sectionibus distinctum: quarum prima, de Corpore inscripta, naturam Philosophiæ in genere, resque Logicas, Physicas, Metaphysicas, & Mathematicas, peculiari, nec aliàs usitata ratione & methodo proponit; secunda speciatim de Homine agit; tertia de Cive; porrò Dialogus de natura Aëris; liber de principiis & ratiocinatione Geometrarum, contra fastum Professorum Geometriæ; denique Leviathan, sive de materia, forma, & potestate Civitatis Ecclesiasticæ & Civilis. Ad ingenium hujus, quod attinet, Judice *Kortholto*, Herbertianô perquam id in multis est simile, nam ut iste novis suis inventis, quæ jactat; magnopere se effert, aliosque eruditos superbè præ se contemnit, ita non minus ille, scribens videlicet *Hobbes* ad *Samuelem Sorberium*, eique suum de Aëris natura dialogum inscribens, *Conveniant*, ait, *de societate Philosophorum, singulis septimanis in Collegio Greshamensi, ad promovendam scientiam naturalem convenientium, studia conferant, experimenta faciant, quantum volent, nisi & principiis utantur meis, nihil proficient. Ignorato enim motu, ignorari naturam, recte censuit Aristoteles. Si ad scientias sufficeret Ingenium, nulla nobis scientia jamdudum defuisset. Nova enim hæc Academia ingeniis abundat excellentissimis; Sed aliud est ingenium, aliud ars,* quan-

quanquam, ut solemus, in propria causa suspecti aut cæci etiam esse Judices, Viri docti alii longè diversum de nova hujus Viri Philosophia pariter & Theologia sentiant, ipsius nominatim gentiles, seu sympatriotæ, *Sethus Wardus* & *Johannes Templerus*. Cui postremo de prostrato in Idea Theologiæ Leviathanis Hobbianismo hoc cecinit Carmen non inelegans *Car. Robotham* Norfolciensis:

Quis hic Colossus, qui tremendis faucibus
Immane hians, porrectus immensum jacet,
Vomituque turpi, fœda ructans dogmata,
Utrumque & hinc & inde littus polluit?
Malmsburiensis Hydra, Pelago lusitans
Grandis Leviathan, & Giganteus Draco,
Informe Monstrum, Belluaque Britannica,
Usque adeò, ad instar Africę, hic & angulus
Subinde nobis aliquid apportat novi.
Sed, gratia superis! pari passu ambulat
Noxa & medela: At en citò sequuntur Litę:
Accidit Hydrę Hercules suus: Eadem Insula
Quæ dederat ortum Monstro, & interitum dedit,
Subigitque protinus, ipsa quę peperit malum.
Sic pestis improbę Pelagianę luem
Labemque sustulit Bradvvardini manus.
Sic jam co-insularis itidem Hobbesii
Pythona, jaculis mille confossum dedit
Templeriana dextra, Pythii ęmula.
En, quàm labascit ictus, horrendum gemens,
Tenuisque Vastum cor Myurus occupat!
Lethale pharetrę virus en! ut intimas
Sorbet medullas corruentis belluę!
En, quam deartuata penitus, & ultimam
Halans Mephitim purulento è gutture,
Spisso cruore lata tingit æquora!
Tanti triumphi gloriosa laurea
Tua (plurimum colende!) prensat tempora.
En, quam litatis passibus, quanto agmine,
Adorearum cumulo ovantem prosequi

Festinat ingens gratulantium Chorus.
Aræ, focique, humana, divina omnia,
Verenda Trinitas, Deus, Animæ & Angeli,
Natura, Gratia, Civitas, Ecclesia
Ecclesiæque peculium (Regimen, Fides,
Ordo, Potestas Clavium, Leges, Canon,
Concilia, Synodi, Martyres, Miracula,
Reditus, scholæ, Lycea, phrontisteria,
Sedes supernæ) & quicquid uspiam est sacri.
Vel Christiani nominis, Te σύμμαχον
Verique πρόμαχον, Te salutant vindicem,
At tu, nefandûm propalator dogmatum,
Insanientis editor sapientiæ;
Fatalitatis impiæ Præco & Pugil,
Insipide materiati Adorator DEI,
Monocondyli Fabricator inclyte, Symboli,
Fidei Novator improbe, veterum hæresûm
Interpolarum Mango Nugivendule,
Sartor satorque falsitatum strenue!
Descende cathedra, spongiæ deletili
Incumbito, blasphemiarum desinens.
O te beatum, falsa si tandem scias
Mutare veris! Bis at ô miserum, si neges!

§. 5. Ad superiora, ut revertamur, sicut amore sui animique elatione Herberto *Hobbius* non cedit, ita neque Zelo evertendi Religionem Christianam, ejusque fundamenta concutiendi. Quanquam non eodem modo, ut ille, sed planè diversa ratione, impium istud negotium aggrediatur. Etenim cum Herbertianæ Theologiæ πρῶτον ψεῦδος sit, nihil ut certum indubitatoque verum in Religionis causa admitti oportere, nisi quod sensuum rationisque humanæ judicio, & universali omnium, qui quidem sanæ mentis sunt, consensu comprobetur, *Hobbius* contrà, rationi & consensui tam parum tribuens, ut ne quidem DEUM esse, ex Naturæ lumine omnibus mortalibus constare, aut

constare posse, palam doceat (vid. librum *de cive, cap.*14.19. *in Annot.*& confer *cap.*XIV.15.XVI.1.) à Potestatis Civilis arbitrio Religionis summam suspendit, & in illo solo heic acquiescendum, eique rationem humanam absolutè submittendam esse disputat. Quod cùm adeo portentosum sit dogma, ut sano homini in mentem venire id potuisse, vix sibi persuasurus sit Lector; operæ pretium fuerit, quòd revera primarium hoc sit universæ Hobbianæ Theologiæ fundamentum, ex scriptis ejus paulò accuratiùs ostendere. Ante omnia itaque notetur heic locus ex *Leviathane cap.*33. ubi de Scripturæ sacræ auctoritate disputans *Hobbius, Quatenus,* ait, *non differunt Scripturæ à legibus Naturæ, dubium non est, quin sint leges Dei, auctoritatemq; habeant omnibus, qui ratione naturali præditi sunt manifestam. Sed auctoritas hæc alia non est, quàm quæ doctrinæ omni morali, si vera sit, attribuenda est. Si leges à DEO ipso factæ sunt, nempe leges divinæ positivæ, nullâ accedente authoritate humanâ, illis solis leges sunt, quibus DEUS ipsas ita promulgavit, ut nulla illis per ignorantiam relinquatur excusatio. Illi igitur, quibus DEUS non revelavit supernaturaliter, quòd scripturæ ab illo sint, vel eos, qui illas prædicant, ab eo missos esse, nulla, ut eas recipiant, authoritate obligantur, præterquam ejus, qui summam habet in Civitate potestatem. Is enim legislator solus est. Rursus, si authoritas civitatis non sit, quæ scripturas facit esse Leges, authoritate aliquâ aliâ, vel privatâ, vel publicâ id fiet. Si privatâ, is solus ad obedientiam tenetur, cui DEUS illas supernaturaliter pro legibus dictavit. Nam si unusquisque pro Legibus Divinis habere obligaretur, quicquid ali-*

quis prætextu inspirationis, vel Revelationis obtruderet (in tanto hominum numero per arrogantiam, vel ignorantiam, somnia, phantasmata, insaniamq́, pro spiritus divini testimoniis accipientium, vel per ambitionem falso jactitantium) impossibile esset, ut leges ullæ pro divinis agnoscerentur. Sin Scripturæ Leges fieri non possunt sine authoritate publica, authoritas illa Civitatis erit vel Ecclesiæ : Atque ita porrò quod Ecclesiæ esse nequeat, ostendere satagit, ut obtineatur, esse Civitatis, sive ejus, penes quem summa in Civitate potestas est. Multa alia nefanda contumeliosè de Scriptura sacra effudit, ut in libro *de Cive*, cap. XVII, 27. *quod Scripturæ Sacræ interpretatio, hoc est, potestas controversias omnes determinandi, dependeat & derivetur ab authoritate illius hominis, vel cœtus, penes quem est summum imperium Civitatis.* Sed ab instituto nostro alienum est, plura describere. Sunt qui suspicientur, *Hobbium* multa hujus commatis evulgasse in gratiam Regum Angliæ, qui tunc temporis ambiebant imperium singulare.

§. 6. Sed pergendum est, videbimus autem, non horrere novum hunc Theologum, conceptis verbis seditiosæ doctrinæ Christianismum postulare, quod monstrat locus in libro *de Cive*, Cap. XII. Vulgo docetur, *Fidem & Sanctitatem non studio & ratione naturali acquiri, sed semper supernaturaliter hominibus infundi vel inspirari. Reditur igitur ad cognitionem boni & mali, quæ concedi non potest, sine Civitatum* dissolutione. *Cujus paragraphi summa in margine sic exprimitur :* Fidem & Sanctitatem non studio & ratione acquiri, sed semper naturaliter infundi & inspirari ; SEDITIOSA

TIOSA OPINIO. Vidimus hucusque, quod *Hobbius* potestatem de Religionis negotio statuendi absolutam, & cui ullo modo refragari grande nefas sit, Civili tribuat imperio, atque hoc dogma primum ac præcipuum Universæ Theologiæ fundamentum faciat: Jam si serio, & ex animi sententia sic statuit, oportebit utique ipsummet, quod spectat ad res fidei, scitis, placitisque summi Magistratus Britannici acquiescere, iisque intellectum suum submittere, id quod à se fieri, non semel profitetur, nempe in Epistola ad Franciscum Godolphinum, qua suum ei Leviathan inscribit, *Ne quid*, ait, *contra doctrinam Ecclesiæ nostræ publicam scriberem (dissentire enim in singularibus licitum est) diligenter cavi.* Et alibi: *Nullos*, inquit, *ego libros pro Scriptura Sacra agnoscere debeo, præter eos, quos sancivit Ecclesia Anglicana.* Ubi Ecclesiæ nomine summam potestatem Civilem illum innuere, è contextu manifestum. Dixerat enim paulo ante: *Cùm ostensum sit supra, illos, qui summam habent in Civitate sua potestatem, solos legislatores esse; Sequitur, libros illos solos Canonicos, id est, leges esse, in unaquaque Civitate, quæ summi imperantis authoritate latæ sunt.* Cæterùm *Hobbesianam* isthanc protestationem facto prorsus esse contrariam, nemo non videt. Quid enim? an qui summam habent in Britannia potestatem, auctoritate sua sanxerunt dogmata, quæ ex *Hobbesii* scriptis nos huc usque retulimus? an iidem illi credendum statuerunt, DEUM substantiam esse corpoream? quod *Hobbesius* propugnat in Appendice ad Leviathan, nec non quod ille alibi, DEUM in persona propria creasse Mundum, in persona filii redemisse genus humanum, in persona Spiritus sancti sanctificasse Ecclesiam.

Porrò an ſanxerunt, negandam atque impugnandam ſatisfactionem Chriſti atque immortalitatem animæ? quæ omnia apud *Cl. Kortholtum* reperies probata.

§. 7. Alios ejus errores quàm breviſſimè potero, hîc adjungam, uti apud Clar. *Hartnaccium* ex *Hobbeſii* ſcriptis excerptos invenio. (I.) Scriptura Sacra dicitur Verbum DEI, non tam ratione principii, à quo eſt prolatum: quàm objecti, de quo agit; imò nec numinis inſpirantis, ſed hominis tantùm ſcribentis. (II.) fides ergo noſtra, quam habemus Scripturæ S., non nititur authoritate Dei; ſed exiſtimatione de perſona, quæ eam revelationem literis cómplexa eſt. (III.) Prophetas autem DEUS miraculis editis commendavit populo, ut fide dignos. (IV.) Semina Relligionis naturalis ſunt metus Spirituum, Eventus fortuiti & quæ ex hominum phantaſia Judiciis, paſſionibus, aut Conſiliis diverſorum diverſis naſcuntur. (V.) Relligio omnis reſolvitur in fidem, quæ illius perſonæ habetur, qui iſthoc ad nos defert. (VI. Atheiſmus ergo, peccatum utut graviſſimum, tamen imprudentiæ tantum eſt; etſi enim nonnulli ratione naturali exiſtentiam ſummi Numinis inveſtigare poſſent: hoc tamen non eſt omnium, imprimis qui ſeculo ejuſque bonis adhærent. (VII.) Quemadmodum Deus ſub conditione benedictionis, obligabat, ſibi ad Cultum Abrahamum: Ita hic quoque ſibi poſteros ad eumdem cultum obſtringendi jus, vi ſuperioritatis ſuæ habuit. (VIII.) Authoritas itaque ſupremi magiſtratus conſtituit in populo, ut S. Scriptura ſit regula fidei, eamque perſuadent porro auditoribus ſuis Verbi diviniMi-

niſtri. (IX.) Libros V. T. ab iis authoribus eſſe ſcriptos, quorum nomina præ ſe ferunt, perquam dubium eſt. Vix origo eorum altius, quàm ad Eſdram deduci poteſt, qui auxilio Spiritus S. eos reſtituiſſe dicitur. N. T. demum libri publica authoritate, quarto Seculo, à Concilio Laodicenſi recepti ſunt. (X.) Summa interpretandi poteſtas penes eum eſt, qui habet ſummum Imperium; in rebus fidei penes Eccleſiam, quatenus à Chriſto illud donum habet per impoſitionem manuum. (XI.) Unicus fidei articulus eſt, ad quem reliqua credenda referuntur omnia, nimirum, quod JEſus ſit CHriſtus. (XII.) Quoniam quicquid vere eſt, Corpus eſt, neque magnum aliquid fingi poteſt, niſi corporeum, Deus utique maximum omnium corpus eſt: hoc paſſim ſuſtinet ſeriò, & defendit, authoritate Tertulliani, aitque, à Concilio Nicæno non definitum, DEUM eſſe incorporeum. Vid. *Leviathan.* cap. 46. p. 328. *Deinde*, inquit, *nata eſt opinio de ſubſtantiis incorporeis*, id eſt, *nullam habentibus magnitudinem, & quod Deus ipſe Optimus Maximus magnitudinem non habeat, quanquam neque* Subſtantia Incorporea, *neq;* Subſtantia immaterialis *in Scriptura ſacra inveniatur*. (XIII.) Non poſſumus DEI ideam, aut conceptum in mente aliquem habere, quoniam infinitus eſt. (XIV.) Voces Hypoſtaſis, Perſona, Generatio, proceſſio incommodè in divinitate adhibentur, præſtat mittere argutias illas, & Scripturæ verbis loqui. (XV.) Angeli non ſunt ſubſtantiæ Spirituales, ſed Apparitiones tantùm, aut motus à Deo hominum mentibus immiſſi, ad voluntatem ſuam iisdem ſignificandam: mali vero, vel prava hominum

Consilia, vel improbæ mentis terriculamenta. Vid. *Leviathan*, Cap. 34. p. 186. Angelus vox Græca, apud scriptores tam sacros, quam prophanos significat Nuncium; in scripturis autem sacris plerumque *Nuncium à Deo*: Nuncium autem à Deo est omne id, per quod Deus supernaturaliter præsentiam, sive potentiam suam extraordinariam manifestam facit, præcipuè verò in somniis atque visionibus. De Creatione Angelorum in scriptis sacris nihil diversis verbis traditur. Scriptores igitur Ecclesiastici de natura Angelorum dissentiunt. Veterum autem Patrum nonnulli corporeos eos putaverunt, alii nonnulli incorporeos. Vocantur passim in Scriptura Sacra Spiritus. Sed Spiritus tum à scriptoribus Judæis, tum Græcis, modo corpora subtilia, ut aër, ventus, spiritusque animalium, modò phantasmata existimantur; quæ nec realia sunt, nec diutius permanent, quam somnium & visio, in qua apparent. Quæ phantásmata, sive apparitiones, etsi substantiæ non sint, sed accidentia organorum sentiendi; quando tamen à DEO ad voluntatem suam significandam, supernaturaliter producuntur, non impropriè Nuncii à DEO, id est, Angeli appellantur. (XVI.) Intellectus homini communis cum brutis; quin ab his prudentiâ sæpè vincitur. Sermonis tantùm & ordinis beneficio has Facultates ulteriùs promovet. Neque enim illa ràtio nobiscum nascitur, uti sensus; Sed ejus modò Facultas quædam, quæ prout exercetur magis atque magis, rectius porrò præstantiusque vires suas exerit; adeò ut vix quædam in his hominis à Bruto secundùm essentiam sit differentia. (XVII.) Anima rationalis non legitur in

Scriptura Sacra condita à DEO natura ſua immortalis, aut ſubſtantia incorporea, ſed reſuſcitabitur ſolùm homo ante diem Judicii, per Redemptionis Chriſti gratiam. (XVIII.) Origo juris DEI in Creaturas, ſumma illius poteſtas eſt, cui non poteſt reſiſti. Poſtea interceſſit pactum cum hominibus, apud quos pro temporum ratione diverſa diverſimodè illud adminiſtravit. Succedet autem Patri poſt Judicium extremum in regno illo Chriſtus, qui id ſibi redemptione generis humani Jus peperit. (XIX.) Venit autem Chriſtus in mundum, ut Patri regnum,* quod in electione Sauli à populo rejectum fuerat, reſtitueret, & ſibi per pactum in Baptiſmo regnum aliquando pararet, & quamvis mors ejus pro omnium peccatis non ſatisfaceret, id tamen præſtaret, quod DEUS ſummè miſericors in pretium redemtionis lege poſtulaverat. (XX.) Quemadmodum Supremus Magiſtratus non injuſtè agit, quando innoxio vitam eripit: ita ſubditi quoque evitandi ſupplicii causâ, contra Magiſtratum poſſunt inſurgere. Vid. *Leviathan.* c.21. 106. contingere ergo poteſt, & contingit ſæpe in civitatibus, juſſu ſummam habentis poteſtatem, innocentem etiam ſine injuria interfici; ut quando filiam ſuam occidi juſſit Jephta: etiam in occiſione Uriæ, etſi Rex David iniquè fecit, & contra DEUM graviter peccavit, contra Uriam tamen non peccavit, qui facti illius authorem ſe fecerat: *TIBI SOLI PECCAVI*; ſunt verba ipſius Davidis ad Deum, à Deo enim ſolo obligari potuit Rex; hic excitat Reges contra ſubditos & eos erigit in tyrannos, ſed pag. 100. incitat ſubditos contra Reges, & claſſicum canit ad rebellionem;

Et certè ut eò ſemper tendat Atheorum doctrina, neceſſe eſt, quùm nullam aliam agnoſcant poteſtatem, neque tribunal poſt hanc vitam: & quod ad hanc vitam attinet, Principi obediendum, quia is timendus eſt. (XXI.) Non poteſt firmiter probari, cruciatus impiorum æternos fore. *Leviath.* cap.44. p.295. *Per hanc,* inquit, *feneſtram* (*ſcilicet immortalitatem animæ,*) *doctrina illa tenebricoſa intravit, de CRUCIATIBUS ÆTERNIS & de POENIS PURGATORII.*

CAPUT X.

§. I.

JAM tandem ad Atheorum Principem devenimus *Benedictum Spinoſam*, virum initio Judæum, ſed poſtea ob portentoſas ſuas opiniones excommunicatum, atque ſic tandem, neſcio, quibus artibus, & fraudibus, inter Chriſtianos nomen profeſſum, & ab iſto tempore à Judæis vulgò *Arur ſpinoſam* dictum, (id eſt,) *maledictum.* A juventute dedit operam literis cum Rabbinis, & Linguæ Latinæ atque *Philoſophiæ Carteſianæ,* ſub auſpiciis *Franciſci van Ende,* hominis *A*thei: cui Atheiſmum Spinoſæ acceptum referunt Judæi. Et poſtquam fruſtra tentaſſent ei perſuadere, ut opinionibus ſuis impiis renunciaret, extruſerunt eum ex ſocietate Judaica, ut inter Chriſtianos venenum ſuum vomeret. *Johannes Chriſtoph. Sturmius* in Diſſert. de *Carteſianiſmo,* oculis ſe eum uſurpaſſe pag. 165. refert, & teſtatur, *fuiſſe Spinoſam miſerandum homuncionem, vitam* egiſſe in obſcuro, neque

tum ausum execrandas opiniones suas divulgare. Inclaruit imprimis *Tractatu Theologico-Politico de libertate philosophandi*, ut sub philosophandi libertatis prætextu ei suam impietatem eructare esset integrum, ansam verò hujus libri publicandi in præfatione Author sibi fuisse profitetur mores & consuetudines passim in Ecclesiis Protestantium receptas, in quibus scilicet ex litibus lites ferantur & nascantur, sordida avaritia & ambitio dominentur, non honos & gloria DEI quærantur & nascantur, sed ipsi se Doctores apud populum vana gloria jactent; librum modò dictum primum suppresso nomine edidit, & quidem, ut titulus prodit, *Hamburgi*, apud *Henricum Künrath*, cum eodem tempore, scilicet Anno A670. nemo ibi ejus nominis, nedum Bibliopola, vel Typographus inveniretur; vicissim verò anno quoque 1684. specimen Artis ratiocinandi eodem institutore Pseudonymo prodiit, utique ejusdem illius spinosissimi scriptoris; in eodem enim refellit, nonnunquam *Blyenburgium*, qui lingua Batava Ethicam ejus perstrinxerat, quam An. 1690. *Christoph. Wittichius* examinavit. Cæterùm Tractatum illum Theologico-Politicum refutare aggressus est pariter anonymus J. M. V.D.M. in Epistola ad Amicum edita Ultrajecti ex officina *Cornelii Nonart*. Porrò hunc Tractatum à capite ad calcem confutavit *Regnerus à Mansfeld*, Professor Philosophiæ olim Ultrajectinus. Post obitum Spinosæ à discipulo suo quodam edita fuerunt Opera postuma ejusdem, in quarto, in quinque libros divisa: primus ejus Ethicam, secundus Politicam, tertius de intellectu humano melius dirigendo,

quartus continet varias Epistolas ad Viros Doctos; & ab illis ad eum datas: quintus libellus est Grammatica Hebræa. In Ethica Geometricè procedit, qui postquam definiisset substantiam, esse Ens per se subsistens, inde deduxit unicam in Mundo esse substantiam scilicet DEUM, quo nomine indigitandæ veniunt omnes creaturæ, cujuscunque sunt generis, simul sumptæ; & hoc falsissimo & infirmissimo fundamento innituntur omnes ejus demonstrationes. *Orobius*, Medicus Judæus Amstelodamensis omnia Spinosæ scripta confutavit, quæ manuscripta apud *Orobii* nepotes servantur, ut retulit mihi *Dn. Meza*, Rabbinus atque Medicus Amstelodamensis Celeberrimus. Porrò *Velthuisen*, atque *Poiret* solidissimè Spinosæ impietatem corripuerunt, nec non Doctissimus *Johannes How*, Pastor inter Londinenses eloquentissimus idiomate Anglicano, libro, cui titulus: *The. Living Temple* acutissimè impietatem ejusdem atque absurditatem patefecit & refutavit.

§. 2. *Spinosa* multa dogmata ab *Hobesio* hausisse dicitur. DEUM autem & naturam esse synonyma, multi inter priscos tradiderunt, vide Albert. in 1. phys. tract. 3. libr. 13. apud Bailium *Alexander Epicureus dixit*, *DEUM esse materiam*, *vel non esse extra ipsam*, *& omnia essentialiter esse Deum*, *& formas esse accidentia imaginata; & non habere veram entitatem*, *& ideo dixit idem esse substantialiter*, *& hunc Deum appellavit aliquando Jovem*, *aliquando Apollinem*, *aliquando Palladem. Et formas esse peplum Palladis*, *& vestem Jovis; & neminem sapientem ciebat ad plenum revelare posse*, *ea quæ latebant sub peplo Palladis & sub veste Jovis.*

Sed

Sed inter *Spinosam* & aliquos veteres Atheos hæc una differentia, quod illi raptim & confusè, hic magis prolixè & systematicè. Quandoquidem ergo, Dei negare existentiam, *horrendum facinus* esse fatetur ipsemet præfationis operibus Spinosæ præfixæ auctor; cujusmodi *revera in Sapientes nec cadat, nec cadere possit*, omnem movet lapidem, qui præ cæteris mortalibus sapere & sibi & discipulis suis videatur. Cæterum mera sunt æquivocationum ludibria, quibus fucum incautioribus facere studet sceleratus Nugator. Etenim Deus, cujus existentiam videri vult agnoscere, non est ei supremum illud Numen, à quo, tamquam à primo auctore, sive prima causa efficiente, (ut in Scholis loquimur,) omnia condita esse, omnia conservari ac gubernari, immoto animorum consensu nos credimus, & evidenter scimus: Sed Dei nomine Naturam intelligit, id est, Universum hoc, sive quicquid ambitu suo complectitur hic mundus, ex se ipso & per seipsum ab æterno existens, nec ullam sui causam externam, sive efficientem, sive finalem agnoscens. Quam monstrosam opinionem licet initio occultare studuerit auctor, edito tamen Tractatu Theologico-Politico, non ita dissimulare potuit, quin sagaciores illam lectores odorarentur, & quamquam in Epistola XXI. *Totâ eos via errare scribat, qui putent, Tractatum Theologico-Politicum eo niti, quod Deus & Natura unum & idem sint*, mera tamen rursum id impostura est, fallitque ambiguitate vocis *Naturæ*, auctor; qua censores suos *massam quandam, sive materiam corpoream* innuere ait, quùm ipse, in nota marginali illius ipsius Tractatus, cap. 6. p. 69. lectorem observare jubeat,

evenire, quod Dii irati essent ob injurias sibi ab hominibus factas, sive ob peccata in suo cultu comissa, & quamvis experientia indies reclamaret, ac infinitis exemplis ostenderet, commoda atque incommoda piis æque ac impiis promiscnè evenire, non ideo ab inveterato præjudicio destiterunt ----- pro certo statue, Deorum Judicia humanum captum longissimè superare. Quæ sanè unica *fuit causa, ut veritas humanum genus æternum* lateret, nisi *Mathesis aliam veritatis* normam hominibus *ostendisset.* Hisce omnibus non obstantibus, adeò est impudens ac sine fronte maledictus ille hypocrita, inquit *Kortholt*, ut negare ausit, quidquam docuisse, quod pietati, bonis moribus, & religiosæ virtutis praxi possit derogare. Alia ejus dogmata, scil, nullos esse Diabolos, vel spiritus, nullum Cælum, vel Infernum, nulla esse præmia aut supplicia, Corollaria sunt ex superiori dogmate sua sponte emanantia, neque necesse est, ut ea persequamur. Hæc itaque dicta sunto de *Spinosa.* Si quis plura scire cupiat, adeat *Baylii* Lexicon; *Hartnaccium* de hæresiarchis; *Kortholt* de tribus Impostoribus, qui fuse ejus dogmata enarrant; sed tædet omnia describere.

§. 3. Sub idem tempus *Mathias Cnuzius* referente *Hartnaccio*, Holsatus, vel, ut alii tradunt, è tractu Eiderstadensi, qui ad Sleswicensem Ducatum pertinet, oriundus, eo dementiæ processit, ut divina prorsus & humana omnia tollere & exturbare orbe conaretur. Dialogos nonnullos sparsit, quorum præcipuo *Henricum* quendam *Brummerum*, qui sane, ater an albus sit fueritve, necdum compertum habeo, (inquit *Hartnaccius*) suas defendentem partes introducit. Vagus tandem in superiori Germania, schedas suas disseminaturus, in

in Academiam quoque Jenenſem pervenit, ubi in lucem protractus à primario tum temporis Theologo *D. Joh. Muſæo*, qui adverſus illa nefanda dogmata Germanicó idiomate ſingularem librum edidit. Ejus dogmata huc redeunt. (I.) Non eſſe Deum, neque Diabolum. (II.) Magiſtratum nihili æſtimandum, templa contemnenda, ſacerdotes rejiciendos. (III.)Loco Magiſtratus & loco ſacerdotum eſſe ſcientiam & rationem, cum conſcientia conjunctam, quæ doceat honeſte vivere, neminem lædere, & ſuum cuique tribuere. (IV.) Conjugium à ſcortatione nihil differre. (V.) Unicam eſſe vitam: Poſt hanc, nec præmium, nec pœnam dari. (VI.) Scripturam S. ſecum ipſam pugnare: id in Epiſtola quadam expedire cupit, quam hoc loco exhibemus.

Amicus Amicis Amica.

Demiratus hactenus ſæpiuſculè, qui fieret, quod Chriſtiani, id eſt, rotarum in modum uncti, ſecum diſcordent, & nunquam non altercationis ſerram reciprocent, jam demum ceſſo demirari, cùm intellexerim, eorum canonem quoque & fundamentum, quod Biblia nuncupant, ſecum penitus diſſonare & vacillare: poſſem equidem id vel ſexcentis per omnes, quà Veteris, quà Novi Inſtrumenti libros ſtatuminatum ire exemplis, ſed metus eſt, ne fortean legentibus argumentorum multitudine nauſeam creem, idcirco pauca duntaxat in medium proferam: ut ea à lecturientibus eò melius poſſint ponderari. Nihil hîc dicâm de menſuris, quarum mentio eſt 1. *Reg.* 7. ℣. 26. & contra 2. *Paral.* 4. ℣. 5. quæ è diametro, (ſi quid judicare poſſum) ſæpe numero contrariantur; nihil etiam dicam de per-

sonis, verbi gr. Si conferas *Gen.* 26. ✠. 34. cum *Gen.* 36. ✠. 2. ibi enim Bosmath Esavi uxor dicitur filia Elon Hethitæ, hic verò Ismaelis. Taceo etiam, quod in diversis locis eadem præcipiantur & prohibeantur. Sic *Matth.* 19. 5. Maritæ adhærere; è converso autem *Malach.* 2. ✠. 16. eam dimittere marito inmandatis datur. De hisce & non dissimilibus aliis inpræsentia nihil dicturus sum: hoc autem, ut prætermittam non possum adduci, videlicet, Canonem istum Christianorum verè Lesbium in Articulis quoque fidei dissonis quasi fidibus sonare. Ita sæpenumero inculcatur, mortuos esse resurrecturos, quod ut Christianis τοῖν ἀμφοῖν lubentes largimur: sic illi eo ipso Canone concedente, concedant nobis vicissim necesse est, mortuos non resurrecturos esse; quod partim κατὰ τὸ ῥητὸν, partim etiam κατὰ διάνοιαν, id quod cum τῷ ῥητῷ coincidit, asseritur in sequentibus locis *Esa.* 26. ✠. 14. *Psal.* 88. ✠. 12. *Psal.* 78. ✠. 40. *Eccl.* 3. 19. *Hiob.* 14. ✠. 12. & aliis. Certè quod olim *Breidenbachius*, unctus ille ex unctis affectibus, in suæ peregrinationis Historia de Turcarum Alcorano memoriæ prodit, absque veritatis injuria de Christianorum quoque *sacra*, (id est,) *execranda Scriptura* pronunciare possumus: *Tota*, inquit ille, *Scriptura adeò confusa est & commixta, ut quicquid ibi est, totum sine connexione, sine compositione, absque omni verborum & sententiarum ordine & colore, postremò absque sensu & ratione positum videatur.* Ita & ego de Christianorum Alcorano, omisso etiam τῷ videatur *Breidenbachii*, id quod paucis edissertabo, quippe chartæ angustia me inter brevitatis metas concludit. Enimverò quis est, qui neget, confusam

ſam & commixtam eſſe Christianorum Scripturam, ſi Salomonis inſpexeris adagia, in quibus haud inſolenne eſt, in uno etiam capite omnis generis res ad inſtar farraginis commiſceri & confundi? Poſita illa eſt ſine connexione; v.g. *Habac.* 2. ℣. 1. item *cap.* 3. ℣. 1. ubi τὸ *Sed* nihil quicquam connectit, ſi, quod res eſt, dicere velimus. Poſita eſt etiam abſque omni verborum colore; Sic *Apoc.* 5. & 8. *cap.* ad unum omnes verſiculi à particula *Et* incipiunt. Poſita eſt abſque ſententiarum ordine, ut *Luc.* 10. ℣. 31. Vita æterna mortuorum reſurrectioni præponitur, quem tamen ordinem ipſimet rejiciunt Christiani. Si dixerint eſſe ὕστερον πρότερον, etiam pro Alcorano hoc σοφὸν φάρμακον militabit. Sine ſenſu quoque poſita ſunt illa ad *Epheſ.* 2. ℣. 1. & tota illa oratio, *Act.* 7. ℣. 1. *ſeqq.* item *Joh.* 8. ℣. 25. *Principium, qui & loquor vobis, &c.* Denique etiam ſine ratione poſita ſunt Exod. 20. ℣. 18. *Populus videbat ſonitum tubarum:* item nudis veſtes exuere, Job. 29. ℣. 6. & multa alia, quæ ſingula recenſere infinitæ eſſet Arithmetices, ego hic lineas duntaxat perſtringo rerum. Miracula etiam non miranda in illa leguntur. v. gr. quod Eſavus corpore rubicundus ex matris matrice prodierit, Gen. 25. ℣. 25. cum tamen id omnibus etiamnum natis infantibus, vel ipſis obſtetricibus oculatis teſtantibus, ſit ſolemne. Quid quæris? etiam ipſismet Christianis abſurda, ex eorum arenoſo Bibliorum fundamento poſſunt adſtrui, qualia ſunt: quadrupedes & vermes propriè ſic dictos dari in Cœlo, *Act.* 10. ℣. 12. & 16. item boves mactare eſſe peccatum irremiſſibile, adeoque in Spiritum ſanctum, *Eſa.* 22. ℣. 13. & *cap.* 66.

℣. 3. & id genus alia, de quibus alii. Adde, quod in iisdem Sacris ejusmodi æquivoca reperiantur vocabula, quæ non duas, (quod non infrequens est,) sed novem, imò planè decem admittant significationes, v. gr. *Lex*, *Spiritus*, *Mundus*, &c. ut prorsus non detur certitudo in vero sensu indagando, quicquid etiam Canonum super Canonem istum *Scharffius*, *Waltherus*, & alii *uncti* comminiscantur. Quæ cùm ita sint, Amice, nemo hominum mihi vitio vertet, si una cum meis gregalibus (quorum innumerus mihi numerus Lutetiæ, Amstelodami, Lugduni, in Angliâ, Hamburgi, Hafniæ, nec non Holmiæ, imò Romæ, & in contiguis locis adstipulatur,) Universa Biblia bellæ fabellæ loco habeam, qua belluæ, id est, Christiani, rationem captivantes, & cum ratione insanientes delectantur. Insuper DEUM negamus, Magistratum ex alto despicimus, Templa quoque cum omnibus Sacerdotibus rejicientes. Sufficit nobis Conscientiariis Scientia non unius, sed plurimorum, *Luc.* 24. ℣. 39. videte, &c. (εἷς enim ἀνὴρ ὃ παίτ' ἱερῷ,) & conscientia conjunctim accepta. Hæc enim conscientia, quam benigna nimirum mater Natura omnibus indidit hominibus, nobis loco Bibliorum, ad *Rom.* 2. ℣. 14, 15. loco Magistratus; est enim tribunal, teste *Gregorio Nazianz. Tom.* 2. *orat.* 15. in plagam grandinis *p. m.* 447. *B.* & loco Sacerdotum est, docet namque hic Doctor, neminem lædere, honestè vivere & suum cuique tribuere. Hæc, inquam, si malè fecerimus, loco mille tormentorum, imò Inferni; sin bene, loco cœli, *quamdiu hæc unica vita superat*, semper erit. Hæc, conscientia scilicet, nobis nascentibus nascitur, hæc etiam nobis

in

in morte pereuntibus perit. Hæc sunt principia nobiscum nata, & qui illa rejicit, seipsum rejicit. De quibus omnibus fusius in posterum spero. Interibi de omnibus Christianorum fidei articulis, cum omnibus meis fratribus perdius & pernox in ore gero,

Scribebam Romæ 6. Kal.
Martii.

Credant hæc Cuncta,
Unctus & Uncta,
non ego,
MATTHIAS CNUZEN,
Holsatus.

P.S. Hæc Epistola plus millies descripta est, & si Magistratui, Sacerdoti vel Christiano de his literis judicandum venit, perinde est, ac si quis ex pictore quæreret, utrum picturæ? Ex Organædo, utrum Organa Musica Pneumatica in æde sint toleranda? ut hi, sic illi Judices aliquid affectibus dare consueverunt. Vale.

Talis etiam Atheus videtur fuisse non ita pridem Studiosus quidam Juris, nomine *Joachimus Gerhardus Rom*, Glückstadiensis Holsatus, qui Wittebergæ seipsum suspendit, hoc scripto in Museo suo relicto: Tædio finem quæro vitæ miserrimæ, injecto laqueo, redigendus in id, ex quo originem duxi meam; Judicium eorum, qui me nescio, quo relegatum putârint, contemno. Anima namque nostra mortalis est; Religio ad vulgus pertinet, inventa scilicet ad decipiendos homines, eoque melius regendos: neque verò sic sentiens, jure videor vocandus Atheus. Quis enim DEUM esse

ſanæ mentis homo negat? ut verò ea, quæ vulgo de religione traduntur, à Sacerdotibus doceantur, ratio, ut ajunt, poſtulat ſtatûs. Qui aures habet, audiat. Mundus regitur opinionibus. Sed ſat Sapienti! non enim omnes hoc verbum capiunt. In me ſepeliendo velim agatur humaniter, quam in rem impenſi ſumptus nullum eſt dubium, quin à me reſtituantur. Quibus cum gratiarum actione meo nomine pro tam infinitis beneficiis, ab initio vitæ uſque ad hunc infelicem, imò feliciſſimum diem in me collatis, ſimul extremum vale, dicetur, ſed trahor ad fata. Neque equidem amplius poſſum ſine lachrymis de illis cogitare, inque hac morte, vita inquam, ſine extremis cordis anguſtiis diutiùs permanere. Invaſi DEUM calidiſſimis precibus ante diſceſſum meum, fuſis etiam lachrymis, ideoque confido, eum ex infinita ſua miſericordia, in gratiam me recepturum; nolite me, nolite me condemnare, ne ipſi rurſus condemnemini. Adjungenda hîc hiſtoria inſignis, è libello, de ſtatu Imperii Turcici deprompta, idiomate Anglico conſcripto, authore *D. Ricaut*, quæ ſic habet. Illi, qui inter Turcas Atheiſmum profitentur, *Muſarini* nominari geſtiunt, (i. e.) qui habent penes ſe verum ſecretum: cujus ſecreti ſumma huc redit, DEUM nullum agnoſcere, atque conſtanter affirmare, principium internum aliquod cujusque individui, curſum omnium rerum dirigere. Sol, luna, atque aſtra cætera inde habent originem atque motum, neque hominis diſſimilis eſt ratio, pullulat enim, creſcit, viret, denique marceſcit, non ſecus atque herbæ, cæterique flores. Mirum & incredibile dictu, quantus eorum numerus ſit

Bizantii, qui hanc ſovent opinionem, quorum maxima pars in ſcriptis Arabum verſatiſſima, & dignitate *Cadiſii*, ſeu Judices, reliqui ſunt Chriſtiani profugi, & apoſtatæ, qui conſcientiæ morſibus atque exprobrationibus exagitati, propter renunciationis ſcelera, nihil magis volunt, quàm ut cum hoc mundo ſpectabili omnia finiantur. *Mahomet Effendi*, Vir in literis Orientalibus apprimè doctus atque hujus opinionis propugnator acerrimus, ſupplicio publico eſt affectus, dum eſſem Bizantii, propter varias blaſphemias contra exiſtentiam DEI ab eodem jugiter effuſas. Ad ſuam impiam opinionem ſtabiliendam, hoc argumento uti ſolebat: *aut* nullus eſt *planè DEUS*, *aut non eſt tam potens*, neque tam ſapiens, *quàm ille à noſtris Doctoribus eſſe perhibetur*, *alioquin me*, *qui odio & contemptu ejus exiſtentiam laceſſo*, *exagito*, *& perſequor*, *ſi quis ullus alius mortalium*, *maximo*, *non tam diu vivere permiſiſſet*. Et, quod mireris, tametſi poſſet vitam redimere, ſi meliora in futurum profiteri polliceretur, abhorrendo à tam impiis opinionibus, conditionem tamen planè reſpuit, dicens, ſe potiùs moriturum pro veritate, licèt bene noverit, ſe nulla manere præmia.

Fateor, (pergit Author,) me olim crediſſe, nullum dari Atheum, ſatis perſuaſus, exiſtentiam Numinis demonſtrari poſſe ex lumine naturali, ſed incredibilis hujus hominis pertinacia me clarè docuit, eſſe etiam homines, qui horrendum in modum omnia rationis lumina & ſenſum ſupremi Numinis prorſus extinxerint. Hujus ſectæ venenum ita eſt ſubtile, ut Eunuchos, fœminas, Præfectos infecerit, & in aulæ uſque penetralia irrepſerit.

Qui hanc sectam colunt, mirè se invicem diligunt, humani sunt & affabiles, fidei hujus socios libenter hospitantes, quos postquam lautioribus conviviis acceperint, noctu illis offerunt elegantis formæ socias atque amabiles, quando tempus est eundi cubitum. Ajunt Sultanum Morat mirum in modum favisse huic sectæ & in aulâ & militiâ, quamvis inter vulgus aliam sectam, austeram pietatem præ se ferentem, Zadezadalis vocatione, promoveret. Huic valde similis apud *Senenses* est secta decantatissima *Literatorum* dicta in rebus gerendis versatissima, ideoque à Rege in pretio habita; quamvis mundum hunc aspectabilem æternum & incorruptibilem credant, neque ullum agnoscat numen ab ejusdem materia & compagine distinctum; omnemque de animæ futuro statu doctrinam susquedeque habeat, ac veluti politicè excogitatam, sibilo explodat.

CAPUT XI.

§. 1.

HÆc itaque sunt, quæ de omnium temporum Atheis maxime famosis commentari hac vice visum est, ubi, ut res ipsa loquitur, propositum nobis non fuit, vel veram contra Atheos Ecclesiæ sententiam operose confirmare, vel quibus ea oppugnatur adversæ partis argutias in Examen vocare curiòsiùs, (quod ferias heic fecerint nobis Viri doctissimi, qui de industria contra Atheisticam impietatem pro veritate Christianæ Religionis libros dudum ediderunt), sed pro viribus eorum impietatem propalare, & patefacere

ne

ne Atheorum esca verborum lenocinio, æquivocatione, & fraudibus temperata, capiat & inficiat imbeciles incautorum animos.

§. 2. Sed antequam manus tollamus ab hac tabula, adjiciemus historiam unam vel alteram, quibus pateat ab hoc fermento Atheorum aliquos divina misericordia & assiduitate amicorum fuisse liberatos. Notissima est historia *Francisci Junii*, qui in sua vita de seipso sic scribit; *Memini, quum libros M. Tullii de legibus per illud tempus, auctore & suasore Barthol. Anulo,* Gymn. Rect. *expenderem, & notas quasdam in eos animadversionesque colligerem, venire hominem quemdam ad me, & illa Epicuri Verba, quæ libro primo exstant, nihil curare Deum, nec sui nec alieni, multis quam diligentissimè confirmare: ad quæ ego non ratione judicioq; certe respondebam: sed assensionem paulatim adhibens, sentiebam venenum serpens, quod imbiberam, confirmari in me: Et cum auctoritate hominis, tum argutiis dictorum ejus præceps eò deferebar, ut meus animus in isto malo hærens occallesceret, totusque fieret* ἀναίσθητος Modum vero liberationis sic habeto ejus verbis. *Hic ergo Novum illud testamentum divinitus oblatum reperio: aliud agenti exhibet se mihi aspectu primo augustissimum illud caput Johannis Evangelistæ & Apostoli,* In principio erat Verbum, *&c. Lego partem capitis, & ita commoveor legens, ut repentè divinitatem argumenti; & scripti majestatem auctoritatemque senserim, longo intervallo omnibus Eloquentiæ humanæ fluminibus præeuntem. Horrebat corpus, stupebat animus, & totum illum diem sic afficiebar, ut qui essem, ipse mihi incertus viderer esse. Recordatus es mei, Domine Deus mi, pro immensâ misericordia tua, ovemque perditam in*

gregem tuum recepisti. Ex eo tempore, quum in me Deus tam potenter Spiritus sui virtute irruisset, alia frigidius & negligentius legere & tractare cœpi: De his verò, quæ ad pietatem pertinent cogitare amplius, & ardentius in eis versari.

§. 2. Quæ sequitur Históría non est minùs notabilis. N. N. Gente Italus, Patria Consentinus Franciscani ordinis Monachus, postquam varias in Ecclesia Romana fraudes detexit, quibus circumvenire alios Monachi solent, inprimis Patres Monasterii, in quo degebat, quippe qui ægrè ferentes Monasterium suum reliquis splendore multò esse inferius, hanc fraudem excogitarunt. Caput Imaginis CHristi in Cruce pendentis primò dissecarunt, deinde excavarunt, atque cavitatem cucurbita salita impleverunt, terebrâ facto foramine circa utrumque oculorum angulum, ut sole caput irradiante, humor cucurbitæ salitæ efflueret; atque re mox publicatâ, populo persuaserunt, imaginem plorare, quòd non eâdem frequentiâ atque aliàs visitarent & adorarent, imò totum ejus templum negligerent, ut sensim minaretur ruinam; quo facto populus affatim affluens, munera non contemnenda apportavit, & lachrymarum guttas aliquas charo pretio redemit; atque ita Monachi paulò ante pauperrimi, facti sunt opulentissimi. Deinde Neapoli in quodam Monásterio prope mare sito, aqua dulci per canales subterraneos, in locum aquæ marinæ deductâ, atque ibi per orificia canalis magno satis cum impetu erumpente, populo Monachi persuaserunt, sanctam Mariam Virginem æstimationem suam & amorem eo miraculo erga Monasterium demonstrare velle.

§. 3. Poſt hæc de veritate Religionis Romanæ dubitare cœpit Monachus, & mox quæ corde preſſit publicare, motis contra pleroſque articulos dubiis; quod multis, inprimis ex Neapolitanis Nobilibus, placuit, atque ab iisdem poſt modum in ſecretum locum ductus, ubi magna hominum multitudo, præſertim Nobilium convenerat, ubi differentem, neſciebat ab initio quem, de omnium rerum ex fortuito atomorum concurſu ſine Numine audivit, cujus exiſtentiam Orator mox in dubium vocabat, mox negabat. Pedetentim itaque in Atheiſmum incidit, præſertim poſtquam vidit ſe hoc pacto variis Nobilibus placiturum, & in eo tantum fecit progreſſum, ut excuſſo omni Numinis metu contemptim de religione & hominibus Religioſis ſubinde loquutus fuerit, tandem multis ſuſpectus ad Inquiſitorem delatus & in carcerem eſt conjectus; neque aliâ viâ evadere potuit, quam fictâ palinodiâ, ita jubente Cardinale de Laurea.

§. 4. Quamprimùm verò è carcere liberatus, aliorſum ſe conferre ſtatuit, ubi tutius animi ſui placita publicare ſibi liceret, & quia putabat inter Reformatos, utpote homines nullius religionis ſe fore tutiſſimum, ad eos tranſitum fecit; ſed divina providentia factum, ut ad virum doctiſſimum pariter atque piiſſimum accederet, qui ejus Atheiſmum citò detexit, purioris doctrinæ verè Chriſtianæ Ideam ſibi proponi vidit, ex quibus rebus factum eſt, ut non ita multò pòſt, & Atheiſmum, & Religionem Romanam depoſuerit, & quia adhuc forſan eſt in vivis noſtram Religionem profeſſus, nomen ejus conſultò taceo. Vir optimæ fidei, qui

gregem tuum recepisti. Ex eo tempore, quum in me Deus tam potenter Spiritus sui virtute irruisset, alia frigidius & negligentius legere & tractare cœpi: De his verò, quæ ad pietatem pertinent cogitare amplius, & ardentius in eis versari.

§. 2. Quæ sequitur Históriа non est minùs notabilis. N. N. Gente Italus, Patria Consentinus Franciscani ordinis Monachus, postquam varias in Ecclesia Romana fraudes detexit, quibus circumvenire alios Monachi solent, inprimis Patres Monasterii, in quo degebat, quippe qui ægrè ferentes Monasterium suum reliquis splendore multò esse inferius, hanc fraudem excogitarunt. Caput Imaginis CHristi in Cruce pendentis primò dissecarunt, deinde excavarunt, atque cavitatem cucurbita salita impleverunt, terebrâ facto foramine circa utrumque oculorum angulum, ut sole caput irradiante, humor cucurbitæ salitæ efflueret; atque re mox publicatâ, populo persuaserunt, imaginem plorare, qùòd non eâdem frequentiâ atque aliàs visitarent & adorarent, imò totum ejus templum negligerent, ut sensim minaretur ruinam; quo facto populus affatim affluens, munera non contemnenda apportavit, & lachrymarum guttas aliquas charo pretio redemit; atque ita Monachi paulò ante pauperrimi, facti sunt opulentissimi. Deinde Neapoli in quodam Monásterio prope mare sito, aqua dulci per canales subterraneos, in locum aquæ marinæ diductâ, atque ibi per orificia canalis magno satis cum impetu erumpente, populo Monachi persuaserunt, sanctam Mariam Virginem æstimationem suam & amorem eo miraculo erga Monasterium demonstrare velle,

§. 3. Post hæc de veritate Religionis Romanæ dubitare cœpit Monachus, & mox quæ corde pressit publicare, motis contra plerosque articulos dubiis; quod multis, inprimis ex Neapolitanis Nobilibus, placuit, atque ab iisdem post modum in secretum locum ductus, ubi magna hominum multitudo, præsertim Nobilium convenerat, ubi disserentem, nesciebat ab initio quem, de omnium rerum ex fortuito atomorum concursu sine Numine audivit, cujus existentiam Orator mox in dubium vocabat, mox negabat. Pedetentim itaque in Atheismum incidit, præsertim postquam vidit se hoc pacto variis Nobilibus placiturum, & in eo tantum fecit progressum, ut excusso omni Numinis metu contemptim de religione & hominibus Religiosis subinde loquutus fuerit, tandem multis suspectus ad Inquisitorem delatus & in carcerem est conjectus; neque aliâ viâ evadere potuit, quam fictâ palinodiâ, ita jubente Cardinale de Laurea.

§. 4. Quamprimùm verò è carcere liberatus, aliorsum se conferre statuit, ubi tutius animi sui placita publicare sibi liceret, & quia putabat inter Reformatos, utpote homines nullius religionis se fore tutissimum, ad eos transitum fecit; sed divina providentia factum, ut ad virum doctissimum pariter atque piissimum accederet, qui ejus Atheismum citò detexit, purioris doctrinæ verè Christianæ Ideam sibi proponi vidit, ex quibus rebus factum est, ut non ita multò pòst, & Atheismum, & Religionem Romanam deposuerit, & quia adhuc forsan est in vivis nostram Religionem professus, nomen ejus consultò taceo. Vir optimæ fidei, qui

hoc Italo usus est familiariter, sua manu historiam hanc descriptam benevolè mecum communicat.

§. 5. *Tertia* historia erit illa *Roffensis Comitis*, conscripta à Venerando Præsule, GILBERTO BURNETO, Sari Episcopo, in libello propter elegantiam Latinè reddito Ultrajecti 1698. cui Titulus est: *Roffæ Comitis in extremis* μετάνοια, seu *pœnitentia salutaris*, ubi narratur, quomodo Comes ille, cùm profanam ac belluinam vitam diu satis egisset, præsulis opera ad DEUM per veram pœnitentiam sit tandem conversus, postquàm priùs ille huic sua cogitata, opinionesque ac præjudicia mala aperuerat, inter quæ illud occurrit, quod cùm de affectibus coercendis quæstio esset, quos Comes per rationem & Philosophiam putabat coerceri posse, ubi responderat Præsul, huic principio ad subjugandas libidines, non satis inesse virium - - - nisi homo intra seipsum lege aliquà in officio contineretur. Hactenus Cl. *Poiretus* Defens. libr. de Erudit. solida p. 482. Insuper fassus est Roffensis *BURNETO*, se vehementer fuisse confirmatum in opinionibus suis Atheisticis, atque præsertim de Mortalitate animæ, postquam amici sui maximè intimi anima post mortem promissis non stetit; ante prælium enim navale contra Batavos, datis dextris sibi invicem promiserant, ut si alteruter malo fato fungeretur, & è vivis decederet, superstiti compareret, & quid in alio mundo ageretur, accuratè referret. Sed quam injustum & incongruum sit hoc postulatum multis verbis atque solidis docet Venerandus Episcopus. Animæ separatæ non sunt sui juris, neque planè convenit Majestati Divinæ identidem novis

atque

atque reiteratis Miraculis hominum libidini atque curioſitati ſatisfacere. Huic non omnino diſſimile eſt, quod de ſeipſo fatetur *Buſſius Rabutinus*, Comes, hujusmodi pactum inter ſe & quendam *Jumeau* interceſſiſſe, idque utrique tantopere fuiſſe cordi, ut quoties alter alterum morti eſſe propinquum exiſtimaret, identidem de exſolvenda hac poſt mortem fide commoneret. Ac cùm poſtremò *Jumellus* iſte diem obiiſſet, *Buſſius* ipſius ſpectrum per multas noctes avidè à ſe, & ſine ullo pavore fuiſſe expectatum commemorat; verùm id fruſtra, atque in caſſum. Et quanquam apertè non dicat, ſeſe hac re in cœpta dubitatione eſſe confirmatum, tamen ita multis pòſt annis vixit, ut haud eſſe pientiſſimum, facilè poſſet intelligi. Ipſe ſanè in T. I. Epiſt. Gall. pag. 209. lecto libro Rev. *Abbadiæ* de Verit. Rel. Chriſt. ita ſcripſit: *Juſques icy je n'ay point eté touché des tous les livres, qui parlent de Dieu, & j'en voi bien aujourd'hui la raiſon. C'eſt que la ſourſe m'en paroiſſoit douteuſe, mais la voiant claire, & nette dans les livres de l'Abbadie, il me fait valoir tout ce, que je n'eſtimois pas, &c.*

CAPUT XII.

§. 1.

QUandoquidem homines Impii atque Athei omni tempore arietare ſolent adverſus Immortalitatem animæ, Providentiam, atque Reſurrectionem: operæ pretium mihi videtur, citationes aliquas elegantiſſimas ex probatis Authoribus hic, coronidis loco, in calce operis apponere. *Lactantius* lib. 1. cap. 6. Inſtit. de Providentia ſic ediſſerit. ***Nemo eſt tam rudis, tam feris moribus***

ribus, quin oculos suos in Cœlos tollens, tametsi nesciat, cujus Providentia regatur hoc omne, quod cernitur, non aliquam tamen esse intelligat, ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, Constantia, Utilitate, Pulchritudine, temperatione: nec posse fieri quin id, quod mirabili ratione constat, Consilio aliquo majori sit instructum. Item *Theodoret.* Orat. de Provid. *Considerate visibilium naturam, situm, ordinem, statum, motum, consonantiam, Harmoniam, venustatem, Pulchritudinem, magnitudinem, usum, oblectationem, Varietatem, alterationem, permensionem, cernetis Providentiam DEI in qualibet parte manifestam. Cernimus ipsam in cœlo, & luminaribus cœli, sole, luna, & aliis astris: in aëre, in nubibus, in terra, in mari, in plantis, in herbis, in seminibus, in animalibus tam rationalibus, quàm irrationalibus, pedestribus, volatilibus, natatilibus & reptilibus. Cogitate apud vosmet ipsos, quis sit continens cœlestis apsidos, quod tot millibus annorum cœlum non consenuerit, nullam mutationem recipiens, sed tamen possibilem habens & corruptibilem substantiam, maneat tale, quale erat: verbo curationis sustentatur.* AMBROSIUS 1. de offic. cap. 13. *si non est injuria & probrum DEO, minutissimas quoque res fecisse, multo minus probrum illi, factas regere.* AUGUSTINUS hæc habet l. 8. de gen. ad. lit. cap. 9. *In ipsum mundum, velut in quandam magnam arborem rerum, oculus cogitationis attollitur, atque in ipso quoque gemina operatio Providentiæ reperitur, partim naturalis, partim voluntaria, naturalis quidem per occultam DEI administrationem, quæ etiam lignis & herbis dat incrementum, Voluntaria vero per Angelorum opera & hominum. Secundum illam primam Cælestia superius ordinari, inferiusque*

feriusque terrestria, luminaria, sideraque fulgere, Diei noctisque vices agitari, aquis terram fundatam, interlui atque circumlui, aërem altiùs superfundi, arbusta & animalia concipi & nasci, crescere & senescere, occidere, & quicquid aliud in rebus interiore naturalique motu geritur. In hac autem altera signa dari, doceri, disci, agros coli, societates administrari, artes exerceri, & quæque alia, sive in superna Societate aguntur, sive in hac terrena atque mortali; ita & bonis consulatur, & per nescientes malis, inque ipso homine, eandem geminam providentiæ vigere potentiam; &c. CHRYSOSTOMUS: *Si navis quantumvis firma & instructa, tamen in fluctibus consistere non potest sine gubernatore, quanto minùs orbis Universus constare potest sine cura & gubernatione DEI.* Homil. ad Eph. Consimiliter THEOPHILUS ANTIOCHENUS, lib. 1. *Quemadmodum si quis cernat navem suis armamentis instructam, mare sulcare & in portum appellere, certò credit, aliquem, à quo gubernetur, in ea esse gubernatorem, sic certè nemo adeò abjecti animi, quin credat, DEUM esse gubernatorem omnium.* BASILIUS, Homil. 2. in Hexa. *Intuere*, inquit, *culmen tritici, quot habeat nodos, ut spicam commodius ferre possit repletam, stramen vero avenæ sinus ejusmodi non habet, quandoquidem Spica avenæ est levicula, nec tanta ope, ad sustentationem indiget. Vide quantis involverit paleis, quamque acutis Spicam tritici, tanquam vallo quodam cinxerit aristis, ne aviculæ aut vermes eam attingere valeant. considera valida arborum stantium radicum fundamenta, quæ in ventis & tempestatibus loco suo firmiter conservant arbores, quas erectas multa hominum millia tenere haud possent. Revoca in memoriam, quomodo vireant in vere, quomodo rami eurum canalibus planè absconditis & incomprehensibilibus, humores ad se trahant, atque ex his virgulta, folia & fructus producant*

§. 2. De immortalitate Animæ CICERO, de Amicitia hæc habet. *Neque enim assentior iis, qui hæc nuper disserere cæperunt, cum corporibus scilicet animas simul interire atque omnia morte deleri. Plus apud me valet authoritas nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt, quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur, vel eorum qui*

in hac vita fuerunt, Magnamque Græciam, institutis & præceptis suis erudierunt. Vel ejus, qui Appollinis Oraculo Sapientissimus est judicatus. Qui non tùm hoc, tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, animos hominum esse divinos, iisq; cum ex corporibus excessissent, reditum ad Cœlum patere. Item 1. Tuscul. *Animorum nulla in terris origo inveniri potest: Nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: Nihil, ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum; his enim naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, Cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti possit præsentia: quæ sola divina sunt, nec invenietur unquam, undè ad hominem venire possint, nisi à DEO. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, sejuncta ab his usitatis, notisque naturis, ita quidquid est illud quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, Cæleste & divinum est, ob eamque rem æternum sit, necesse est.* SENECA, in Epist. 65. ita disserit. *Non quæram, quis sit artifex hujus mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit? qui sparsa collegerit, confusa distinxerit, in una deformitate latentibus faciem diviserit? Unde lux tanta fundatur: ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quæram, ego nesciam, unde descenderim? Semel hæc mihi videnda sint; an sæpe? nesciam quò hinc iturus sim? Quæ sedes expectet animam solutam legibus servitutis humanæ? Vetas me Cœlo interesse, id est, jubes me vivere capite demisso? Major sum, & ad majora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis, quod equidem non aliter aspicio, quam vinculum libertati meæ circumdatum.* Et Epist. 102. *Proinde intrepide horam illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori, & dies iste, quem tanquam extremum reformidas, æterni natalis est.* *Calixtus* Tract. de animæ immortalitate sequentia refert. Descriptio regni Affricani Guineæ, quæ primùm à Batavis edita, & pòst latina facta est, notat, Regni ejus incolas, de altera vita, & extremo Judicio interrogatos, respondisse, se quidem extremum Judicii diem prorsus

igno-

ignorare, affirmaſſe tamen aliam eſſe rationem hominum, & aliam pecorum, licèt quæ hominum poſt mortem conditio foret, prorſus ignorarent, neque ſcirent, an locus ille, quo transferrentur, ſupra, vel infra terram eſſet: Nihilominus de ſupellectile ſolere partem aliquam defunctis adſignare, ut quocunque tandem devenirent, haberent, quod ad uſus quotidianos neceſſarium eſſet. Hinc patet, *inquit Author*, credere quidem eos aliquo modo vitam poſt hanc aliam ſupereſſe, ſed reſurrectionem mortuorum prorſus ignorare, exiſtimantes, ſe ſimul atque moriuntur, in alterum mundum transferri, ubi varia ſuppellectile, perinde ac in hoc mundo, indigeant, unde ſi aliquid fortè perdant, ejusmodi ſtatim concipiunt cogitationes, veniſſe forſitan aliquem amicorum ſuorum ex altero mundo, & illud abſtuliſſe, quod eo carere diutiùs non potuiſſet. Atque hinc factum, (quod ſuo poſtea loco commemoratur,) ut ſinguli Nobiles, qui in aula Regi miniſtrarunt, ei defuncto mancipium aliquod largiantur, cujus miniſterio in altero mundo utatur. Quin additur alios è mulieribus ſuis unam, alios è filiis unum offerre, atque hos inopinatò & nihil tale cogitantes trucidari, ne animadvertant, ſibi cum Rege in alterum mundum proficiſcendum eſſe, omnes verò cum Rege contumulari, ut unà iter faciant. Ad eundem ferè modum, de *Tartaris* narravit *MARCUS PAULUS VENETUS*: Quando corpus magni Cham tumulandum defertur ad Montem Alchai, hi qui ipſum ad ſepulturam comitantur, perimunt paſſim eos, quos in via obvios habent, dicentes: ite & Domino noſtro Regi ſervite in alia vita. *Chinenſes*,

 ſive

ſive rectiùs *Sinenſes*, quorum religio purè pagana, ſine contagio Muhammediſmi, credunt omnes immortalitatem animæ, atque poſt hanc vitam retributionem bonorum malorumvé, prout quisque bona malavé geſſerit, & ob id monumenta ſepulcralia magnificè exciſa defunctis ſtatuunt. Credunt, in altero mundo vitam immortalem eſſe. Hæc de iis teſtatur *JANUS HUGO LINSCHOTANUS*, parte prima operis ſui cap. 25. Quæ ipſa Janus quoque *Gonzales* de *Mendoza* Auguſtinianus magna adſeveratione confirmat, Deſcriptionis Sinæ libro 2. cap. 6. *Nicolaus Trigautius* Jeſuita, qui videri vult res Sinenſium certiùs cognitas habete & accuratius deſcribere, quam hactenus alii fecerint, tres dicit Sinenſibus Patriæ ſuperſtitionis eſſe ſectas. Unam *Literatorum*, penes quos cognitio diſciplinarum, & adminiſtratio Reipub. De animi immortalitate antiqui, ait, Vix videntur dubitaſſe, recentiores autem litterati, animos unà cum corpore, aut paulo poſt, extingui docent, unde neque probis Cœlum nec improbis inferorum cruciatus aſſignant. Quibusdam hoc nimis durum videtur, ideò adferunt ſolos proborum animos eſſe ſuperſtites. Altera Sinarum ſecta *Sciequia*, vel *Omithoſe*, appellatur. Hanc legimus initio magno applauſu invehi cæptam, ex eo maximè, quod animam immortalem, & alterius vitæ præmia clarè proponeret. Tertia *Lauzu* nominatur, hæc etiam de præmiorum ac pænarum locis agit, ſed in loquendi modo diſcrepat non parum à ſuperioribus. Hi enim ſuis Paradiſum ſpondent ex anima ſimul & corpore conſtitutis, & in ſuis Templis quorundam effigies exponunt, quas hac

ratione

ratione in Cœlum evolaſſe fabulantur. Iſta,& plura legi poſſunt apud eum, quem diximus *Trigautium*, libro primo de Chriſtiana Expeditione apud Sinas, capite decimo. De *Peruanis*, gente barbara ſuperiori Seculo detectâ, quæ *Joſephus Acoſta* ſcribit, ſubjungam: Indi, ait, qui in Peru habitant; animas hominum immortales eſſe; ac pias vitam æternam, impias autem æternam damnationem manere credunt. Ideoque ad hujus articuli fidem ſuſcipiendam adduci facilè poſſunt. Corpora verò unà cum ipſis animabus aliquando reſurrectura eſſe, omnino ignorabant. Atque hinc, ſcribit, factum eſſe, ut de altera vita ſolliciti mancipia in exequiis ſuorum mactarent, quæ ibi à Miniſteriis eſſent. Quinimò, inquit, mortuis quoque argentum in os, manusque ac ſinus imponunt, ac duplici veſte cadavera induunt. Siquidem perſuaſum habent defunctorum animas paſſim oberrare, & varias adfectiones frigoris, inediæ, ſitisque ac dolorum perpeti. Quâ causâ etiam quot annis vigilias ac ſupplicationes ordinarias inſtituunt, & defunctis tum cibos, tum potum, ac veſtes neceſſarias ſubinde conferunt. Mox de *Mexicanis* idem ferè narrat, in exequiis Magnatum mori coactos, qui viventibus inſerviendo præſtò eſſent, ut easdem in altero quoque Seculo operas præſtarent, ne qua fors ibi commoditate Domini deſtituerentur: eodem etiam fine, inquit, una cum defunctis tot Theſauros auri, argenti, & gemmarum conſepeliebant. *Epuremeos* indigenas auriferæ provinciæ *Guianæ*, cum *Peruanis*, religione & opinionibus convenire, teſtis eſt *Gualtherus Rhaleg*, ſcilicet, credere eos immortali-

tatem animarum, adorare Solem, & uxores, quas habuerunt chariſſimas, uti theſauros quoque ſuos, ſepeliendos ſecum curare; *Orenoqueponos* autem non ſepeliri quidem cum uxoribus, ſed cum omnibus ſuis Theſauris, ſperare enim & credere, ſe poſt hæc tempora illis rurſus potituros. *Taupinam-baultii* incolæ *Braſiliæ* & ἀνθρωπόφαγοι, de quibus ſcribit *Johannes Lerius*, annum inter eos verſatus, ſe non credere, gentem ullam in toto terrarum Orbe eſſe, quæ ab omni Religione ſit magis aliena: Iidem tamen, ipſo teſte, non modò immortalitatem animarum credebant, ſed pro certo habebant, poſt mortem eorum animas, qui virtutem coluerunt, (virtutem autem illi definiunt ſuo more, nempe ultionem ſumere de hoſtibus, & quamplurimos mandere,) poſt altiſſimos montes evolantes, patrum & avorum ſuorum animis aggregari, ibique in amœniſſimis hortis perpetuis deliciis ac tripudiis lætum ævum agere: ignavorum contra Manes, qui ſine ulla propugnandæ patriæ cura inglorii vix erint, abripi ab Hignam, (ſic illi Cacodæmonem vocant,) & cum eo ſempiternos intercruciatus vivere. De Incolis *Virginiæ* *THOMAS HARIOT*, Anglus, hæc prodidit: Animæ immortalitatem etiam credunt, eam ſtatim atque à corpore ſoluta eſt, transferri ſecundùm opera, quæ fecit, vel ad Deorum ſedes, ad perpetuam felicitatem fruendam, vel ad ingentem foſſam, ſeu ſcrobem, (quam extremis mundi finibus, procul ab ipſis, versùs occidentem ſitis, eſſe cenſent,) ad perpetuum ignem: eum locum ipſi *Popoguſſo* appellant. Hæc illi homines, à nobis toto orbe diviſi, nec locorum minùs intervallis,

quàm

quàm moribus & diſciplinis : dicuntur Barbari, ut ſunt quoque.

§. 3. Eorum itaque exemplo oſtendere volui, quod de immortalitate animæ, & hujus poſt mortem beatitate, vel miſeria conſtans ubique gentium ſit ſententia, *è principiis naturæ hauſta, quæ videri queat, non tam addiſci quàm connaſci, omni enim in re conſenſio omnium gentium, lex Naturæ putanda eſt*, ut rectè *Tullius*. Simul animadvertere licet, ut iis, quæ vera quidem & è lumine Naturæ, legitimè deducta, ſuperſtruxerint falſa, vana & impia. Verum eſt, animas eſſe immortales, iisque poſt ſuum à corpore diſceſſum bene fore vel malè: at falſum eſt, felicitatem ob victoriam ab hoſtibus reportatam obvenire; Vanum eſt, ſupellectilem quaſi in altero Orbe uſui futuram contumulari; non autem vanum modò, & ſuperſtitioſum, ſed impium quoque & crudele eſt, homines eo fine trucidari, ut defunctorum in æterna vita commodis proſpiciatur. Interim tamen unanimis eſt omnium ſententia : *Sunt aliquid manes ; lethum non omnia finit*. Nam & de communi receptoque hoc conſenſu, quem faciunt opiniones vulgatæ gentilium, ſive fabulæ de Manibus, Campis Eliſiis, Tartaro ; à Poëtis quoque, *Homero*, *Virgilio*, *Ovidio* decantatæ. Ipſæ enim immortalitatem animæ, quaſi fundamentum ſubſternunt, & niſi hâc poſitâ, enaſci non potuiſſent. Lubet hic recitare aliquot *Prudentii* verſus:

Si tota mihi cum corpore vita peribit,
Nec poterit ſupereſſe meum poſt funera quidquam,

 Quis

Quis mihi Regnator cœli? quis Conditor orbis?
Quis DEUS? aut quæ jam meritò metuenda potestas?
Ibo per impuros fervente libidine luxus,
Incestabo thoros, sacrum calcabo pudorem,
Inficiabor habens aliquod sine teste propinqui
Depositum, tenues avidus spoliabo clientes
Longævam perimam magico cantamine matrem.
Tardat anus Dominum dilata morte secundum,
Nec formido malum, falluntur publica jura;
Lex armata sedet, sed nescit crimen opertum,
Aut si res pateat, Judex corrumpitur auro,
Rara reos justa percellit pœna securi.

De Resurrectione Mortuorum elegantissimè scribit DAMASCENUS lib. 4. c. 28. de orthod. fide: *Non impotens est, qui in principio ex pulvere terræ corpus constituit, rursus resolutum & conversum in terram, ex qua sumptum fuerat, secundùm Conditoris dictum, iterato suscitare illud. Si non est Resurrectio, manducemus & bibamus, & voluptuariam deliciosamq́ vitam transigamus. Si non est Resurrectio, in quo differimus à rationis expertibus? Si non est Resurrectio, beatas dicimus agrestes feras, jucundam, tristitiaq́ carentem deducentes vitam. Si non est Resurrectio, neque DEUS est, neque Providentia, sed casu cuncta ducuntur & feruntur. &c.* THOMAS. part. 1. quæst. 76. artic. 2. scribit: *Animam habere naturalem aptitudinem & inclinationem ad corporis sui unionem, quinimò animam corpori unitam esse perfectiorem, quam*

ab

ab eo ſeparatam. ATHENAGORAS in Orat. de Reſurrectione hæc habet: *Appetitus æternitatis, quoniam toti homini eſt inſitus, fit, ut totus homo immortalis ſit, reddetur ergo corpus luci & vitæ, & hominem totum non in alienum uſum* DEUS *retulit, ſed ad actum procreavit naturæ ſuæ intimum & congruentiſſimum, ut* DEUM *amet, imitetur, fruatur.* Sed hic jam pedem figimus! Gloria ſit ſoli DEO in ſecula!

FINIS.

Errores insigniores corrigendi.

Pag. 4. lin. 17. *Erudissimos*, lege, *Eruditissimos*.
Pag. 5. lin. 15. lege, בלבו.
Pag. 12. lin. 6. *dissemitarit*, pro *disseminarit*.
- - - lin. 16. *assirmat*, lege, *affirmat*.
Pag. 22. lin. 23. מין, lege מיז.
Pag. 25. lin. 2. *inventæ*, lege, *inventa*.
pag. 26. lin. 20. *antiquissimum*, lege, *antiquissimam*.
Pag. 31. lin. 27. *quàm*, lege, *quùm*.
Pag. 37. lin. 24. *infinitos*, lege, *infinitas*.
Pag. 49. lin. 24. *eum*, lege, *ei*.
Pag. 51. lin. 26. *perhibere*, lege, *prohibere*.
& lin. 19. *Tohu ve dohu*, lege, *Tohu va bohu*.
Pag. 57. lin. 11. *Itaila*, lege, *Italia*.
Pag. 61. lin. 13. *neque Ecclesiis*, lege, *in Ecclesiis*, vel potiùs templis.
Pag. 74. lin. 25. *Metoris*, lege, *Meteoris*.
Pag. 78. lin. 14. dele *ejus*.
Pag. 81. lin. 38. *litatis*, lege, *citatis*.
Pag. 84. lin. 18. *suspicientur*, lege, *suspicentur*.

